

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER POLİTİKASININ
BELİRLENMESİNDE ULUSAL KİMLİK FAKTÖRÜ
KIRIM TATARLARI ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Madiya ALTUN

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

AĞUSTOS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER POLİTİKASININ
BELİRLENMESİNDE ULUSAL KİMLİK FAKTÖRÜ
KIRIM TATARLARI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Madiya ALTUN

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 07/08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Dr. Zeynel Abidin İslim	BAŞARILI	
Doç.Dr. İrfan Haslak	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Ü. Yekup KOSE OĞCU	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	MADİYA ALTUN
Öğrenci Numarası	:	Y106007017
Enstitü Anabilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER POLİTİKASININ BELİRLENMESİNDE ULUSAL KİMLİK FAKTÖRÜ KIRIM TATARLARI ÖRNEĞİ
Benzerlik Oranı	:	%19

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

07.08.2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

Tarih: 07.08.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu tezin konusunun ortaya çıkmasına vesile olan ve tezin yazılmasında desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ'a, tezin düzeltilmesinde benim kadar emeği olan, gösterdiği sabır, pozitif tutum, sağladığı motivasyon, sonsuz manevi desteği için ve eleştirileriyle bana farklı bakış açıları sunan eşim Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTUN'a; katkılarından dolayı Dr. Ayla AKDOĞAN ÇAĞLAR'a; eğitim hayatım boyunca beni her zaman destekleyen ve verdiğim bütün kararlara saygı gösteren annem Meliya SHYEKHMAMBETOVA'ya ve babam Ayder SHEYKHMAMBETOV'a; her zaman yanımda olan ve her türlü desteği için erkek kardeşime Şevket SHEYKHMAMBETOV'a; ev ve çocuk bakımında benden yardımlarını esirgemeyen ailemizin yeni ferdi olan Niyara MUSTAFAYEVA'ya; bana her türlü manevi desteğini sunan kayınvalidem Nadiye ALTUN'a, en içten duygularıyla teşekkür ediyorum.

Madiya ALTUN

07.08.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ULUSLARARASI POLİTİKA BELİRLEMEDE ÖNE ÇIKAN KRİTERLER.....	3
1.1 Egemenlik	4
1.2 Uluslararası Politikada Devletdışı Aktörler	6
1.2.1 Bireyler	6
1.2.2 Çok Uluslu Şirketler	7
1.2.3 Siyasal Nitelikli Hükümetler Aşırı Kuruluşlar.....	8
1.2.3.1 İstihbarat ya da Casusluk Örgütleri	9
1.2.3.2 Hükümetlerarası Örgütlerin Düzenlemeleri	10
1.2.4 Uluslararası Örgütler.....	11
1.3 Uluslararası Politikada Teorik Yaklaşımlar	12
1.3.1 Neo-Realizm	12
1.3.2 Neo-Liberalizm	13
1.3.3 Neo-Marksizm	14
1.4. Uluslararası Politikada İnsan Hakları.....	15
1.4.1 Küreselleşme ve İnsan Hakları	15
1.4.2 Devleti Yeniden Tanımlama	17
1.4.3 Küresel Bir Değer Olarak İnsan Hakları.....	18

BÖLÜM 2: MİLLİ KİMLİK ve ULUSAL AZINLIKLAR: W. KYMLİCKA ve J. HABERMAS YAKLAŞIMLARI.....	21
2.1 Devletin Geleceği ve Çok Kültürlülük.....	21
2.2 Devletlerin Yapıları.....	21
2.2.1 Toplumların (Devletlerin) Yapıları ve Değerleri.....	21
2.2.2 Kültürel Çoğunluk	22
2.2.3 Etnik ve Ulusal Gruplar	23
2.2.4 Kolektif Hak Grupları	24
2.2.5 Ortak Kimlik	24
2.3 Devletlerin Politika Oluşturma Anlayışları Üzerinde Etkili Olan Sistemler ve Teoriler.....	25
2.3.1 Sosyalist Gelenek	25
2.3.2 Liberal Demokratik Gelenek	25
2.3.2.1 Liberalizm İle Azınlık Hakları Arasındaki Tarihsel İlişki.....	26
2.3.2.2 Kültür İlişkisi	27
2.3.2.3 Grup Farkına Dayalı Haklar	28
2.3.2.4 Siyasi Temsil Yaklaşımları.....	28
2.3.3 Ulus Devlet Anlayışı.....	29
2.3.3.1 Ulus Devlet ve Azınlık İlişkisi.....	29
2.3.3.2 Tek Tipiklik ve Medeni Hakların Kullanımı	30
2.3.3.3 Küreselleşme Süreçleri, İç Etki ve Dış Etki.....	31
2.4 Küresel Gelişmeler ve Devlet Düzeyinde İnsan Hakları	32
2.4.1 Demokratik Hukuk Devleti ve Tanınma Mücadelesi.....	33

2.4.2 Ahlaki Bilimsel İçeriğe İlişkin Sosyo-Kültürel İnceleme (Jürgen Habermas Yaklaşımı)	36
2.4.3 Kolektif Haklar-Bireysel Haklar İlişkisi	38
2.4.3.1 Azınlıkların Kendi Bireylerine Karşı Siyasi ve Medeni Haklarını Kısıtlama Hakkı	39
2.4.4 Devlet Vatandaşlığı ve Ulusal Kimlikler	40
BÖLÜM 3: BÖLÜM: KIRIM TATARLARININ MİLLİ KİMLİKLERİNİN ANALİZİ.....	42
3.1 Kırım Tatarların Tarihçesi.....	42
3.1.1 Kırım'da Osmanlı Himayesi	44
3.1.2 Çarlık Rusya'sında Kırım Tatarları	52
3.1.3 Bağımsız Kırım Devleti ve Rus İltihakı	54
3.1.3.1 XIX. Yüzyılda Rus İdaresi	58
3.1.4 Kırım Tatarları ve SSCB	63
3.1.4.1 Rus İhtilali ve Tatarlar	64
3.1.4.2 Kırım (ASSR) Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1921-1941)	66
3.1.4.3 II. Dünya Savaşında Tatarların Durumu.....	70
3.1.4.4 Sürgün ve Neticeleri	73
3.1.4.5 Rehabilitasyon Mücadeleleri ve Dönüş Hakkı	75
3.1.5 SSCB sonrası, Ukrayna ve Rusya Dönemleri	78
3.2 Kırım Tatarlarının Liberal Teorik Görüşler Yönünden İncelenmesi	87
3.2.1 Kırım Tatarlarının Will Kymlicka'nın Azınlıkların Liberal Teorisi Yaklaşımı Yönünden Değerlendirilmesi	87
3.2.1.1 Liberalizm	88

3.2.1.2 Çok Uluslu Devletler ve Çok Etnikli Devletler Ayrımı İtibarıyla Kırım Tatarları	90
3.2.1.3 Kırım Tatarlarının Etnik ve Ulusal Grup Olma Özellikleri	92
3.2.2 Kırım Tatarlarının Kolektif Hak Grupları ve Ortak Kimlik Olma Özellikleri Yönünden Durumları	93
3.2.2.1 Devletlerin Politika Oluşturma Anlayışları Üzerinde Etkili Olan Sistemler ve Teoriler Yönünden Kırım Tatarları.....	97
3.2.2.2 Sosyalist Gelenek.....	97
3.2.2.3 Toprak Meselesi ve Kıtlık.....	100
3.2.3 Liberal Çokkültürlülük Modeli Açısından Kırım ve Kırım Tatarları.....	101
3.2.4 Liberalizm İle Azınlık Hakları Arasındaki Tarihsel İlişki	102
3.2.4.1 Liberallikle İlgisiz Gruplarla Nasıl Baş Edileceği Sorunu	104
3.2.4.2 Kültür İlişkisi	104
3.2.5 Grup Farkına Dayalı Haklar	107
3.2.6 Siyasi Temsil Yaklaşımları	113
3.2.7 Kırım Tatarlarının Jurgen Habermas'ın Demokratik Hukuk Devletinde Tanınma Mücadelesi Yaklaşımı Yönünden Değerlendirilmesi	120
3.2.7.1 Demokratik Hukuk Devleti ve Tanınma Mücadelesi	121
SONUÇ	129
KAYNAKÇA	136
ÖZGEÇMİŞ	142

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu
ASSR	: Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BAAS	: Arap Sosyalist Baas Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Merkezî Haber Alma Teşkilatı
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DPBAC	: Savunma Politikaları Kurulu Tavsiye Komitesi
EİHB	: Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
SB	: Sovyetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
UÖ	: Uluslararası Örgütler
WZO	: Dünya Siyonist Örgütü

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Uluslararası İlişkiler Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Kimlik Faktörü Kırım Tatarları Örneği			
Tezin Yazarı: Madiya ALTUN		Danışman: Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	
Kabul Tarihi: 07.08.2019		Sayfa Sayısı: 7 (ön kısım) + 142 (tez)	
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı:			
<p>Yüzyıllardır defalarca öz yurtlarından sürgün edilmelerine karşın: çok büyük risk ve tehditlere rağmen yurtlarına tekrar dönen Tatarlar, Sovyetler Birliğin dağılmasından sonra bağımsızlığını alan Ukrayna sınırları içinde, özerk statülü bir Cumhuriyet olarak, arzuladıkları milli hedeflerine yönelik elde ettikleri haklarını geliştirmeye çalıştılar. Ancak Kırım üzerindeki iddialarından vazgeçmeyen Rusya, Kırım Özerk Cumhuriyetini önce bir plebisitle Ukrayna'dan ayırıp bağımsız devlete, ardından Rusya Federasyonu'na üye bir devlete dönüştürmesi yani Kırım'ı ilhak etmesi neticesinde, Kırım Tatarlarının tanınma ve var oluş mücadelesi başa dönmüştür.</p> <p>Çalışmada öncelikle "Uluslararası Politika Belirlemede Etkili olan Hususlar"; devamında "Çok Kültürlü Yurttaşlık" ve ilgili kavramların özet değerlendirilmesi, ardından önce Kırım Tatarlarının tarihçesi, milli özelliklerine has unsurlarla kronolojik olarak anlatılmış. Akabinde Kırım Tatarlarının Kymlicka'nın Liberal Azınlıklar teorisi ile Habermas'ın "Demokratik Hukuk Devletinde Tanınma Mücadelesi" çerçevesinde durumları analiz edilip genel bir değerlendirme ile Kırım Tatarlarının uluslararası politika belirlemedeki rolü konusunda elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.</p>			
Anahtar Kelimeler: Kırım Tatarları, Habermas, Kymlicka, Uluslararası Politika, Azınlıklar, İlhak, Rusya			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: The Role of Minorities in Identifying International Policy The Crimean Tatars Case			
Author of Thesis: Madiya ALTUN		Supervisor: Assoc. Prof. Zeynel Abidin KILINÇ	
Accepted Date: 07.08.2019		Number of Pages: 7 (pre-text) + 142 (text)	
Department: International Relations		Subfield:	
<p>Although they repeatedly deported from their homelands for centuries: the Tatars, who returned to their homelands in spite of enormous risks and threats, sought to develop their rights as a republic with autonomous status within the borders of Ukraine, which had gained independence after the collapse of the Soviet Union. However, as a result of Russia, which has never given up its claims on the Crimea, annexed the Crimea holding a plebiscite on changing its status first as an Autonomus Republic apart from Ukraine and afterwards turning it into a member state of the Russian Federation, the Crimean Tatars' struggle of existence and recognition has started over.</p> <p>In this study "The Issues Effective in The Determination of International Policy"; the "Multicultural Citizenship" and the related concepts that are evaluated, and the history of the Crimean Tatars and the characteristics of the national characteristics are described as crowns. In the following, Kymlicka's theory of Liberal Minorities and Habermas's situation within the framework of the Struggle for Recognition in Democratic Constituonal State were analyzed, the findings obtained from the general evaluation and the role of the Crimean Tatars in determining international politics were put forward.</p>			
Keywords: Crimean Tatars, Habermas, Kymlicka, International Politics, Minorities, Annunciation, Russia			

GİRİŞ

Konu

Bazı halklar Kırım tatarları gibi çok kültürlü bir devlet içinde adalet beklentisiyle bir yönden bireylere tanınmış evrensel haklar peşinde, bir yandan da bireylerin ait oldukları azınlık kültürleri ve onların özel statüleri için meşru haklarının peşinde, varlıklarını, geleceklerini konu edinen mücadele ve arayışların içindedirler. Bunlar hem kendi azınlıkları hem de hâkim çoğunluk kültürüne karşı gerek sosyal politik ve küresel sosyo-ekonomik, kültürel gelişmelere karşı da tavır ve tutum belirlemek ve geliştirmek zorunda kalmaktadırlar. Kırım Tatarları da bir taraftan buldukları devlet ve sınırları içinde varlıklarını, milli kimliklerinin tanınmasını ve muhafaza edilmesini istemekte ve beklemekteyken, bir taraftan da uluslararası kültürel gelişmelerin kendi azınlık bireylerini olumsuz etkilemesini önlemeye çalışmaktadır.

Bu çalışmada Kırım Tatarlarının büyük devletlerin hegemonyası altında yaşadıkları tarihsel süreç analiz edilmiştir. Önce Kırım'ın Rus İmparatorluk döneminde sahip olduğu eyalet statüsü, sonra da Tatarların kendi cumhuriyetini kurma çabaları, akabinde de SSCB, Ukrayna ve Rusya sınırları içerisinde sahip oldukları statüleri ele alınmıştır. Hâlihazırda Kırım Tatarları tanınma mücadelesi vermeye devam etmektedir. Bu çalışmada Kırım Tatarlarının durumu iki çağdaş azınlık hakları teorisi ile analiz edilmiştir. Bunlardan biri Kymlicka'nın Azınlık Haklarının Liberal Teorisi bağlamında geliştirdiği "Çok Kültürlü Yurttaşlık", diğeri ise Habermas'ın "Öteki Olmak ve Ötekiyle Yaşamak" eseriyle ortaya koyduğu "Tartışmacı Politika" modelidir.

Çalışmanın Amacı

Zikredilen eserler azınlıkların uluslararası güç mücadelelerinde gerektiğinde nasıl öne çıkarılabileceklerine ya da nasıl göz ardı edilebileceklerine de ışık tutmaktadır. Söz konusu güç mücadelelerinde özellikle çok uluslu ya da çok kültürlü devletlerin esas aldıkları ideolojik görüşlerin (liberal veya sosyalist) temeli ve etkisi oldukça önemlidir. Gerek liberal gerek sosyalist devlet yönetimleri altında bu ideolojilerin politikalarına karşı da tanınma ve milli kimliklerini muhafaza etme mücadelesi vermiş ve tecrübeler yaşamış olan Kırım Tatarlarının tanınma talepleri, Kymlicka ve Habermas'ın modelleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Kırım Tatarları, hem öz yurtlarında kendileri hâkimken hem de diğer ulusların idareleri altındayken de değişen ve gelişen ideolojik (liberal veya sosyalist geleneğe tabi) idare türlerinin etkisinde kendi milli kimliklerini muhafaza etme hususunda nasıl bir varoluş mücadelesi verdikleri önem arz etmektedirler.

Sınırlılıklar

Çalışmayla ilgili önemli bir husus da sınırlılıklarla ilgilidir. Bölgenin gerek iç gerekse sınır çatışmalarına sahne olması, bunun yanında ilhak edilmiş bir bölge olarak Kırım'ın bir nevi işgal altında olmasının ortaya çıkardığı ve halen de etkili olan siyasi, idari, psikolojik, sosyolojik gibi nedenler, bölgede saha çalışmasına imkân vermemektedir.

Metodoloji

Çalışma, literatür taramasına dayanmaktadır. Amaca yönelik olarak önce “Uluslararası Politika Belirlemede Etkili Olan Kriterler” analiz edilmiş; daha sonra Kymlicka'nın “Çok Kültürlü Yurttaşlık” ve Habermas'ın “Öteki Olmak ve Ötekiyle Yaşamak”; kitapları özetlenerek değerlendirilmiştir. Akabinde Kırım Tatarlarının milli kimliği Kymlicka'nın Azınlık Haklarının Liberal Teorisi argümanları çerçevesinde ele alınarak, özellikle Liberal ve Sosyalist geleneklerin etkisinde tanınma mücadeleleri analiz edilmiştir. Ardından Habermas'ın “Demokratik Hukuk Devletinde Tanınma Mücadelesi” ve “Tartışmacı Politika Anlayışı” ilkeleri çerçevesinde Kırım Tatarlarının tanınma mücadelesi değerlendirilmiştir.

Sunum

Bu değerlendirmeler ışığında çalışma üç ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde “Uluslararası Politika Belirlemede Etkili olan Hususlar”; ikinci bölümde “Çok Kültürlü Yurttaşlık” ve ilgili kavramların değerlendirilmesi, üçüncü bölümde ise önce Kırım Tatarlarının tarihçesi, milli özelliklerine has unsurlarla kronolojik olarak ele alınmış; ardından da Kırım Tatarlarının Kymlicka'nın Liberal Azınlıklar teorisi ile Habermas'ın özellikle “Demokratik Hukuk Devletinde Tanınma Mücadelesi” çerçevesinde durumları analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme ile Kırım Tatarlarının uluslararası politika belirlemedeki rolü konusunda elde edilen bulgular ortaya konulmuş ve değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: ULUSLARARASI POLİTİKA BELİRLEMEDE ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR

Bu bölümünde çalışma açısından önem arz eden kavramlar üzerinde durulmuş ve kavramlarla ilgili literatür incelenmiştir.

Küresel güç mücadelesinin yaşandığı bölgelerde, iddia sahibi taraf devletlerin ve o devletler içerisinde değişik seviyelerde siyasi ya da idari haklara sahip, gerek etnik gerek kültürel topluluklar olarak azınlıklar ait oldukları ve aslında belki de öz yurtları olan topraklarda milli bir kimlik sahibi olarak uluslararası politika belirlemede önemli rol oynamakta ya da önemli ölçüde küresel veya bölgesel güçlerin politikalarında esas unsurlar olarak kullanılmaktadırlar. Kast edilen politik amaçlara ulaşmada birçok faktör öne çıkmakta ve değişik düzeylerde birer birer, safha safha ya da birden fazla faktör birlikte yine bir süreç içerisinde sonuç alınıncaya kadar ya da başka politik veya ekonomik çıkarlar için kullanılmaktadır.

Uluslararası politika belirlemede öne çıkan faktörlerin başında, devletlerin en temel özelliklerinin birisi ve adeta olmazsa olmazı olan “Egemenlik” iddiası gelmektedir. Bunun yanında; “Devletin Dışında Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri” olarak gösterilen bireyler, çok uluslu şirketler ve işletmeler; “Siyasal Nitelikli Hükümetler Aşırı Kuruluşlar”; Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü gibi “Uluslararası veya Bölgesel Örgütler”; gerek Uluslararası Ticaret, Uluslararası Para, Uluslararası Finans ve Borçlanma, Uluslararası Kalkınma, Doğrudan Yabancı Yatırım, Çok Uluslu Şirketler, Enerji Güvenliği, Çevre, Dış Yardımlar, Güvenlik, Teknoloji Know-How ve Fikri Mülkiyet Hakları gibi konuları içeren ve bunlara yön veren –Liberalizm, Marksizm, Realizm- gibi ideolojik yaklaşımlar “Uluslararası Ekonomi Politığın Yaklaşımları”; “Küresel Bir Değer Olarak İnsan Hakları”; “Küresel Demokratikleşmenin Yerel ve Küresel Boyutları”; Ulus-Devlet Sınır ve Egemenliği gibi konulara esas teşkil eden “Uluslararası Politikanın Küreselleşmesi” gibi faktörler de Uluslararası Politika Belirlemede önemli parametreler olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın konusunu ve dolayısıyla çalışmanın amacına da esas teşkil eden Tatarların, yaşadıkları Kırım coğrafyasında tarih boyunca eskiden ve başlangıçta “egemen” olarak, bilahare o yurtlarından, öz vatanlarından çıkarılmaları, daha sonra yurtlarına dönmeleri ve son yüzyıl içerisinde önce Sovyetler Birliği içerisinde, ardından

da sırasıyla Ukrayna, Rusya gibi devletlerin içerisinde bir “azınlık” haline gelmelerine ilişkin süreçte yaşadıkları dikkate alındığında; gerek iç gerek dış politika belirlemede yukarıda sıralanan kriterlerin gerek oluşturduğu hayati ve stratejik önem gerek sonradan yapılacak analizlere esas oluşturacak olması bakımından bir kısmının teknik olarak incelenmesi gereklilik arz etmektedir. Bu gerekçelerle bu bölümde yukarıda sıralanan “Uluslararası Politika Belirlemede” etkili olan faktörlerden egemenlik, devletdışı aktörler, ilgili teorik yaklaşımlar ve insan hakları sırasıyla analiz edilecektir.

1.1 Egemenlik

Egemenlik, bir devletin otoritesini, otoritesinin yapısını ve bu otoritesini sınırları dâhilinde etkin bir biçimde kullanabilmesi olarak tanımlanmakla birlikte iç ve dış egemenlik olmak üzere değerlendirilmektedir. Buna göre iç egemenlik, kamu otoritesinin devlet olarak kavramlaştırılan aygıtta nasıl örgütleneceği ve etkin biçimde nasıl işleyeceğiyle ilgilidir. Bu bağlamda iç egemenlik, devletin kendi sınırları içerisinde yer alan bütün varlık ve aktörlerden üstünlüğünü, sınırlarından giren çıkan mallar, insanlar vb. üzerinde de yetki sahibi olabilmesini ifade etmektedir (Arı, 1999: 9).

Dış egemenlikten ise kastedilen başka bir devlete bağımlı olmamak ve hukuken eşit konumda olmaktır. Aynı zamanda Westphalian egemenlik olarak da yaygın bir kullanımı sözkonusudur (Kaygusuz, 2016: 38-39). Kranser (1999: 3-5) egemenliğin farklı boyutlarına dikkat çekmiş ve kavramı dörde ayırmıştır: İç egemenlik, sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği, uluslararası hukuk egemenliği ve Westphalian egemenlik.

Turhan’a göre, klasik egemenlik anlayışı doktrinde iki temel sorun mevcuttur: ilki ve egemenliğin devlet ve devlet iktidarı için egemenliğin vazgeçilmez bir unsur olup olmadığıdır. İkincisi ise, egemenliğin kimin elinde bulunacağı veya bulunması gerektiğidir. Bu milli egemenlik veya halk egemenliği sorunu olarak üzerinde çok durulmuş bir konulardan birisidir. Turhan çalışmasında bazı yazarların devletin egemenliğini reddettiğini belirtmekle birlikte Dicey’e atıf yaparak egemenliğin hukuksal ve siyasal egemenlik olarak ikiye ayrılmış bir şekilde değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Örnek olarak da İngiltere’yi göstermektedir; zira bu devlette

parlamentonu hukuksal olarak egemen, seçmenler ise siyasal bakımdan egemen konumdadırlar (Turhan, 2003).

Egemenlik konusunda görüşler geçen yüzyılın başlarında farklı bir bakışaısından değerlendirilmekte iken yüzyılın son çeyreğinin sonlarına doğru egemenlik daha çok hukuki yaklaşımla değerlendirilmeye başlanmış ve öne çıkarılan görüş hukukla bağlı ve sınırlı devlet anlayışına dayandırılan hukuk devleti (veya anayasal devlet) görüşü olmuştur.

Nitekim1980’li yılların sonlarında yapılan bir değerlendirmede “*devletin en önemli kriteri olarak kabul edilen egemenlik kavramı çağımızda tartışmalara konu olmuş ve çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Devlete atfedilen mutlaklık, üstünlük, sınırsızlık, bölünmezlik ve devredilmezlik gibi nitelikler günümüzdeki hukuk devleti anlayışı karşısında artık savunulamaz bir duruma gelmiştir; çünkü mutlak bir egemenlik anlayışı bizi mutlak bir rejime götürür.*” Mutlak ve sınırsız bir iktidar ise çağımızda “*hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmaz. Hukuk devleti veya anayasal devlet hukukla bağlı ve sınırlı devlet anlayışına dayanır. Bu anlayış içinde sınırsız güç anlayışına yer yoktur. Hukuk devletinin olduğu toplumlarda olsa olsa hukukun üstünlüğü söz konusu olabilir*” şeklinde özetlenebilir (Kapani, 2005: 55-56).

1990’lı yılların ortalarına doğru ise Habermas (2004: 168) “*Locke, Rousseau ve Kant’tan bu yana yalnızca felsefede değil, zamanla, Batılı toplumların anayasa gerçeğinde de, hem pozitifliğe hem de özgürlük güvencesi altında bağlayıcı hukuka yer veren bir hukuk kavramı kendini kabul ettirmiştir. Devletsel yaptırımlarla donatılan normların siyasî bir yasa koyucunun değişebilir kararlarına dayanması ve bu biçimde maddeleşen hukukun tüm hak sahiplerine eşit ölçüde özerklik garantisi vermesi, meşruluk ilkesinin koşuludur; bu koşul da yine, yasamadaki demokratik işleyişlerle sağlanmalıdır. Böylece bir yandan, pozitif hukukun bağlayıcılığı ve değişebilirliği, diğer yandan de yasa koymakla meşruluk kazandırılabilirliği arasında kavramsal bir ilişki yaratılmaktadır.*” Bu nedenle, normatif açıdan bakıldığında, hukuk ve demokrasi kuramları arasında yalnızca tarihsel olarak bakıldığında rastlantısal ilişkilerin olmadığı, soyut ya da dâhili ilişkilerin de mevcut olduğu değerlendirilebilmektedir.

Egemenlik kavramı bundan sonraki bölümlerde bu hukuki çerçevede ele alınarak Tatarların egemenlik konusundaki görüşleri ve tutumları çerçevesinde yorumlanacaktır.

1.2 Devletdışı Aktörler

“Uluslararası Politikada Devlet Dışındaki Aktörler” konusu ve mahiyetine ilişkin olarak devletlerin öncelikle iki dünya savaşı olmak üzere genel anlamda savaşları engellemedeki başarısızlıkları değerlendirilmektedir. Hatta krizlere ve savaşlara giden süreçleri hızlandırdıkları, uluslararası politikada ortaya çıkan sorunları çözmek için farklı yönelimleri ortaya çıkarttıkları, bu yönelimler sonucu ortaya çıkan resmi ve sivil kurumların, ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerle tüm dünyada destekçiler sahip olmaya başladığı ve devletler kadar global veya bölgesel sorunları etkilemeye başladıkları vurgulanmaktadır. Bu durumun zamanla uluslararası aktör çeşitliliğini daha da arttırarak uluslararası ilişkilerin temel tartışma konularından birisi olan “aktör sorunu”nu doğurduğu ifade edilmektedir (Ateş, 2013 :107-115).

“Aktör sorununun” devletler dışında farklı yapıların da uluslararası ilişkilerde etkin olmasına yol açtığı; özellikle ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelerin, Bireyler, Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ’lar) ve küresel Sivil Toplum Kuruluşları (STK’lar) ile devletlerin üyesi olduğu bölgesel ve uluslararası örgütlerin etkin oldukları alanları arttırırken uluslararası ilişkilerin boyutlarını da değiştirdiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda aktör çeşitliliğinin, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sorunlara çözüm bulma arayışlarını hızlandırmak amacıyla oluştuğu vurgulanarak uluslararası arenada ortaya çıkan bu çeşitliliğin ulus-devletin uluslararası ilişkilerde artık “tek aktör” olmadığı görüşüne gelindiğine işaret etmektedir (Kardaş ve Balcı, 2014: 125).

Uluslararası politika belirlemede, yukarıda sayılan devlet dışı aktörlerin yanı sıra ulusal özellikler, kamuoyu, medya, sosyal gruplar, iç muhalefet, ekonomi, gibi aktörlerin yanında; siyasal kültür, kültür, modernleşme, milliyetçilik ve din, kimlik ve ahlaki ilkeler gibi “Sosyolojik Faktörler” de kullanılmaktadır (Efegil, 2018: 152). Sayılan bu devlet dışı aktörler ve sosyolojik faktörler ilerleyen bölümlerde analiz edilecektir.

Bu safhada öncelikle bireyler, çok uluslu işletmeler ya da şirketler, Siyasal Nitelikli Hükümetler Aşırı Kuruluşlar, İstihbarat ya da Casusluk Örgütleri hakkında tespitler sıralanacaktır.

1.2.1 Bireyler

Diplomatik ilişkilerin çok eski yüzyıllardan beri devletler arasında kullanıldığı, bunun siyasal ve ekonomik başta olmak üzere farklı alanlarda ilişkiler geliştirildiği ve

antlaşmalar yapıldığı; bunun elçilerle sağlandığı bilinmektedir. Dolayısı ile diplomaside bireyin aslında en önemli bir rol üstlendiği söylenebilir (Griffith ve diğ., 2013: 101-103).

Devleti tek egemen aktör olarak göre uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarını benimseyenler ve uluslararası hukukçular bireyin bir aktör olarak değerlendirilmesine itiraz etmektedirler. Ancak uluslararası ilişkilerde yaygınlık kazanmaya başlayan plüralist yaklaşım; uluslararası sistemi çok aktörlü bir yapı olarak görmekte ve bireye de bu yapıda önemli bir rol atfetmektedir (Arı, 2006: 74).

Günümüzde bireylerin aktör olarak önem kazandığına işaret eden Rosenau da, bireyin önemli roller üstlendiği olay ve durumlarla ilgili yakın dönemden çeşitli örnekler vermektedir (Sönmezoğlu, 2000: 38). Dönemin Bosna-Hersek Krizi'nin 1995'te Dayton Anlaşması ile sona ermesinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Holbrooke'un oynadığı rol bireysel bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Kissinger'in 1974 sonrası Mısır ile İsrail yakınlaşmasındaki rolü ve Başkan Carter'ın, 1978'de Camp David Anlaşması ile sonuçlanan süreçteki kişisel başarısı bunun önemli örneklerini teşkil etmektedir (Arı, 2006: 74).

Bunların yanında, Hindistan'da Gandhi'yi, Afrika'da Mandela'yı, Polonya'da Lech Walesa, Gürcistan'da Saakaşvili'yi, Kırım'da Tatar Halk Hareketi lideri Mustafa Cemiloğlu'nu ve dünyanın birçok coğrafyasında benzer 'Bireyler' de zikredilebilir; ki bunların her biri ülkenin iç ve dış politikası üzerinde önemli ölçüde hatta hayati önemde etkili olacak kararların alınmasında rol oynamışlardır.

1.2.2 Çok Uluslu Şirketler

Uluslararası politika aktörlerinin birisi de Çok Uluslu Şirketlerdir (ÇUŞ'lar) (Sönmezoğlu, 2000: 45). Bunlar; uluslararası alanda faaliyet gösteren, sürekli personelini birden fazla ülkede bulunduran, personel yapısı nedeniyle günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrol edemediği yatırımlardır (Çakmak, 2014: 89). Çok uluslu işletmeler;

Çok uluslu şirketlerin en önemli amacı kar etmektir ve bu amaca ulaşmak için yatırım yaptıkları ülkedeki hükümetlere 4 farklı şekilde etki etmektedirler:

- Şirket kendi hükümetinden yabancı hükümet üzerine baskı yapmasını isteyebilmektedir;
- Sorun oluşturan konuyu uluslararası bir platformda gündem haline getirebilmektedir;
- Kendi ülkesindeki diplomatik temsilci aracılığıyla doğrudan baskı yapabilmektedir;
- Kendisi doğrudan yabancı ülkedeki hükümet veya ilgili bakanlık üzerinde baskı yapabilmektedir.

Çok uluslu bir şirketin uluslararası siyasi arenada rol oynaması için başka bir ülkede doğrudan yatırım yapmasına da yoktur. Bu şirketlerin dolaylı yoldan da olsa kar maksimizasyonuna etkisi olabilecek herhangi bir konuda aktif rol alabilmektedirler. Yukarıda ifade edilen dört maddeye ek olarak kendi maddi güçlerini de bir araç olarak kullanabilmektedirler (Savut, 2012).

Çok uluslu şirketler artık, faaliyetleri ve global stratejileri doğrultusunda uluslararası ticari akımlar ile yatırımların düzeyini ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşacağı bölgeleri tayin edebilme noktasına gelmişlerdir. Ayrıca sermaye ve teknoloji yoğun sektörlere yaptıkları yatırımlarla gelecekte hangi ülkelerin rekabet güçlerini ve refahlarını sürdüreceklerini teknoloji transferinin de en önemli aktörü olarak belirlemektedirler (Aktan ve Vural, 2008: 9). Böylece çok uluslu şirketler kaynakların optimum dağılımı üzerinde söz sahibi olmakla birlikte dünya refahını maksimize etmeye katkı sağlamaktadırlar. Çok uluslu şirketlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan ekonomik faydaların dağılımı hem orijin ülkede hem de ev sahibi ülkede olumlu etkiler yaratabilmektedir (Soyak, 2007: 2).

Özetle çok uluslu şirketler; hangi bölge veya ülkelerin istihdamı ve refahı arttıran yatırımları çekeceğine, yeni üretim birimlerinin nerelerde inşa edileceğine ve dünyanın geriye kalanına ne kadar teknoloji transfer edileceğine etki ettiklerinden önemli birer aktör haline gelmişlerdir. Günümüzde, Çok uluslu şirketlerin, ulus devletlerin himayesinde daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları onları önemli bir noktaya getirmektedir.

1.2.3. Siyasal Nitelikli, Hükümetler Aşırı Kuruluşlar

Hükümet dışı örgütlerin ne olduklarının yanında toplumsal yapı içerisinde siyasal, ekonomik ve sosyal anlamda oynadıkları rol da önemlidir. Özellikle başta insan hakları ve demokratikleşme alanlarında oynadıkları rol önem arz etmektedir (Arı, 2008: 123).

Uluslararası politikada aktör olarak ele alınacak diğer bir kategori de Siyasal Nitelikli, Hükümetler Aşırı Kuruluşlardır (Sönmezoğlu, 2000: 50). Örneğim, Dünya Siyonist Örgütü (World Zionist Organization; WZO) bu türden bir kuruluş olmakla birlikte Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurma güdümünde faaliyet gösteren bu örgüt, 1948'de İsrail devletinin kurulmasında hayati bir rol oynamıştır (Sönmezoğlu, 2000: 163).

1.2.3.1. İstihbarat ya da Casusluk Örgütleri

Uluslararası arenada faaliyet gösteren aktörlerin, ülkenin dış politikasını yönetmek ve ulusal güvenliği sağlamak konularında istihbarata ihtiyaçları olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bu ihtiyaç, süreklilik arz etmektedir. Karar alıcı, parçası olduğu yönetim biçiminin, kendine has liderlik yeteneğinin, örgütsel deneyiminin, bir müşteri olarak kendisine servis edilen istihbari mahiyetteki bilginin ve başta bilgi birikimi olmak üzere kişisel özelliklerinin etkisi altında tercihlerde bulunmaktadır. Bunun yanında, örgüt yapısı ve kadro; gerek bilgi edinme ve analize yönelik algılamaların oluşturulması gerekse bilgi-eylem ilişkisi çerçevesinde tatbik edilebilir politikaların üretilmesi gibi karar alma sürecinin unsurlarını oluşturma fonksiyonu göstermektedir (Yılmaz, 2006: 45).

Bazen yönetimler, illaki savaşla sonuçlanmak durumunda olmayan yine de uluslararası sistemi derinden etkileyebilecek politikalar geliştirmektedirler. Bu politikalar ise propaganda yoluna başvurularak halka en isabetli politikalar olarak gösterilmektedir (Sönmezoğlu, 2005: 237-240).

Devletlerin ikna yoluyla veya güçleri yetiyor olsa da açıkça savaş ilan etmek yerine gizli yöntemlerle karşı tarafa istedikleri şartları kabul ettirdikleri sıkça görülen bir durumdur. Bu türden gizli yöntemler hedef ülkelerde karışıklıklar ve şiddet manipüle edilerek ve gerektiğinde arttırılarak uygulanmaktadır. Dış politikada ulusal çıkarların etik değerlerin önünde tutulmasına gösterilebilecek en somut örnek ABD'nin yeterli kanıt olmadan ve BM kararı bulunmadan, sadece CIA tarafından üretilen istihbarat bilgilerine dayanarak 2003 yılında Irak'a (dolayısıyla BAAS Partisi rejimine) yaptığı

müdahaledir. Dönemin ABD Savunma Politikaları Kurulu Tavsiye Komitesi (Defense Policy Board Advisory Committee-DPBAC) Başkanı Perle; ABD'nin Irak'a müdahalesini haklı gerekçelere dayandırmak için istihbaratı kullanmıştır. Perle; mevcut istihbarat bilgilerinin gerektiği gibi değerlendirilmeyip, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olmama riskini almanın ve bu sonuçla onu yerinde bırakmanın felakete yol açacak sonuçlar doğuracağına altını çizmektedir. Ayrıca istihbaratın muğlak olduğu zamanlarda, ihtiyatlı liderlerin, riski en aza indirmek için akla en yatkın, en kötü sonuçlara sahip varsayım üzerinden karar aldıklarını belirterek yapılması gerekenin de bunun olduğuna inandığını ifade etmektedir. Perle'nin sözleri, savaşla sonuçlanmak durumunda olan bir dış politika geliştirmenin gerekçelendirilmesinde istihbaratın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Doğan, 2013: 176).

Dolayısıyla Irak'ın işgal edilmesi, hiçbir zaman ispatlanamayacak istihbarat bilgilere dayandırılması, istihbaratın uluslararası politikada önemli bir araç olarak kullanıldığına örnek olarak gösterilmektedir.

Farklı olarak, Siyasal Nitelikli Hükümetler Aşırı Kuruluşlar arasında yer alan NİLİ Casusluk Örgütü de örnek olarak verilmektedir (Bozkurt, 2014: 99). “İsrail sonsuzluğu yalan olmayacak” anlamına gelen İbranice “Netzach Israel Lo Ishakare” parolasının kısaltması olan NİLİ örgütü, diğer Siyonist stratejilerden farklı olarak İngilizlerin kaleyi içerden fethetmesi yönünde bir stratejinin ürünü olmuştur. Hedef Filistin'i kontrol eden Osmanlı birlikleri hakkında İngilizlere sağlanacak düzenli bir istihbarat ve bölgenin İngiliz istilasına açılmasını kolaylaştırmaktı.

1.2.3.2. Hükümetlerarası Örgütlerin Düzenlemeleri

Ulus-aşırı şirketlerin faaliyetleri ve bunların insan haklarına etkileri, başta Uluslararası Çalışma Örgütü olmak üzere sık çeşitli hükümetler arası örgütlerin gündeme gelmektedir. Konu ile ilgili düzenlemelerinde bu örgütler, format olarak hukuki bağlayıcılıktan yoksun prensip ve normları tercih etmektedirler. 1970'lerde Birleşmiş Milletler örgütü çerçevesinde ulus-aşırı şirketlerin insan hakları ile ilgili sorumluluğunun bağlayıcı bir hukuk belgesi ile sağlanması konusunda çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda uzun süren çabalar sonucunda hazırlanan Ulus-aşırı Şirketler İçin Davranış Kuralları (Code of Conduct for Transnational Corporations) taslağı, 1990 yılında son şeklini almış ancak kabul edilmemiştir. Gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş

ülkeler arasında, yabancı malların kamulaştırılması, yargı bağımsızlığı ve yatırım uyumsuzluklarının çözüm yöntemleri, teknoloji transferi ve vergilendirme konularındaki görüş farklılıkları taslağın kabul edilmemesine sebep olarak gösterilmektedir (Kivilcim, 2010). Sonrasında da Birleşmiş Milletler'in konuya ilişkin düzenleme çabalarının bağlayıcı olmayan metinler üzerinde yoğunlaştığı da vurgulanmaktadır.

1.2.4 Uluslararası Örgütler

Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü gibi Uluslararası Örgütler de uluslararası politika belirlemede önemli aktörler olarak yer almaktadırlar. Uluslararası Örgütler (UÖ'ler) konusu, Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininin dinamik olduğu kadar tartışmalı konularının da başında gelmektedir (Kardaş ve Balcı 2014: 11) ve tartışmanın merkezinde UÖ'lerin devletler üzerindeki etkinlikleri ve yaptırım gücüne sahip olma kapasiteleri yer almaktadır. Bu özellikleriyle UÖ'ler hem politikaya dahil olabilmekte hem de devletlerin politikalarını etkileyerek üzerlerinde yaptırım gücüne sahip olabilmektedirler. UÖ'lerin, küreselleşen dünyada gün geçtikçe etkinliklerini arttırmaları ile devletlerin egemenliklerini tartışılır hale getirdikleri; bu gibi kurumların zikredilen kapasite ve özellikleriyle uluslararası politikada aktif bir aktör haline geldikleri kabul edilmektedir.

Her bir uluslararası örgüt, amaçları, örgütlenme biçimi, yetkileri, üyeleri vb. farklı sebeplerden kaynaklı olarak şahsına münhasır hukuksal yapı bir ortaya koymaktadır. Dolayısıyla uluslararası örgütler ayrıntıları ile ele alındığında günümüzde artık hukuksal statüleri bakımından karşılaştırmalı bir hukuk dalını hatırlatan, uluslararası örgütler ya da uluslararası kurumlar adında özel bir bilim dalına başvurulmaktadır (Pazarcı, 2003: 112).

UÖ'ler, farklı bir bakış açısıyla şu şekilde de sınıflandırılmaktadır (Ateş, 2012):

1. Egemenlik açısından: Uluslararası -BM örneğinde olduğu gibi örgütler ve Uluslararası örgütler, kısmen AB örneğinde olduğu gibi.
2. Coğrafi orijin ya da üyelik açısından: Global (BM), Subglobal (NATO) ve Bölgesel (NAFTA) örgütler.
3. Resmîyet açısından: Hükümetler arası-resmî (BM), Hükümetler-üstü, Hükümetler-dışı ya da uluslararası sivil toplum örgütleri (Greenpeace, Amnesty International)

4. Amaçlarına göre: Genel amaçlı (BM), Özel amaçlı: siyasi (Arap Birliği), ekonomik (ASEAN), ticari (WTO), kültürel (UNESCO) ve sosyal, dini ve güvenlik/askeri (NATO) amaçlı uluslararası örgütler.

5. Yönetel yapılarına göre: Sert bürokratik yapı (AB) ve Esnek yapı (ASEAN) örgütler.

6. Legallik-Meşruiyet Açısından: Uluslararası Hukuk tarafından da legal kabul edilen ya da uluslararası toplumca meşru sayılan örgütler (UPB) ve İlegal örgütler (El-Kaide).

UÖ'lerin devletlerden ayrıştığı özellikler ise dört noktada toplanmaktadır. Birincisi, bir Uluslararası Örgütün ne kendine ait toprağa ne halka sahiptir. İkincisi, UÖ'ler, buyruk verme ve bunlara uymaya zorlama yetkisine sahip değildir. Üçüncüsü, bir Uluslararası Örgütün doğması ancak üye devletlerin bu yönde kesin bir irade açıklamaları ile gerçekleştiğinden devletin doğuşundan farklılık arz etmektedir. Dördüncü ve son olarak, UÖ'in hukuki kişilikleri amaçları ile sınırlı olduğundan, devletlerin büyük çoğunluğunun her bir örgüte göre değişen fonksiyonel bir kişilikleri vardır (Rüma, 2016: 377-380).

1.3 Uluslararası Politikada Teorik Yaklaşımlar

Çalışma kapsamında yer alan vaka çalışması çerçevesinde öne çıkan teoriler aşağıda ele alınmıştır.

1.3.1 Neo-Realizm

Realizm'in, ortaya çıkışı Thucydides'e kadar uzanmakta ve ardından Machiavelli, Hobbes tarafından sürdürülen ve yüzyıllar boyunca geçerliliğini kabul ettiren en önemli teorilerden birisidir. Realist yaklaşım yerine "ulusalcılık", "ekonomik milliyetçilik" ve "merkantilizm" gibi terimler de farklı bilimsel çalışmalarda kullanılmaktadır. Uluslararası sistem anarşik bir yapıda olduğundan ulus devletten daha yüksek ve tabi olunacak bir otorite söz konusu değildir (Al, 2015: 148)

Neo-realistler, klasik realistlerin temel varsayımlarını takip etmiş ancak çağdaş ekonomilerin devleti etkilediğini de kabul etmişlerdir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, AB ve Japon ekonomileri arasındaki artan rekabetle birlikte, realistler daha önce 'önemsiz' olarak adettikleri ekonominin uluslararası politikadaki yerini almasıyla birlikte durumu yeniden değerlendirmişlerdir. Başta neo-realistler hem siyaset

hem de ekonomide devlet dışı aktörlerin rollerini küçümsemişlerdir. Ancak son dönemde küreselleşen dünya ekonomisi içerisinde devletlerin siyasal ve ekonomik davranışları arasındaki ilişkileri onların ‘güç’ algısında önemli bir kayma yarattığı noktasından hareketle, neo-realistler ekonomik ilişkileri küçümseyici tavırlarından sıyrılmaya başlamışlardır (Tuğtan, 2016: 122-127)

1.3.2 Neo-Liberalizm

Liberalizm, 18. ve 19. Yüzyıl siyasi ve ekonomik düşünce tarihinde etkili olmuş bir ideolojidir. İdeoloji olarak Liberalizm, 1688 ile 1789 yılları arasını kapsayan aydınlanma çağına filozoflarının temel felsefelerini oluşturmaktadır. İskoçya’dan Hume ve Smith, İngiltere’den Locke, Almanya’dan Kant, Fransa’dan Montesquieu ve Voltaire bu döneme damgasını vuran bilim adamlarıdır. Bu yaklaşıma göre insan (birey) doğuştan olumludur ya da eğitilebilirdir (Ercan, 2009: 81).

Uluslararası Ekonomi Politiğin diğer bir liberal yaklaşımını Ricardo ortaya koymuştur. Ricardo’ya göre devletler daha ucuza ürettiği üründe uzmanlaşmalı, pahalıya ürettiği ürünleri daha ucuza dışarıdan ithal etmelidir. Böylece ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkileri piyasa mekanizması düzenleyecek refah, zenginlik ve verimlilik de artacaktır. Ricardo da piyasanın kendi kendini düzenleyeceğini savunduğu için devletin sadece ulusal güvenlik gibi konular ile ilgilenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu olgular siyaset ile alakalı olduğundan Liberaller savaş gibi konular ile ilgilenmemektedir. Ekonomi bu durumlardan etkilense de bunun sebebi siyasetten kaynaklandığından liberaller ekonomik istikrarın barış ortamını da sağlanacağını düşündüğü için yalnızca ekonomik olaylar ile ilgilenmektedirler. Liberaller siyasetin insanları böldüğünü, ekonominin ise birleştirdiğini düşünmektedir (Sandıklı, 2008: 23).

Neoliberaler de kuramsal olarak liberal gelenekte olduğu gibi politika ve ekonominin ayrı alanlar olduğunu varsaymaktadır. Bazı düşünürlere göre liberal ekonomi politik yoktur; çünkü liberaller ekonomi ve politikayı ayrı alanlar olarak ele almaktadır (Gilpin, 2017: 43). Piyasalar etkin olabilmeleri için siyasi müdahaleden uzak olmalıdır. Realist görüşün aksine liberallere göre, ekonomik ilişkiler yoğunlaştıkça askerî çatışma ihtimali o oranda düşecektir. Dolayısıyla liberaller, politik çıkarlar piyasa güçlerini yönlendirmeye devam ettiği sürece ekonomik kalkınmanın elde edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

Karşılaştırmalı üstünlüğün savaşları bitireceğini, barışı istikrarlı kılacağını iddia eden neoliberal yaklaşımlar uluslararası sistemin hiyerarşik yapısını dikkate almamış ve faydanın sınırını tartışmamışlardır. Neoliberal yaklaşıma karşı yapılan eleştirilerden biri de piyasanın kendi kendini düzenleyemeyeceğidir. Çünkü ekonomi politikte devletin rolünü küçümsemişlerdir. Marksistlere göre de liberaller ekonominin ulusal ve uluslararası alanda adil olmadığı gerçeğini dikkate almamakla eleştirilmektedirler. Bu eleştirilere karşı da liberaller adil rekabet, adil piyasa ve adil ticaret gibi kavramlar geliştirerek savunma yapmışlardır (Wiltse, 2016: 138-141).

1.3.3 Neo-Marksizm

Marx, “Grundrisse” eserinin ekonomi politiğin yöntemi başlıklı bölümünde kendi yöntemini şu şekilde açıklamaktadır: *“Belli bir ülkeyi ekonomi politik açılarından incelediğimiz zaman buna önce o ülkenin nüfusu, bunun sınıflara dağılımı, kentler ve kırsal bölgeler, kıyılar, üretimin çeşitli dalları, ithalat ve ihracat, yıllık üretim ve tüketim, meta fiyatları vb. ile başlarız. Gerçek ve somut olandan, gerçek önvarsayımlardan yola çıkmak, böylece ekonomide sözgelimi tüm toplumsal üretim faaliyetinin temeli ve öznesi olan toplum ile başlamak doğru gibi gözükür. Oysa daha dikkatli bakıldığında bunun yanlış olduğu ortaya çıkar. Toplum, örneğin oluşmuş bulunduğu sınıfları hesaba katmazsak bir soyutlama olarak kalır”* (Doğan, 2011: 74).

Marksist yaklaşımın uluslararası ekonomi politiği yaklaşımlarını dört temelde toplamak mümkündür. İlk olarak, devlet üretim araçlarına sahip sınıfın çıkarlarını korumak için kurulan bir yapıdır. Marksistlerin temel düşünceleri arasında bilgi, teknoloji ve iş gücü geliştikçe bunu hukuk, siyasi ve kültürün gelişmesi izleyecektir. Marksistler burjuva ve proleterya çatışmasına dikkat çekmiş ve proleterya lehine bir devrim gerçekleşmedikçe burjuvazinin proleteryaı sömüreceğini öne sürmektedirler (Ateş, 2013: 83).

İkincisi, Lenin’in emperyalist yaklaşımıdır. Klasik marksizmin, kapitalizmi devre dışı bırakacak işçi devrimleri gerçekleşmemiştir. Sanayileşmiş toplumlarda devrimin ortaya çıkmamasının nedeni Lenin'in “emperyalizm kuramı” ile açıklanmaktadır. Buna göre gelişmiş ülkeler hammadde temini ve pazarlanması amacıyla az gelişmiş ülkelere hammaddeyi ya çok düşük fiyata almış ya da buna el koymuşlardır. Ürettiklerini de fahiş fiyatlara satmışlardır. Böylece az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere bir refah

kayması olmuştur. Bu refah kaybı gelişmiş ülkelerde işçilere de dağıtılmış bu yüzden beklenen devrimler gerçekleşmemiştir (Gilpin, 2017: 53).

Üçüncüsü Neo-marksistler tarafından geliştirilen dünya sistemi yaklaşımıdır (Doğan, 2011). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok devletin bağımsızlığını kazanması beraberinde ekonomik az gelişmişlik konusunu ortaya çıkarmıştır. Bağımlılık teorisine göre az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeler aracılığıyla küresel bir ekonomiye şartlandırıldığı varsayımı ortaya çıkmış ve kabul görmüştür (Gilpin, 1987: 36).

Dördüncüsü ise Eleştirel Marksistler (Neogramsciye) tarafından geliştirilen 'hegemonya' yaklaşımıdır. Buna göre, uluslararası sistemde oluşturulan düzen, tıpkı bir devlet içerisindeki düzen gibi sadece ve sadece baskın durumda olan devletlerin zorlayıcı gücüne dayanmaz. Baskın devlet (hegemon) ile küçük devletlerarasındaki ilişkinin istikrarlı hale getirilmesinde 'rıza'nın yadsınamayacak bir payı vardır (Ateş, 2013: 91).

1.4 Uluslararası Politikada İnsan Hakları

1.4.1 Küreselleşme ve İnsan Hakları

Küreselleşme ve insan hakları son yıllarda başta uluslararası ilişkiler olmak üzere bütün sosyal ve siyasal bilimlerde en popüler ve en çok kullanılan kavramlardan birisidir. İki kavram arasındaki ilişki oldukça geniş, belirsiz, sınırsız ve soyut olmasına rağmen, aralarında doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi kurulamasa da bazı durumlarda bir korelasyondan bahsetmek mümkündür. Zira küreselleşmenin insan hakları üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri, buna mukabil insan haklarının küreselleşmenin normlar boyutunda oynadığı rol ve bu denklemin insanlarda oluşturduğu algı, bütün soyutluğuna rağmen bu iki kavram arasında güçlü bir ilişkiye, sağlam bir birlikteliğe, karşılıklı bağlılık ve bağımlılığa işaret etmektedir. Küreselleşme ve insan hakları teori ve pratikte, farklı insanlara farklı şeyler çağrıştırmasına, zamana ve mekâna göre farklı farklı anlamlar ve boyutlar kazanmalarına rağmen, genelde birçok insana ilişkili şeyler çağrıştırmaktadır (Rüma, 2016: 397).

Küreselleşme tek bir tanıma sığmayacak kadar çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Herkes ve neredeyse her disiplin kendine göre, dünyayı algılama biçimine uygun bir tanım yapmaktadır. Fakat uluslararası ilişkiler disiplininde küreselleşme kısaca bugünkü dünya düzenini tarif etmek için kullanılan bir kavramdır. Küreselleşme, ulus-devlet

merkezli Westphalia dünya düzenini aşan ve ulus-devleti merkezden alıp sıradan bir aktör hâline getirmekte ve bu nedenle ulus-devletin gücünü ve kabiliyetlerini sınırlamaktadır. Yani, küreselleşme politik-merkezli geleneksel uluslararası sistemi ekonomi-temelli dünya sistemine çeviren bir süreçtir. Bir başka anlamda küreselleşme, ulusal piyasa ekonomisinden sınırları aşan ve sınırsız küresel ekonomik bir düzene geçişi anlatmaktadır. Barnett küreselleşmeyi dört küresel ticari faaliyet ağıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bunlar küresel kültürel pazar, küresel alışveriş pazarı, küresel finans ağı ve küresel emek pazarıdır. Küresel kültürel pazar, dünya çapında benzeşen kültürel değerler ve ürünleri içermektedir. Bu çerçevede milyarlarca insanı etkilemekte, amaçlarını ve zevklerini benzeştirmekte ve aynı yaşam stilini dayatmaktadır. Küresel ticaretin artması dünyayı tek pazar hâline getirmiştir. Küresel kültürel pazar ile küresel alışveriş pazarı reklamlarla kesişmektedir. Medya bu anlamda küreselleşmenin önemli ve güçlü bir aracını oluşturmaktadır. Daha doğrusu ekonomik küreselleşme medyanın da küreselleşmesine yardımcı olmuştur. Medya zengin toplumların kültürünü ve gücünü diğer toplumlara empoze etmek için kullanmaktadır. Küresel finans hareketler, işçi hareketliliği beraberinde büyük bir emek hareketliliği ve göçler doğurmuş ve dünyayı aynı zamanda bir emek pazarı hâline getirmiştir. Aslında bütün bu faaliyetler küreselleşmenin siyasi, ekonomik, kültürel ve teknolojik birçok boyutunun olduğunu ve ne kadar karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir (Çemrek vd., 2013).

İnsan hakları, çok eski bir tarihe sahip olmasına rağmen, Donnelly'e göre, uluslararası ilişkilerde önem kazanması ve temel bir kavram olması son yarım asırlık bir vakıadır. İnsan hakları bugünkü hayatımızda önemli bir yer işgal etmekte ve uluslararası gündemin en çok tartışılan, giderek yaygınlaşan ve önem kazanan fikrî, siyasi, ahlaki ve toplumsal bir kavramıdır. İnsan hakları en basit tanımı ile insan olması sebebiyle herkesin sahip olduğu birtakım evrensel hak, iddia ve ilkelere sahiptir. İnsan hakları siyasi, sivil, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları olan, ahlaki, doğal, hukuki ve manevi özellikler taşıyan ve insan onurunu korumayı hedefleyen haklardır (Çakmak, 2014: 271).

İnsan hakları özel birtakım haklardır, zira bütün haklar, insan hakkı olarak kabul edilmemektedir. Buradaki temel ayırım, insan haklarının insanlık onurunu korumak için gerekli olmasıdır. Kısacası insan hakları, devlete (otoriteye) karşı insan onurunu koruyan ve bu yükümlülüğü paradoksal olarak yine devlete yükleyen ilkelere sahiptir. İnsan hakları, ırk, din, dil, cinsiyet, siyasi ve felsefi düşünce, toplumsal ve etnik köken ayrımı

gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği haklardır. Bu hakları kullanmakta herkes eşittir. Diğer yandan insan hakları terimi bir ideali içerir. Bu terimi kullananlar, daha çok var olanı değil, olması gerekeni dile getirmektedir. İnsan hakları, her bir bireye bağımsız seçim yapma ve yeteneklerini geliştirme özgürlüğü sağlamaktadır. İnsan hakları sadece bütün insanların eşit haklara sahip olduğunu göstermemekte aynı zamanda özgür olduğunu da belirtmektedir. Bu bağlamda Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin birinci maddesinde “Bütün insanlar onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik anlayışı ile hareket etmelidirler” denilmektedir (Çemrek vd., 2013).

1.4.2 Devleti Yeniden Tanımlama

Küreselleşme ile ulus-devlet ve ulusal egemenlik zayıflarken geleneksel birtakım fonksiyonlarını yerine getiremediği iddialarını bazı teorisyenler reddetmekte ve devletin hâlâ en önemli küresel aktör olduğunu ileri sürmektedir. Bunların başında gelen Cerney için uluslararası piyasa yapısında meydana gelen değişimler, “rekabetçi devlet” olarak tanımlanan yeni bir devlet tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cerney'e göre devlet ulusal pazarda ekonomik faaliyetleri korumak ya da ulusal ekonomileri uluslararası pazarlarda rekabetçi hâle getirmek için piyasaya önem vermiştir. Cerney, rekabetçi devletin hem değişime cevap vermeyi hem de devletin görevlerini yeniden tanımlamayı içerdiğini savunmaktadır. Başka bir ifadeyle devlet, varlığını korumak ve devletler dâhil diğer uluslararası aktörlerle rekabet edebilmek için yeniden yapılandırmıştır. Soedergerg de küreselleşmeyle devletin Keynezyen refah devletinden piyasa-merkezli neo-liberal devlete geçiş yapmak durumunda kaldığını vurgulamaktadır. Zira küreselleşme, hem devletin hareket alanını daraltmış hem de karar alıcıları ciddi anlamda sınırlandırmıştır. Cerney'e göre, rekabet çetin olduğundan ve şartlar müsait olmadığından refah devletini sürdürmek mümkün değildir. Bu nedenle, küreselleşme taraftarlarının iddiasının aksine, ulus-devlet ölmemiş fakat rolü değişmiştir. Yeni durumda kamu hizmeti azalacak buna karşı özelleştirme ve özel sektör hız kazanacaktır. Bu durumda, devletin ana görevlerinden birisi uluslararası yatırımları çekmek için enflasyonu düşük tutmak olacaktır (Özgün, 2010: 246)

“Rekabetçi devlet” tezine göre, dünya devleti var olmadığından dünya ticaretini düzenlemek için üç yol vardır: etkili uluslararası örgütler yolu, egemen bir devlet ya da ekonomik amaçlarla bir araya gelen devletler grubu yolu ve devletin piyasa üzerinde

daha güçlü bir kontrol mekanizmasını kurması yolu. Bu üç yolun çalışması için yine devletin yeterli kurumsal kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Cerney'e göre, küreselleşme ile birlikte dört temel değişim meydana gelmiştir:

- Makroekonomik alandan mikro ekonomik alana müdahalede değişim;
- Rekabet gücünü korumak için devletin 'stratejik' ya da 'temel' sektörleri elinde tutmaya çalışması;
- Enflasyonu düşük tutmak için yeni yollar geliştirmek;
- Hükümetlerin iş, adil dağıtım ve kamu hizmetleri gibi toplumun refahını yükseltmek yerine hem kamu hem de özel sektörde kâr, yenilik ve iş yapma kapasitesini arttırmayı tercih etmesi. (Özgün, 2010: 247)

1.4.3 Küresel Bir Değer Olarak İnsan Hakları

İnsan haklarının da küreselleşme, hatta diğer tüm sosyal bilimler kavramları gibi genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Fakat bugün ufak tefek değişikliklerle dünyanın neredeyse tamamınca kabul görmüş ve küreselleşme sürecinin de ahlaki boyutunu oluşturan ana ilkeler söz konusudur. Küresel insan hakları mekanizmasının ilk belgesi niteliğindeki Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (EİHB), hakları, bütüncül bir perspektifle ele alırken Soğuk Savaş'ın ideolojik ayrıştırmacılığının aksine sivil, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel bütün hakları tek belgede toplamakla kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Literatürde insan hakları en basit ama en kapsamlı olarak bütün insanların sahip olduğu temel hak ve özgürlükler olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda ise bütün insanlar için garanti edilmesi gereken temel hak ve özgürlüklerdir. Diğer bir tanımda milliyet, ırk, etnik, cinsiyet, dil, din, renk, siyasi ya da felsefi düşünce farkı gözetilmeksizin insan olması hasebiyle bütün insanların sahip olduğu haklardır. Yine başka bir tanımda, bütün insanların doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu tanımlar doğal haklar ya da ilahi kaynaklı haklar teorilerinin ileri sürdüğü tanımlardır. Uluslararası hukuka göre ise insan hakları, hiçbir ayırım gözetilmeksizin her bireyin bütünlüğünü ve onurunu tanıyan uluslararası toplumca tanınmış haklardır. Hukuku da aşan başka bir tanıma göre, bütün insanların sahip olması gereken bazı evrensel haklar olup hukuku aşan ahlaki meşruiyete dayalı ilkelerdir. 1776 tarihli ABD Bağımsızlık Deklarasyonu da bu tanımları destekler mahiyette şu ifadeler kullanılmaktadır: "Bütün insanlar eşit

yaratılmıştır, yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilen devredilemez hakları vardır. Bunlardan bazıları yaşama hakkı, özgürlük ve mutluluğu arama hakkıdır ve bu hakların meşruiyeti kendiliğindedir” (Kaygısız, 2017: 52).

Bütün bu tanımların ortak paydası; insanlık onurunun korunması, tüm insanların özgür ve eşit olması ve meşruiyetinin devleti, toplumu ve diğer sosyal ve tarihsel yapıları aşan ilahi, doğal ya da metafizik bir kaynağa dayanmasıdır.

Dinler, ideolojiler ve medeniyetlerin insan haklarına bakış açıları, tanımları ve kabulleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle, insan hakları literatürde farklı temellerde sınıflandırılmakta, tanımlanmakta ve uygulanmaktadır. Örneğin insan hakları felsefi temellerine göre nesil diye adlandırılan üç gruba ayrılmaktadır: Birinci nesil haklara özgürlük hakları, sivil ve siyasal haklar ya da liberal haklar da denilmektedir. Bunlar, örneğin, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü gibi haklardır. Bunlara negatif haklar da denilmektedir. Yani devlete ya da topluma negatif yük yükleyen haklardır. Bu hak grubunda devletin yükümlülüğü hakların kullanımını engellememesi, müdahil olmaması başka bir ifadeyle, gölge yapmasın başka ihsan istemez, şeklinde açıklanabilir. İkinci kuşak haklara ise eşitlik hakları veya ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ya da sosyalist haklar da denilmektedir. Örneğin eğitim hakkı, sendikal haklar, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve tatil hakkı gibi devlete ve topluma pozitif yük yükleyen haklardır ki bu nedenle bunlar pozitif haklar olarak da ifade edilmektedir. Devlet burada bu hakların kullanımını için altyapı hazırlamakla yükümlüdür. Üçüncü kuşak haklara ise uzlaşma hakkı denilmektedir. Bunlar halkların kendi kaderini tayin etme hakkı, barış hakkı, (temiz) çevre hakkı ve kalkınma hakkı gibi kolektif haklardır. Fakat özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve uzlaşma hakları bütün ideolojik ve kültürel ayrımların ötesinde bir arada kullanılmaya gayret gösterilmektedir (Kızılsümer Özer, 2016: 355-364).

Dünya tarihinde insan hakları gibi küresel çapta bu kadar hızlı yaygınlaşan ve genel kabul gören ikinci bir siyasi ve sosyal bir olgu göstermek zordur. Kısa zamanda idealden gerçeğe dönüşen bu evrensel ilkeler, doğal olarak zamana ve mekâna göre ufak birtakım farklılıklar gösterse de genellikle aynı hedef üzerinden yürümüştür: insanlık onurunu eşitlik ve özgürlük temelinde korumak. Bugün insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bir ideal olmaktan öte, gerçek hayatın bir parçası ve küresel dünyanın en

önemli moral ve ahlak ilkeleri hâline gelmiştir. Bu hakların korunması ve geliştirilmesinde, yaygınlaşması ve kabulünde küreselleşmenin oldukça büyük katkılar yapması kadar ihlal edilmesinde de rol oynadığı göz ardı edilmemelidir (Çemrek vd., 2013).

BÖLÜM 2: MİLLİ KİMLİK ve ULUSAL AZINLIKLAR: W. KYMLİCKA ve J. HABERMAS YAKLAŞIMLARI

2.1 Devletin Geleceği ve Çok Kültürlülük

Bugün dünyada birçok bağımsız devlet, etnik grup ve dil grubu vardır. Günümüzde çoğu ülke kendi içinde kültürel bakımdan çeşitlilik göstermektedir. Çok az ülkede yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik kökene sahip oldukları söylenebilir. Bu çeşitlilik önemli ve potansiyel olarak ayrılıkçı bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Azınlıklar ve çoğunluklar, dil hakları, bölgesel özerklik, siyasi temsil, müfredat değişikliği, toprak iddiaları, göç ve vatandaşlığa kabul politikası gibi meselelerde, hatta ulusal marş ya da resmi tatiller gibi ulusal sembollerde giderek daha sık karşı karşıya gelmektedir (Kymlicka, 1998: 23).

Çok kültürlü toplumların yaşadıkları bu sıkıntılar ve bu sıkıntıların devletlerin geleceğine nasıl etki ettiklerini öncelikle devletlerin yapılarına, politika oluşturmaları üzerinde etkili olan sistem ve teorilere, ulus devlet anlayışlarına ve son olarak küresel gelişmeler ve devlet düzeyinde insan hakları şeklinde incelenecektir.

2.2 Devletlerin Yapıları

Devletler geleceklerini tayin ederken en önemli etken devletlerin yapılarıdır. Çok kültürlü devletlerde toplum ortak bir kimliğe sahip olabileceği gibi, çoğulcu toplumlar da söz konusu olabilmektedir. Bu toplumları genelde kültürel çoğunluk bir arada tutarken, bu toplumlar içinde etnik ve ulusal gruplar, kolektif hak grupları da görülebilmektedir.

2.2.1 Toplumların (Devletlerin) Yapıları ve Değerleri

Dünya genelinde birçok devlet içinde farklı yapıdan, kültürden insanlar barındırmaktadır. Bu çoğulcu toplumların oluşmasında iki ana neden söz konusudur. Bunlardan birincisi toprak işgalleri ikincisi ise göçlerdir. Bu devletlerin yapıları ve değerleri işgaller sonucu var olan toplumun değerlerinden de faydalanarak yeni yapılar, değerler ortaya çıkmıştır. Göçlerde ise göç eden toplumların kendi değerleri minimum derecede korunmuş, daha çok asimile edilmek istenmişlerdir.

Çoğulcu toplumların oluşumları, yapıları ve değerleri kültürel çoğunluk kısmında detaylı olarak incelenecektir.

2.2.2. Kültürel Çoğunluk

Çok kültürlü ulusların birincil kaynağı birçok ulusun bir arada yaşadığı devletlerdir. Kymlicka, “ulus, belirli bir toprak parçası ya da yurttan yaşayan, aynı ortak dili ve kültürü olan, az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmış, tarihsel bir cemaat anlamına gelir” ifadesi ile ulusu tanımlamıştır (Kymlicka, 1998: 35). Çok uluslu devletler bir işgal ile zorunlu olarak oluşabileceği gibi, ulusların ortak çıkarlarını gözeterek karşılıklı anlaşmalarla federe olmaya gönüllü de olabilmektedirler. Günümüzde özellikle batı toplumlarında çok uluslu devletlere rastlamak mümkündür. Bunun örnek olarak ise Amerika Birleşik Devletleri gösterilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde Kızılderililer, Porto Rikolular, Meksika kökenliler, Hawaii yerlileri, Guamlı Chamorrolar ve diğer Pasifik adalarının yerlileri olmak üzere, çok sayıda ulusal azınlık vardır. Bu grupların hepsi, istila ya da sömürgeleştirme yoluyla, istemeden ABD çatısı altına girmişlerdir. Farklı bir güçler dengesi olsaydı, bu gruplar kendi egemen yönetimlerini korur ya da oluşturabilirlerdi. Nitekim bağımsızlık sözleri Porto Riko ya da çeşitli Kızılderili kabilelerde yer yer duyulmaktadır. Bu grupların tarihsel tercihleri ABD’yi terk etmek değil, içinde kalarak özerk olmak olmuştur (Kymlicka, 1998: 35).

Amerika Birleşik Devletleri örneğinden de anlaşılacağı üzere çok toplumlu devletler içinde farklı dil, din ve ırkların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Dolayısı ile bu toplumlarda ortak dil, ortak kültür sorunu ortaya çıkabilmektedir. Azınlık olan toplumlar kendi aralarında dillerini özgürce konuşabilirken, ülke genelinde var olan ortak dili de konuşmak zorundadırlar. Çünkü devlet politikası gereği bu toplumlar kendi içlerinde her ne kadar özgür bırakılsalar da devlet ile olan resmi işlerinde devletin ortak dili zorunlu tutulmuştur. Ne kadar özgürlükçü gibi görünseler de zamanla bu uluslar asimile edilerek, kendi öz kültürlerinden koparak yeni oluşmakta olan Amerika Birleşik Devletlerinin değerlerini benimseye başlamışlardır (Kymlicka, 1998: 36)

Çok kültürlü ulusların ikincil kaynağı ise göçlerdir. Büyük devletler bir ulustan büyük bir kesimi göçmen olarak ülkelerine alır ve minimum derecede de olsa kendi öz kültürlerini korumalarına izin vermeleri halinde çok kültürlü toplum olmaya

başlamışlardır. Kymlicka'ya göre 1970'lere kadar göç eden toplumlar büyük baskı altında kalıp, asimile edilirken bu tarihten sonra dünya genelinde göç eden toplumlar daha anlayışlı, hoş görülme karşılanmış, çoğulcu bir toplum oluşumu benimsenmiştir. Çok toplumlu devletlerde göçmenler ile azınlıkları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Çünkü göçmenler ulus değillerdir. Göçmenlerin kültürleri buldukları aile içinden gelmekle beraber, geldikleri toplumda baskın kültürün içinde etkin bir hayat sürecekleri için göçmenlerin bu kültüre uyum sağlamaları bir şekilde zorunlu hale getirilmektedir. Bunun için en iyi örnek ABD'ye göç etmek için başvuran göçmenlerde o toplumun dilini öğrenme, kullanma şartının aranması olabilir (Kymlicka, 1998: 37)

2.2.3. Etnik ve Ulusal Gruplar

Kymlicka'ya göre ulusların bir arada yaşaması ile ulus içinde yer bulan uluslar, o ülke içinde kendi haklarını aramaya başlamışlar ve özerk bir statü kazanmak istemişlerdir. Bu gruplar ilhak edilirken, çoğu özel bir politik statü edinmiştir. Örneğin, Kızılderili kabileler kendi hükümetleri, mahkemeleri ve anlaşma yapma hakları olan "konfederasyona bağlı uluslar" olarak tanınmıştır. Bu halkların her biri kendi özyönetim güçlerini koruyarak ABD'nin siyasi yapısıyla federatif olarak birleşmiştir (Kymlicka, 1998: 36). Bu grupların ayrıca dile ve ülke topraklarının tasarrufuna ilişkin hakları vardır. İspanyolca Porto Riko'da tek resmi dil iken, Guam ve Hawaii'de, yerli dilin (Chamorro ve Hawaiiice) okullarda, mahkemelerde ve diğer hükümet işlerinde İngilizce ile eşit statüsü vardır. Dil hakları 1848 Guadelupe Hidalgo Anlaşması ile güneybatıdaki Chicanolara da verilmiştir; ancak İngilizce konuşan yerleşimciler nüfusun çoğunluğunu oluşturur oluşturmaz bu haklar rafa kaldırılmıştır. Hawaii yerlileri, Alaska Eskimoları ve Kızılderili kabilelerinin de yasal olarak tanınan toprak hakları vardır. Belli topraklar sadece kendi kullanımlarına ayrılmıştır; bu da onlara belli devlet organlarında daimi temsilcilikler sağlamaktadır. Kısaca, ABD'deki ulusal azınlıkların ayrı kültürel cemaatler olarak statülerini yansıtmayı ve korumayı amaçlayan bir dizi hakları vardır ve gruplar bu haklarını muhafaza etmek ve genişletmek için mücadele vermektedir.

Bu grupların çoğu görece küçük ve coğrafi bakımdan yalıtılmıştır. Hep birlikte toplam Amerikan nüfusunun küçük bir parçasını oluşturmaktadırlar. Sonuç olarak, bu gruplar Amerikalıların öz kimliği karşısında marjinaldir ve aslında ulusal azınlıkların bizatihi varlığı ve özyönetim hakları Amerikan politikacıları ve teorisyenleri tarafından sıklıkla inkâr edilmekte ya da önemi azaltılmaya çalışılmaktadır.

Etnik “mozaik”, göçmen kültürlerinin bütünlüğüne saygı gösterildiği çağrışımı yapmakla birlikte, pratikte bunun anlamı sadece Kanada’ya göç edenlerin asimile olmak üzere iki başat kültürden birini seçme hakkı olduğudur. Kanada iki uluslu olmasına rağmen, “İngilizlerle Fransızların birbirlerine gösterdikleri zoraki hoşgörü, asimilasyona direnen ya da asimile edilemez olduklarına inanılan yabancılara gösterilmemiştir” (Kymlicka, 1998: 39). Göçmenler ise bir etnik grup değildir. Göçmenlerin bir ulusları yoktur. Göçmenleri kabul eden devletlerde temel amaç ortak dildir. Ancak zamanla göçmenler kendilerini kendi dilleri ile ifade etmek isterler ve bu sadece kendi ortamlarında değil, mahkeme, okul gibi yerler içinde geçerlidir. Göçmenler asimile olmaya direnirken, ulusal ve etnik gruplardan farklı olarak ayrı bir federe yönetim şekli istemezler (Kymlicka, 1998: 40).

2.2.4. Kolektif Hak Grupları

Kolektif haklar, kolektiviteler tarafından kullanılan ve onlara uygun düşen haklar anlamına gelmektedir. Grup farkına dayalı haklar bir grubun bireysel olarak üyelerine ya da bir bütün olarak o gruba ya da grubun çoğunluğunu oluşturduğu bir federal devlete uygun düşebilmektedir. Öte yandan, yerli halkın özel avlanma ve balık tutma hakları genellikle kabile/klan tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, bir Kızılderili kabile/klan konseyi hangi avın yapılacağını belirleyecektir. Konseyi tarafından avlanması kısıtlanan bir Kızılderili bunun haklarının tanınmaması olduğunu iddia edemez; çünkü Kızılderili avlanma hakları bireylere verilmemiştir. Quebecilerin mevcut federal sistemin tanıdığı kültürlerini koruma ve geliştirme hakkı da dördüncü örneği teşkil etmekte; bu hak yurttaşları ağırlıklı olarak Quebecli olan Quebec eyaletinde kullanılmakta; ancak frankofon olmayan birçok insanı da kapsamaktadır (Kymlicka, 1998: 81).

Bu örnekler kapsamında bakıldığında bunların hepsinin grup farkına dayanan haklar olduğu belirtilmelidir. Ancak bazıları kişilere, bazıları gruplara, bazıları ise grubun büyük bir çoğunluğuna, bir eyalet ya da bölgeye veyahut sayıca üstün oldukları yerlerde verilmiştir.

2.2.5. Ortak Kimlik

Mille’a göre eşitlikçi adalet ancak yurttaşlar birbirleriyle “ortak bağlar”la, “ulusal düzeyde var olması gereken” güçlü bir “ortak aidiyet” ve “ortak kimlik” duygusuyla

bağlı olduklarında mümkündür. Bir refah devleti sağlanması için yurttaşların karşılıklı olarak bir dayanışma ve fedakârlık içinde olmaları gerekmektedir. Bu da ancak ve ancak ortak bir kimlik ile sağlanmaktadır. Ortak kimliğin en etkili yaratılma şekli ise ortak bir dil ve ortak bir tarihtir (Kymlicka, 1998: 96)

2.3 Devletlerin Politika Oluşturma Anlayışları Üzerinde Etkili Olan Sistemler ve Teoriler

Eski tarihlerden günümüze devletler içlerinde yaşayan azınlık grupları koruma, kollama, onlarla ortak bir kimlik yaratma ve azınlık oluşturan gruplarda doğabilecek federe olma, bağımsız olma isteklerinin önüne geçmek amacıyla politikalar düzenlenmektedir. Bu politika anlayışları üzerinde sosyalist gelenek ve liberal gelenek hâkimdir.

2.3.1 Sosyalist Gelenek

Sosyalist gelenek ile sosyalistlerin kültürel hak ve fikirlere saygı duyduğu fikri çağrışım yapmaktadır. Çünkü sosyalizmin temeli cemiyet ve kardeşlikten geçmektedir. Ancak sosyalist yaklaşımlar hiçte düşünüldüğü gibi olmamış aksine kültürel hak ve fikirleri körleştirmeye yok etmeye çalışmışlardır.

Kymlicka'ya göre çok sayıda 19. Yüzyıl sosyalistine göre, sosyalizm bir tarihsel gelişim teorisinin (mantıksal sonucu değilse şayet) parçasıydı ve gelişme, bu görüşe göre, genişlemeyi gerektirir. Evrim sıklıkla insanların toplumsal birimlerinin ölçüsünün aile ve kabile düzeyinden yerel, bölgesel, ulusal ve nihayet küresel düzeye yayılması açısından tanımlanıyordu. Dolayısıyla, küçük kültürel cemaatler büyüklerin yolunu açmalıydı (Kymlicka, 1998: 84).

19. Yüzyıl sosyalistlerinin bu görüşü, sosyalizm geleneğini benimsemiş birçok devletin küçük bölgeleri işgal etmesinde temel etken olmuştur.

2.3.2 Liberal Demokratik Gelenek

Liberal gelenek, azınlıkların hakları konusunda son iki yüzyıllık dönemde dikkat çekici bir çeşitlilik sergilemiş, azınlık hakları konusunda çok güçlü savunucuları söz konusudur. Çalışmanın bu bölümünde liberal demokratik geleneğe azınlık haklarının tarihsel gelişimi incelendikten sonra liberal çokkültürlülük modelinin eleştirisi yapılacaktır.

2.3.2.1 Liberalizm İle Azınlık Hakları Arasındaki Tarihsel İlişki

Liberal gelenek ile azınlık hakları arasındaki ilişki çok eski tarihlere dayanmakla birlikte son iki yüzyıllık süreçte bu ilişki daha ileri boyutlara taşınmıştır. Liberal gelenek içinde azınlık haklarının durumunu açıklayan en özetleyen değerlendirme şu şekildedir: “*liberaller ya azınlık kültürlerinin yasal olarak tanınmasını desteklemişler ya da resmi kültür fikrini reddettikleri için değil, özellikle ancak tek bir resmi kültür olması gerektiğine inandıkları için azınlık haklarını reddetmişlerdir*” (Kymlicka, 1998: 98).

Liberal gelenek hakkında, “*Liberallerin etnikliğin ve milliyetin siyasi olarak tanınmasına ve desteklenmesine her zaman karşı çıktıklarına ve kültürel grupların grup farkına dayalı hak taleplerinin uzun bir geçmişi olan yerleşik liberal pratik açısından yakın dönemli ve liberal olmayan bir sapma olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat*” olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, bunun doğru olmadığı azınlık haklarının 19. Yüzyılda ve iki dünya savaşı arası dönemde liberal teori ve pratiğin önemli bir parçasını oluşturduğu; en azından, liberal gelenekte son dönemde “iyi niyetli ihmal” fikri ortaya atıldığı ve bu fikrin ortaya çıkışının Avrupalı olmayan kültürlerin etnik merkezizetçi inkârı, uluslararası barış ve güvenlik kaygıları ve ABD’deki ırk ayrımcılığını giderici kararların etkisi dahil olmak üzere, bir dizi faktöre bağlanabileceği; nihayetinde “*azınlık haklarının liberal geleneğin meşru bir bileşeni olduğu*” belirtilmektedir (Kymlicka, 1998: 94).

Liberal bağlılığın bir tezahürü Milletler Cemiyeti altında Avrupa’nın çeşitli ulusal azınlıkları için düşünülen azınlıkları koruma projesi olmuştur. Bu proje hem evrensel birey hakları hem de eğitim, yerel özerklik ve dille ilgili gruplara özgü belli haklar sağlamıştır.

Eşitlikle azınlık hakları arasındaki ince bağlantı da seyrek olarak telaffuz edilmiştir. Ancak genel fikir oldukça açıktı. Grup üyeliğini dikkate almaksızın, tüm yurttaşlarına evrensel birey haklarını tanıyan bir çokuluslu devlet çeşitli ulusal gruplar arasında “tarafsız” kalıyor görüntüsünü koruyabilir. Lakin aslında böyle bir devlet belli temel alanlarda - örneğin, ülke içi sınırların çizimi, okulların, mahkemelerin ve hükümet hizmetlerinin dili, resmi tatil günlerinin tayini ve merkezi ve yerel yönetimler arasında yasama güçlerinin bölünmesi, çoğunlukta ulusal sistematik olarak ayrıcalıklar tanıyabilir ve genelde tanımaktadır da. Tüm bu kararlar, çoğunluk kültürünün gücünü ve

canlılığını arttırırken, bir azınlık kültürünün politik gücünü ve kültürel canlılığını çarpıcı bir biçimde azaltabilmektedir. Eğitim, yerel özerklik ve dil ile ilgili gruplara özgü haklar ulusal azınlıkların bu kararlarda dezavantajlı bir konuma düşmemesine yardımcı olurken, aynı zamanda azınlığın, çoğunluk gibi, “kendine ait bir hayat” sürmesini de sağlamaktadır.

Ulusal azınlıkların, Habsburg, Osmanlı ve Çarlık imparatorlukları gibi Avrupa'nın çok uluslu imparatorluklarında kötü muamele gördüğü 19. Yüzyıl liberalizminin ortak inancı olmuştur. Adaletsizliğin nedeni yalnızca azınlıkların medeni ve siyasal özgürlüklerden yoksun bırakılmaları olmamış; çünkü bu her bir imparatorluktaki egemen ulusun üyeleri için de öyle olmuştur. Adaletsizliğin nedeni daha çok bireysel hakların asli bir ögesi olan ulusal özyönetim haklarının tanınmaması olmuştur; çünkü “özgürlük davasının temelinde olan ve davanın köklerini güven altına alan, bir ulusal grubun özerkliği” söz konusu olmuştur (Kymlicka, 1998: 153). Ulusal özerkliğin ilerletilmesi “bir ‘özgürlük alanı’ ya da başka bir ifadeyle özgür insanların özgür bir toplum idealinin gerçekleşmesi demektir” (Kymlicka, 1998: 181).

2.3.2.2 Kültür İlişkisi

Liberal düşünceyi benimsemiş insanların bireysel haklardan çok ulusal hakları benimseyeceği fikri garip gelse de aslında öyle değildir. Bunun örnekleri iki savaş arası dönemde de görülmüştür. Bu konuda Hobhouse zamanının “liberal devlet adamlarının”, “kültürel eşitliği” sağlamak için azınlık haklarını tanımanın zorunlu olduğunu kabul ettiklerini söylemiştir (Hobhouse, 1966: 297-299). Ona göre, ulusal azınlıkların meşru taleplerini karşılamanın birden fazla yolu vardır ancak “belli olan şudur ki, bu eşitlik seçim sloganlarıyla yaratılamaz. Daha küçük ulus yalnızca ötekilerle eşit haklarla yetinmez. O kendine ait belli bir hayat için boy gösteriyor” (Hobhouse, 1966: 146-147).

Bir toplulukta, resmi tatiller, okullar, mahkemeler çoğunluk kültüre göre düzenlenmektedir. Bu uygulamalar çoğunluğu oluşturan kültürün gücünü arttırırken, azınlığın oluşturduğu kültürün güç kaybetmesine, yok olmasına neden olabilmektedir. Buradan hareketle liberal hakları savunanların aslında bireysel özgürlüğü savunduklarını, bireysel özgürlüklerin ise kişinin ulusal aidiyetine bağlı olduğunu ve bu bağlılığın azınlık ve çoğunluk arasındaki eşitliğe ulaşmasına yardımcı olduğu sonucuna

varılabilmektedir. Yine de bireysel haklar bazı durumlarda azınlıklar için yeterli olmamaktadır. O tür durumlar için grup hakkı da gerekmektedir.

2.3.2.3 Grup Farkına Dayalı Haklar

19. Yüzyılda, ortak bir ulusal kimlik çağrısı sıklıkla daha küçük ulusal grupların etnik merkezîyetçi bir inkârına dayanıyordu. Bu tarihlerde büyük ulusları, küçük milliyetlerden ayırmak kolaydı. Büyük uluslar kendilerini tarih ve kültür taşıyıcısı olarak görürken küçük milletleri ilkel ve geri kalmış olarak görüyorlardı. Bu nedenle bu dönemin bazı liberalleri küçük ulusların, büyük ulusların tarihi gelişimi için asimile olmasını ve büyük ulusların bağımsızlıklarını savunmuşlardır. Mill'in ısrarla belirttiğine göre, "dünyanın genel hareketine katılıp, ilgi göstermeden, daracık zihinsel yörüngelerinde dönüp durarak, geçmiş zamanların yarı vahşi kalıntıları gibi kendi kayalıkları üzerinde somurtmak yerine" bir Kuzey İskoçyalı için Büyük Britanya'nın parçası olmak ya da bir Basklı için Fransa'nın parçası olmak hiç tartışmasız daha iyiydi (Kymlicka, 1998: 97).

Tüm bu düşüncelere karşı duran yine liberal bir grup vardı. Bu grup gerçek özgürlüğün çok uluslu devletler ile sağlanacağını savunmuştur. Mill'e karşılık Lord Acton ulusal grupların ve kendi başlarına içsel bir hayat sürdürme arzularının, devlet gücünün aşırı büyümesi ve kötüye kullanılması karşısında bir denetim mekanizması olarak hizmet ettiğini savunmuştur (Kymlicka, 1998: 98). Tüm bu tartışmalar birinci dünya savaşı sırasında üst seviyelere çıkmıştır.

2.3.2.4 Siyasi Temsil Yaklaşımları

Çok uluslu devletlerde azınlıklar ile ilgili birçok mesele vardır. Bunlardan birisini de azınlık haklarının siyasi temsili oluşturmaktadır. Birçok parti ve sendika azınlık grupların hakları için mücadele vermektedir. Bu partiler ve sendikalar her zaman yeterli olmamakla birlikte eğer ki yapmak istedikleri reform hareketleri yeterli görülürse tercih edilmektedirler. Bu konuda Young "çok sayıda siyasi parti ve sendika tırmanan bir talepler ve öfke sarmalına girmeksizin yıllardan beri grup temsiline izin vermektedir" (Kymlicka, 1998: 226). Burada siyasi temsil için cevabı aranması gereken bazı sorular vardır. Bunlardan birincisi "hangi azınlık grup temsil edilmelidir?" sorusudur. Bu soru öncelikle politikayı belirleme açısından siyasi temsil gruplarına yardımcı olacaktır. Sorulması gereken ikinci soru ise "bir grubun ne kadar sandalyesi olmalıdır?"

sorusudur. Çünkü belli bir grubun hakları savunmak isteniyorsa eğer o grubu temsil eden, o grubun içinden birilerinin olması gerekmektedir. Ancak burada sayı ayarlaması önemlidir; çünkü bir grubu temsil edeceğim derken, tüm politika o gruba yönelebilir ve asıl kendi tabanını kaybedebilirler. Sorulması gereken üçüncü soru ise, “grup temsilcileri nasıl hesap vereceklerdir?” sorusudur. Bu soru önemlidir; çünkü grubu temsil eden kişinin gerçekten o grubun hakları için mi savaşıyor bunu anlamak için hesap mekanizmasının düzgün ve güvenilir olması gerekmektedir.

Kymlicka'ya göre liberal gelenek içinde azınlık haklarına ilişkin çok farklı görüşler mevcuttur. Yine, bu erken dönemdeki konumların hiçbirinin, birçok çağdaş liberalin başını çektiği, devletin kültürel üyeliği sırf özel bir mesele olarak ele alması gerektiği fikrini desteklememesi dikkat çekicidir. Tersine, liberaller ya azınlık kültürlerinin yasal olarak tanınmasını desteklemişler ya da resmi kültür fikrini reddettikleri için değil, özellikle ancak *tek bir* resmi kültür olması gerektiğine inandıkları için azınlık haklarını reddetmişlerdir.

Buradan da anlaşılacağı üzere liberal düşünceye sahip düşünürler arasında düşünce farklılıkları söz konusudur. Eski liberaller azınlık haklarına önem vermezken, çağdaş liberaller ulusal bağımsızlığın, ulusal bütünlükten geçtiğini, ulusal bütünlüğün ise bireylerin haklarını kuvvetlendireceğini savunmuşlardır.

2.3.3 Ulus Devlet Anlayışı

Habermas'a göre “Birleşmiş Milletler” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, günümüz siyasî dünya toplumu ulus-devletlerden oluşmaktadır. Fransız ve Amerikan devriminden çıkan tarihsel model artık dünya çapında kendini kanıtlamıştır. Bu durum kesinlikle küçümsenmemelidir. Ulus devletlerin bütünüyle farklı üçüncü bir nesli de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Afrika ve Asya'da sömürgeciliğin kaldırılması süreciyle ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın bu bölümde ulus-devletlerin azınlıklar ile ilişkileri tek tipiklik ve küreselleşme süreçleri üzerinden incelenecektir.

2.3.3.1 Ulus Devlet ve Azınlık İlişkisi

Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan ulus devlet anlayışı ile var olan uluslar kendi kimliklerini yabancı olan her şeyden korumak istedikleri, sömürge ya da alt grup olarak

bir ulus içinde barınanların ise kendi öz kimliklerini kazanmak için bağımsızlık mücadelesi verdikleri görülmüştür. Bu süreçte azınlıklara önceleri tanınan haklar geçerliliğini tamamen yitirirken milli/etnik ve dini azınlıklar dışlanmıştır.

2.3.3.2 Tek Tipiklik ve Medeni Hakların Kullanımı

Çokuluslu devletler içinde, ulusal azınlıklar ortak kültürle bütünleşmeye direnmekte ve kendi toplumsallık kültürlerini güçlendirerek aynı varoluşlarını korumak istemektedir. Ancak ulus-devlet düzeniyle birlikte azınlıkların bu isteklerinin önüne geçilmeye çalışılmış ve azınlıkların hakları kısıtlanmış, ulus-devletin ortak kimliğini benimsemeleri istenmiştir. Çoğunluk kültürleri tipik olarak yurtlarındaki hem azınlıkların hem de göçmen gruplarının etnik-kültürel kimlik ve pratiklerini küçümsemekte; ikisi de egemen grubun üstün kültürü karşısında aşağı görülmektedir. Kymlicka'ya göre kısaca her ülkede tek bir ortak kültür yaratılması yönündeki baskılar baz alındığında, modern dünyada bir kültürün yaşayabilmesi ve gelişebilmesi için toplumsal bir kültür olması şarttır. Hayatlarımızda, seçeneklerimizi belirlerken, sosyal kurumların muazzam önemi düşünüldüğünde, toplumsal olmayan herhangi bir kültür giderek daha daralan bir marjinalleşmeden yakasını kurtaramayacaktır. Bu türden ayrı bir kültürü oluşturma ve koruma kapasitesi ve güdülenimi “ulusların” ve “halkların” (yani kültürel olarak farklı, bir coğrafyada yoğunlaşmış ve kurumsal bakımdan eksiksiz toplumların) özellikleri arasındadır.

Fransız devrimiyle başlayan bu süreç ile beraber azınlık uluslara medeni haklar konusunda da bazı dayatmalar, zorlamalar söz konusu olmuştur. Örneğin ABD'deki kabile konseyleri özyönetimlerinin bir parçası olarak, eskiden beri Amerikan Haklar Bildirgesi'nde sayılan haklara saygı gösterilmesine ilişkin genel anayasal zorunluluktan muaf tutulmuşlardır. 1968 Kızılderililerin Medeni Hakları Yasası'na göre, kabile yönetimlerinin artık bu bireysel hakların hepsine olmasa bile çoğuna saygı göstermeleri zorunludur. Buna rağmen, kabile konseylerinin eylemlerinin yargı denetimi konusunda hâlâ belli sınırlamalar mevcuttur. Eğer bir Kızılderili kabile üyesi haklarının kabile konseyi tarafından çiğnendiği fikrine kapılmışsa, bir kabile mahkemesine temyiz için başvurabilir; ancak belli istisnai durumlar dışında Yüksek Mahkeme'ye temyiz başvurusunda bulunamaz (Kymlicka, 1998: 72).

Aynı şekilde, Kanada'daki Kızılderili klanlar özyönetim hakkına sahip klan konseylerinin Kanada Haklar ve Özgürlükler Bildirgesine göre yargı denetimine tabi olamayacağını savunmakta; üyelerinin ana toplumun mahkemelerinde kabile kararlarına karşı çıkabilme hakkına sahip olmasını istememekteler.

2.3.3.3 Küreselleşme Süreçleri, İç Etki ve Dış Etki

Kymlicka'ya azınlık haklarına karşı modern liberal itiraz siyasi istikrar kaygılarıyla başlamıştır; ancak bu karşı çıkış ırk ayrımının ortadan kaldırılmasıyla ilişkilendirildiğinde adalet kisvesine de bürünmüştür.

Bazı gruplar üyelerinin özgürlüklerine çok daha yaygın sınırlamalar getirme peşindedir. İnsanların jüri görevini yerine getirmeye ya da oy kullanmaya mecbur bırakılmaları bir şeydir, ancak insanları belli bir kiliseye katılmaya ya da geleneksel cinsel rolleri oynamaya zorlamak tamamen başka bir şeydir. Birincisi liberal hakları ve demokratik kurumları korumayı hedeflerken, ikincisi kültürel gelenek ya da dinsel ortodoksi adına bu hakları kısıtlamayı amaçlamaktadır. Bu tartışmanın amacına uygun olarak, "iç kısıtlamalar" terimi yalnızca grubun temel medeni ve siyasi özgürlüklerinin kısıtlandığı ikinci örnek için kullanılmaktadır.

Dış korumalar; gruplar arası ilişkilerle ilgilidir, yani etnik ya da ulusal grup büyük toplumun kararlarının etkisini sınırlayarak kendi ayrı varlığını ve kimliğini korumayı isteyebilmektedir. Bu da belli tehlikeler doğurmaktadır; tehlike bir grup içinde bireylerin baskıya uğraması değil, gruplar arası adaletsizlik tehlikesidir. Bir grup başka bir grubun ayrışmasını korumak adına marjinalleştirilebilmekte ya da ayrıma maruz kalabilmektedir. Dış korumaların ille de böyle bir adaletsizlik yaratması gerekmemektedir. Bir azınlığa özel temsil hakları, toprak ya da dil hakları tanımak onun öteki gruplar üzerinde tahakküm kuracak bir konuma gelmesini gerektirmemekte, çoğunlukla gelmemekte de. Böylesi haklar, küçük grubu büyük grup karşısında kendini daha iyi savunabilir duruma getirerek, çeşitli grupların daha eşit bir konuma gelmesi olarak görülebilir.

İç kısıtlamaların kültürel bakımdan homojen ülkelerde de var olabileceğini ve olduğunu unutmamak gerek. Kültürel pratikleri içerideki muhalefetten koruma arzusu belli bir oranda her kültürde, homojen ulusal devletlerde bile söz konusudur. Ne var ki, dış koruma önlemleri ancak çokuluslu ya da çok etnikli devletlerde ortaya çıkabilmektedir; çünkü

bunlar belli bir etnik ya da ulusal grubu büyük toplumun kararlarının istikrarı bozucu etkilerinden korumaktadır (Kymlicka, 1998: 70)

Etnik gruplar üç tür haklarını savunmakta ve talep etmektedirler. Bu haklar, özyönetim hakları, çok etniklik hakları ve özel temsil haklarıdır. Gruplar bu hakları talep ederken koşullara bağlı olarak iç kısıtlama dayatmak isteyebilir veya dış koruma talep edebilmektedirler. Kymlicka konuyu şu şekilde özetlemiştir:

- Büyük toplumun politik kurumları içinde özel grup temsil hakları ulusal ve etnik bir azınlığın ülke çapında alınan kararlarda göz ardı edilme ihtimalini azaltır.
- Özyönetim hakları daha küçük politik birimlere güç aktarır ve böylece bir ulusal azınlık, eğitim, göç, kaynakların işletilmesi, dil ve aile hukuku gibi meselelerde, kendi kültürleri için özel önem taşıyan kararlarda çoğunluk tarafından köşeye sıkıştırılıp çaresiz bırakılamaz (Kymlicka, 1998: 71)
- Çok etniklik hakları piyasa aracılığıyla belki yeterince desteklenemeyen ya da mevcut yasalar tarafından (çokça istenmeden) dezavantajlı konuma düşürülen özel dinsel ve kültürel pratikleri korur (örneğin, dini inançlar arasında çatışma konusu olan pazar tatili yasası ya da kıyafet yönetmeliklerinden muafiyet).
- Grup farkına dayalı bu üç hakkın her biri büyük toplumun ekonomik baskıları ve politik kararları karşısında azınlık gruplarının çaresizliklerini azaltır. Bazı ulusal ve etnik azınlıklar sırf bu dış koruma yüzünden grup farkına dayalı haklar isterler. Bu gruplar üyelerinin geleneklere ya da ortodoks pratiklere aykırı uğraşlara ne kadar girdiklerini denetlemekle değil, büyük toplumun, kendilerini yaşamlarını sürdürebilecekleri zorunlu koşullardan mahrum etmemesini sağlamakla ilgilidirler.
- Ne var ki, diğer bazı gruplar, içerideki muhalefeti denetim altına alma derdindedir ve grup farkına dayalı hakları üyelerine iç kısıtlamalar dayatmak için isterler. Bazı koşullarda, hem özyönetim hakları hem de çok etniklik hakları azınlık grubu üyelerinin haklarını sınırlamak için kullanılabilir.

2.4 Küresel Gelişmeler ve Devlet Düzeyinde İnsan Hakları

Etnik ve ulusal kimliklerin doğası, serbest ticaret ve küresel iletişimin hüküm sürdüğü bir dünyada durmaksızın değişiyor; ancak çok kültürlülüğün meydan okuyuşu da

burada önem arz etmektedir. Toplum birimleri aile, yerel gibi ortamlardan bölgesel, ulusal ve nihayetinde küresele ulaşmaktadır. Küresel gelişmeler karşısında azınlıkların insani hakları da daha üst seviyelere taşınmaya başlamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde toplumların, demokratik hukuk devletleri içerisindeki durumları ve tanınma mücadeleleri ele alınacaktır. Ardından Habermas'ın Sosyo-Kültürel yaklaşımı incelenecektir. Son olarak Kolektif Haklar-Bireysel Haklar incelenerek devlet vatandaşlığı ve ulusal kimlik konusuna değinilerek çalışmanın ikinci bölümü tamamlanacaktır.

2.4.1 Demokratik Hukuk Devleti ve Tanınma Mücadelesi

Habermas'a göre modern anayasalar varoluşlarını, vatandaşların kendi kararlarıyla özgür ve eşit haktaşlar olarak bir topluluk oluşturması düşüncesini ortaya atan akıl hukukuna borçludurlar. Bu bağlamda, öznel hak ve bireysel hak kişisi kavramları, hakların taşıyıcısı kavramının önkoşulunu teşkil etmektedir. Modern hukuk, özneler arası birbirini kabullenme için gerekli devletsel yaptırımları temellendirmiştir; ama buradan doğan haklar, tek tek hak öznelinin zedelenebilir dokunulmazlıklarını korumaktadır. Her ne kadar bireylerin dokunulmazlığı -ahlâkta olduğu kadar hukukta da- karşılıklı birbirini tanıma ilişkisinin çalışır yapısına bağlı olsa da, asıl olan tek şey bireysel hak kişilerinin korunmasıdır.

Bir anayasa, her kuşağın yeniden izini sürdüğü tarihsel bir proje olarak algılanabilir. Demokratik hukuk devletinde siyasî güç iki temele dayanmaktadır. Bunlar mevcut sorunların kurumsal ele alınması ve prosedürler uyarınca çıkarlar arasında uzlaşma sağlanmasıdır. Her ikisi de, hukuk sisteminin hayata geçirilmesi olarak anlaşılmalıdır. Fakat siyasî arenalarda, kolektif hedefler ve metalar konusunda çatışma halinde olan kolektif aktörler karşı karşıya gelmektedirler.

Vatandaşlar arası eşitlik mücadelesinin ve Avrupa'daki işçi eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan liberalizm ve sosyal demokrasinin siyasî kazanımları, kişiyi olumlu bir yanıtla yaklaştırmaktadır. Her iki eylemin tek amacı da, sosyal bakımdan mağdur grupların haklardan yoksun bırakılmasını ve böylece toplumun sosyal sınıflara ayrılmasını engellemektir. Fakat *eşit sosyal yaşam fırsatlarından* yoksun bırakılmış kolektiflerin bastırılmasına karşı yürütülen mücadele, sosyal-liberal reformist hareketlerin kendini göstermesiyle, medenî hakların sosyal devlet anlayışıyla

evrensellesmesi mücadelesine dönüşmüştür. Devletçi sosyalizmin (*Staatssozialismus*) iflasından sonra da bu, tek eğilim haline gelmiştir. Artık bağımlı emekçi statüsüne, sosyal ortaklık ve siyasî katılım hakları kazandırılarak, halkın tamamına, güvenlik, sosyal adalet ve refah temelli bir beklenti içerisinde yaşama fırsatı verilmek istenmiştir. Kapitalist toplumlarda eşit olmayan sosyal yaşam koşullarının da, kolektif metaların daha adil paylaşımıyla dengelenebileceği düşünülmektedir. Bu hedef, haklar öğretisiyle bağdaşmaktadır; çünkü “asıl mallar” (para, boş zaman ve emek gibi) ya bireylerce paylaşılmakta ya da bireyler tarafından onlardan (ulaşım, sağlık veya eğitim işlerinin altyapısı gibi) yararlanılmaktadır; bu nedenle de, hak edilen sosyal hizmetler biçiminde güvence altına alınmalıdırlar.

Taylor tanınma politikasında demokratik hukuk devletiyle ilgili olarak kararsız kalmış ve konuyu liberalizm 1 ve liberalizm 2 olarak ikiye ayırıp öyle incelemiştir. Habermas bu tanımlamaya baktığımızda, tercih ettiği ikinci yorumlamasıyla, liberal temel ilkelerde yerinde olmayan anlayışı düzelttiği sanılabilir. Oysa daha ayrıntılı incelendiğinde Taylor’ın bu ilkeleri bizzat çöktürdüğü ve modern özgürlük anlayışındaki bireyci özü sorguladığını görebiliriz şeklinde yorumlamıştır. Taylor, kolektif kimliklerin korunması konusuyla, eşit özne özgürlüklere sahip olma hakkı -yani Kant’ın tek ve doğal insan hakları- arasındaki çekişmeden yola çıkmakta ve çatışma durumunda, üstünlüklerine göre tercihte bulunulması gerektiği görüşündedir. Bunun altında şu düşünce yatmaktadır: (2), özellikli durumların (1), bunlardan soyutlanmış gibi görünür dikkate alınmasını gerektirdiğinden, eşitlik ilkesi, buna ters işleyen -bir yandan, kültürel, farklılıkları göz önünde bulunduran, diğer yandan özne hakları genelleştiren-politikalarda kendini göstermelidir. Politikalardan biri, eşitlemeci (farklılıkları ortadan kaldıracı) bir evrenselciliği güderken, diğeri dengeyi sağlamalıdır. Taylor, bu karşıtlığı; ahlâk-kuramsal ‘iyi’ ve ‘haklı’ kavramları içerisinde ayrıntılandırmaktadır. Rawls ve Dworkin tarzı liberaller, herkese kendince ‘iyi’yi izleme fırsatını sağlayacak, etik açıdan tarafsız bir hukuk düzenini savunurken, Taylor ve Walzer gibi toplumcular, hukukta etik tarafsızlığı yadsıyarak hukuk devletinden, iyi yaşamın belirli kavramlarını gerektiğinde etkin bir biçimde özendirmesini beklemektedirler.

Taylor, dikkatleri Kanada örneğine çekerek, Quebec eyaletinde çoğunlukta olan, frankofon azınlığa işaret etmektedir. Bu azınlık, tüm devlet içerisinde, Quebec’e mahsus olmak üzere, “kendine özgü bir toplum” oluşturma hakkını talep etmektedir.

Buradaki frankofonlar, anglo-sakson çoğunluk kültürü karşısında kendi yaşam biçimlerinin dokunulmazlığını, Fransızca konuşan halka ve göçmenlere, çocuklarını İngilizce okutulan okullara göndermesini yasaklayan, 50'den fazla çalışanı olan iş yerlerinde işlerin Fransızca yürütülmesini sağlayan ve genelde Fransızca iletişim dili olarak öngören düzenlemelerle korumak istemektedirler. Birinci koşulu sağlayan bir haklar öğretisi, bu tür kolektif isteklere kulak asmayacaktır. Quebec örneğindeki gibi kolektif hedefleri olan bir toplum, bu modele aykırı düşmektedir.

Taylor'a göre liberalizm 1, tüm haktaşlara, eşit öznel haklarını kullanabilme özgürlüklerini temel haklar biçiminde güvenceleyen bir öğretilerdir. Anlaşmazlık durumlarında, kimin hangi haklara sahip olacağına, mahkemeler karar vermektedir. Böylece, herkese gösterilmesi gereken eşit saygı ilkesi, yasalarla korunan, kişisel özgün yaşam modelini hayata geçirebilmek için herkesin yararlanabileceği bir özerklik biçiminde kendini göstermektedir. Haklar sisteminin bu biçimde yorumlanması, özerklik kavramını eşit paylaştığından korumacıdır (Habermas, 1996: 111).

Hukuk devleti ve demokrasi arasındaki bu *içsel* ilişki ciddiye alındığı takdirde, haklar sisteminin, ne ayrı sosyal yaşam koşullarını, ne de kültürel farklılıkları görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Seçici yorumlamadaki bu "renk körlüğü", öznel hakların taşıyıcılarına da, özneler arası anlaşılır bir kimlik yükleme koşulunda yok olacaktır. Kişiler, yani hak kişileri, yalnızca toplumsallaştırma yoluyla bireyselleştirilir.

Bu koşul altında, tam anlamıyla özümsemiş bir haklar öğretisi, bireylerin dokunulmazlığını, kimlik oluşturulan yaşam bağlamlarında da koruyan bir tanıma politikasını gerektirmektedir. Bu nedenle de, haklar sistemindeki birey yapısını başka normatif bakış açılarıyla düzeltmek için karşıt bir modele gerek yoktur; tersine, yapılması zorunlu olan tek şey, bunu tutarlı bir biçimde hayata geçirmektir. Ne var ki bu da, sosyal eylemler ve siyasî mücadelelerle olanaklıdır.

Habermas tanınma mücadelelerinin çözümlenişinin temelinde yatan olguları açıklarken feminizm, çok kültürlülük, milliyetçilik ve Avrupa merkezli sömürgecilik mirasına karşı yürütülen mücadeleler, birbirine benzer ancak karıştırılmaması gereken olgulardır. Benzerliklerinin altında, kadınların, etnik ve kültürel azınlıkların, ulusların ve kültürlerin, baskıya, marjinalleşmeye ve aşağılanmaya karşı gelme ve -ister çoğunluk kültürü bağlamında olsun, isterse halk toplulukları içerisinde olsun- kolektif kimliklerin tanınması mücadeleleri yatmaktadır. Burada, her ne kadar sosyal ve siyasî eşitsizlikler

ve siyasî bağımlılıklar rol oynasa da, söz konusu olan, aslında kolektif siyasal hedefleri baştan, kültürel açıdan tanımlanmış eşitlik mücadeleleridir şeklinde yorumlamıştır (Habermas, 1996: 116-117)

2.4.2 Ahlaki Bilimsel İçeriğe İlişkin Sosyo-Kültürel İnceleme (Jürgen Habermas Yaklaşımı)

Ahlaki bilimsel içeriğe ilişkin sosyo-kültürel incelemelerde bulunan Habermas, feminizm, çok kültürlülük, milliyetçilik ve Avrupa merkezli sömürgecilik olarak bunları ayrı ayrı incelemiştir. Habermas'ın bu yaklaşımları aşağıda maddeler halinde detaylı olarak verilmiştir.

- Her ne kadar feminizm, bir azınlık sorunu olmasa da, yine de cinsiyetler-arası ilişkiyi, eşitliği yok sayacak biçimde ters yorumlayan egemen kültüre karşı yürütülen bir eylemdir. Cinsiyete has yaşam statüleri ve deneyimleri arasındaki farklılık, ne hukukî ne de gayri resmî boyutta dikkate alınmakta; kadınların kültürel öz-kavrayış olduğu gibi, ortak kültüre getirdikleri katkıya da gereken takdir gösterilmemekte; yaygın tanımlamalar içerisinde, kadınların gereksinimleri dahi yeterince dile getirilmemektedir. Bunun sonucu olarak da, cinsiyete özgü yeteneklerin ve ilgilerin açıklanması amaçlı bir mücadele olarak, siyasî tanınma mücadeleleri başlar. Bu mücadele başarılı olduğu ölçüde, kadınların kolektif kimliğiyle birlikte, cinsiyetler arasındaki ilişkiyi değiştirecek, sonuçta da, erkeklerin öz- kavrayışını doğrudan etkileyecektir. Artık toplumun tüm değerleri tartışmaya açılmıştır; bunun doğuracağı sonuçlar, toplumun özel kesimlerine kadar yansıyor, özel ve kamusal alan arasındaki sınırları da etkileyecektir.
- Baskı altına alınmış etnik ve kültürel azınlıkların, kolektif kimlikleri için giriştikleri tanınma mücadelesi ise farklıdır. Bu tür eşitlik mücadeleleriyle de, toplumda gayri meşru yaratılan ayrımın ortadan kaldırılması amacı güdüldüğünden, çoğulcu kültürün öz-kavrayışında bir etkilenme olacaktır. Fakat ötekilerin yetenekleri ve ilgilerine ilişkin getirilecek yeni anlayış feminizm hareketlerinde erkeğin öz-kavrayışını değiştirdiği gibi, çoğulcu kültürünü değiştirmeyecektir. Çok kültürlü toplumlardaki eşitlik mücadelelerini, tekparça hareketler oluşturmaz; çünkü farklı tahrikler gözlenmektedir. Bunun da nedeni, bir yandan mücadelenin nasıl ve niçin yapıldığına -aynı soydan gelen azınlığın

kimlik bilinciyle mi, yoksa iltica sonucunda yeni azınlıkların ortaya çıkmasıyla mı-, diğer yandan da, devletlerin -yani tarihleri ve siyasî kültürleri nedeniyle kendilerini göç ülkesi olarak gören, ya da, ulusal öz-kavrayışı, yabancı kültürlerin entegrasyonuna uygun hale getirmesi gereken devletlerin-, bu konuya karşı ne kadar duyarlı olduklarına bağlıdır. Bu tahrikler, ortadan kaldırılması gereken, din, ırk ya da etnik kökenli farklılıklar veya tarihsel-kültürel eş zamansızlıklardaki uçurum ne kadar derinleşirse, o oranda büyük çapta; ne kadar köktendinci öz-kanıtlama eğilimleri güdülürse o denli sancılı olacaktır. Çünkü, tanınma için savaşıyan azınlık, aciz kalmışlıktan dolayı geri dönmelere sapsmış olabilir, ya da, ancak kitlesel eylemlerle, insanlarda yeni ve esaslı bir kimlik oluşturma bilinci uyandırılabilir, düşüncesi söz konusu olabilir.

- Milliyetçilik mücadelesini, bunlardan ayırmak gerekmektedir. Çünkü milliyetçiler, ortak geçmişleriyle kendilerini, etnik ve dilsel açıdan homojen gruplar olarak görmekte ve kimliklerini, yalnızca soy-toplumları olarak değil, aynı zamanda siyasî açıdan medenî haklarını kullanabilen bir devlet halkı biçiminde korumak istemektedirler. Milliyetçi hareketlerin dayanağı her zaman, Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan, cumhuriyetçi biçimde yapılandırılmış ulus-devlet modeli örneği olmuştur. İtalya ve Almanya, kurulan ilk ulus-devletlere karşın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeciliğin ortadan kalkması dönemi ise ayrı bir yapı oluşturmuştur. Osmanlı, Avusturya-Macaristan gibi imparatorlukların veya Sovyetler Birliği gibi devletlerin çöküşüyle de, yine farklı oluşumlar ortaya çıkmıştır. Basklar, Kürler ya da Kuzey-İrlandalılar gibi, ulus-devlet oluşumu sırasında ortaya çıkan ulusal azınlıkların durumunu ise bunlardan ayırmak gerekmektedir. Milliyetçi-dinî bir hareket ve Auschwitz dehşeti sonucunda doğan, Araplarca hak iddia edilen İngiliz manda bölgesi Filistin içerisinde kurulan İsrail devletini de özel bir durumu olarak değerlendirmek gerekmektedir.
- Batı kültüründeki Avrupa merkezîliği ve egemenliği, uluslararası boyutlu tanınma mücadelesinin başlıklarıdır. En son Körfez Savaşı bu boyutu herkesin gündemine getirmiştir. Henüz yakın sömürgecilik tarihi gölgesinde müttefiklerce yapılan müdahale, gerek dini güdülenmiş kitleler, gerekse de laik aydınlar tarafından, Arap-İslam dünyasının bağımsızlığını ve kimliğini tanımamazlık olarak değerlendirilmiştir. Bu tanımamazlığın altında yatan, hâlâ

Batı ve Doğu Dünyası, özellikle de Birinci Dünya ve bir zamanların Üçüncü Dünya'sı arasındaki tarihsel ilişkilerdir (Habermas, 1996: 116-117).

2.4.3 Kolektif Haklar-Bireysel Haklar İlişkisi

Bir liberal demokrasinin en temel taahhüdü birey olarak yurttaşlarının özgürlük ve eşitliğidir. Bu grup üyeliklerine bakmaksızın tüm bireyler için temel medeni ve siyasal hakları güvence altına alan anayasal haklar bildirgesine yansımaktadır. Gerçekten de, liberal demokrasi kısmen feodalizmin bireylerin siyasal haklarını ve ekonomik imkânlarını, ait oldukları gruba göre tanımlamasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Kymlicka; liberaller etnik ve ulusal azınlıkların grup farkına dayalı hak taleplerini nasıl kabul edebilir? Belli grupların üyeleri öteki grupların sahip olmadığı dil, toprak, temsil vb. haklara neden sahip olacaktır? Sorularını sormuş ve birçok insana göre, grup farkına dayalı haklar fikri liberalizme karşıt bir felsefe ya da dünya görüşüne dayanmaktadır. Bu fikir, bireylerin statüsünden çok grupların statüsüyle ilgilidir. Dahası, bu anlayış bireylere, hayattaki hedeflerini ve kimliklerini belirleme yetisi olan özerk kişilikler olarak bakmaktan çok, onlara sadece grup kimliklerinin ve amaçlarının taşıyıcıları gözüyle bakmaktadır şeklinde cevaplamıştır.

Kymlicka grup farkına dayalı yurttaşlığın çeşitli biçimleri genel olarak, hem yandaşları hem de eleştirenleri tarafından, “kolektif haklar” olarak nitelendirilmektedir. Bu terminoloji oldukça yanıltıcı olabilmektedir. Öncelikle, kolektif haklar kategorisi geniş ve heterojendir; sendikaların ve şirketlerin haklarını, sorunu bireysel değil, bir grubun sorunu olarak dava konusu yapma hakkını, bütün yurttaşların temiz hava isteme hakkını vb. kapsamaktadır. Bu hakların ortak çok az yönleri vardır ve grup farkına dayalı yurttaşlık fikri ile “kolektif haklar” başlığı altında ortaya çıkan çok çeşitli diğer meseleleri aynı kaba koymamak gerekmektedir. Daha önemlisi, kolektif haklar terminolojisi insanların grup farkına dayalı yurttaşlık ile kişisel haklar arasındaki ilişki hakkında yanlış çıkarımlar yapmalarına neden olmaktadır. Kolektif hakların kişilerin kullandığı haklardan farklı olarak kolektiviteler tarafından kullanılan haklar olduğunu ve bunların birbirleriyle çeliştiğini varsaymak doğal bir durumdur. Daha sonra görüleceği üzere, bu varsayımlar birçok grup farkı temeline dayalı yurttaşlık biçimi için geçerli değildir. Grup farkına dayalı yurttaşlık ile kişisel haklar arasındaki ilişki aslında gayet karmaşıktır ve bizim tüm bu ayrıntıları kucaklayabilecek bir dil bulmamız gerekir şeklinde yorumlamıştır.

2.4.3.1 Azınlıkların Kendi Bireylerine Karşı Siyasi ve Medeni Haklarını Kısıtlama Hakkı

Azınlıkların kendi bireylerinin siyasi ve medeni haklarını kısıtlaması iç kısıtlamalar olarak nitelendirilmektedir. Daha önce iç etki ve dış etki konusunda bahsedildiği üzere iç kısıtlamaların kültürel bakımdan homojen olan ülkelerde uygulanabileceğini ve uygulandığını burada tekrar vurgulamak gerekmektedir.

Bazı gruplar, içerideki muhalefeti denetim altına alma derindedir ve grup farkına dayalı hakları üyelerine iç kısıtlamalar dayatmak için istemektedirler. Bazı koşullarda, hem özyönetim hakları hem de çok etniklik hakları azınlık grubu üyelerinin haklarını sınırlamak için kullanılabilir.

Özyönetimli yerli gruplar arasında iç kısıtlamaların görece açık bir örneği bir Amerikan Kızılderili kabilesi Pueblolarda görülür ve dinsel özgürlükle ilgilidir. Haklar Bildirgesi'ne tabi olmadıklarından, kabile yönetimlerinin kilise ile devleti kesin çizgilerle ayırma kuralına boyun eğmeleri gerekmemiştir. Pueblo Kabilesi, aslında, kabilenin dinine inanmayanlara karşı ayrımcılık yapan teokratik bir yönetim kurmuştu. Örneğin, dinlerini değiştirip Protestanlığa inanan cemaat üyeleri kira yardımıyla mahrum bırakılmıştı. Bu örnekte, özyönetim gücünün, geleneksel pratikleri sorgulayan ve gözden geçiren kabile üyelerinin özgürlüğünü kısıtlamakta kullanıldığı görülmektedir (Kymlicka, 1998: 80)

Kymlicka'ya göre çok etniklik haklarının da iç kısıtlamalar dayatmak için kullanılma ihtimali söz konusudur. Göçmen grupları ve dinsel azınlıklar, ilke olarak, üyelerine geleneksel kültürel pratikleri dayatmak için yasal güç sahibi olmak istemektedirler. Etnik gruplar, çocuğun cemaati terk etme şansını azaltmak için, yasal olarak tespit edilmiş yaşa gelmeden çocuklarını okullardan alma hakkı ya da bilinçli rızayı gözetilen mevcut yasaları çiğneyen kadınların sünnet edilmesi veya anlaşmalı zoraki evlilikler gibi geleneksel âdetlerini sürdürme hakkı talep edebilmektedirler. Ev dışında çalıştıkları için eşlerine dayak atan ve sonra da karısını dövmenin geldikleri yurtlarında kabul edilebilir bir uygulama olmasını yasal bir savunma olarak kullanan koca örnekleri mevcuttur. "Mantıksal uçlarına çekilen çok kültürcülüğün" her etnik grubun üyelerine kendi meşru geleneklerini bu gelenekler temel insan hakları ve anayasal ilkelerle çeliştiğinde bile, dayatmasına izin vermeyi haklı çıkarabileceği korkusu söz konusudur (Kymlicka, 1998: 80).

Bizatihi azınlık gruplarının üyeleri arasında iç kısıtlamalar dayatılmasına pek destek verilmez. Batı demokrasilerinde genelde göçmen örgütlerinin çok azı bu tür iç kısıtlama politikaları peşindedir. Bu iç kısıtlamaları dış korumalar ile çok kültürlü toplumlarda yok etmek amaçlanmaktadır.

2.4.4 Devlet Vatandaşlığı ve Ulusal Kimlikler

Habermas'a göre devlet halkının, bu tarihsel anlamdaki "ulus" a dönüşmesi de ancak kendine özgü yaşam biçiminin somut bir yapısında gerçekleşmektedir. "Ulus-devlet" ya da "devlet vatandaşlığı ulusu" kavramlarında birbiriyle kenetlenen bu bileşenleri, tarihsel olarak gelişen, ama hiçbir koşulda koşutluk göstermeyen iki sürece, bir yandan devletlerin, diğer yandan ulusların oluşumuna- dayanarak incelemiştir;

- Ulus-devletin tarihteki başarısı, daha çok *bu türden* modern bir devlet mekanizmasının üstünlükleriyle kendini göstermektedir. Belli ki tekelci bölge devleti, farklılaştırılmış, vergilerle finanse edilen yönetimle, toplumsal, kültürel, özellikle de ekonomik modernleşmenin işlevsel buyruklarını, önceki siyasî yapılanmalara göre daha iyi yerine getirebilmişti. Bu bağlamda, Marx ve Weber'in ortaya attıkları ideal-tipik betimlemeleri hatırlamak yeterli olacaktır.
- Bugün hepimiz, birliğini bu türden bir örgütlenmeyle sağlamış ulus toplumlarında yaşamaktayız. Kuşkusuz bu tür devletler, -modern anlamda- "uluslar" ortaya çıkmadan önce de uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdi. Devlet ve ulus sözcükleri, 18. Yüzyılın sonlarındaki devrimlerden sonra, ulus-devlet olarak birbiriyle kaynaşmıştır. Bu kaynaşmanın özel durumuna girmeden önce, kavramın tarihsel gelişimine şöyle bir bakmak, böylece de devlet halkının, bir yandan "ulus" olarak, diğer yandan yalnızca hukuksal anlamda yorumlanmasına izin veren modern bilinçlenmenin doğuşunu hatırlatarak yorumlamıştır.

Devlet vatandaşlığı, hem vatandaşlık haklarına sahip olma, hem de kültürel tanımlanmış bir topluma ait olma statüsünü almıştır. Devlet vatandaşlığı haklarında bu kültür boyutu olmasaydı, ulus-devlet daha gelişim aşamasında, demokratik devlet vatandaşlığının yapılandırılmasını ve sosyal entegrasyonun bu yeni soyut düzeyini oluşturacak bir güce sahip olamazdı.

Ulusal kimlik modern bilinç biçimi olarak bir yandan bölgesel bağlılıkların aşılması yönüyle kendini göstermektedir. 19. Yüzyıl Avrupası'nda ulus, o tarihe kadar

birbirlerine yabancı olan kişiler arasında yeni bir dayanışmalı bağ kurmuştur. Bir zamanlar köy ve aile, toprak ve hanedanlığa karşı gösterilen içten bağlılıkların evrensel boyutlu bir bağlılığa dönüşmesi, oldukça zor kazanılmış, en azından Batı'nın klasik devlet uluslarında dahi 20. Yüzyıldan önce tüm halkın içine işleyememiş uzun vadeli bir süreçtir. Diğer yandan, “anavatanın düşmanlarına” karşı seferber edilmiş askerlerin savaşmaya ve canlarını feda etmeye hazır oluşlarıyla kendini gösteren bu soyut entegrasyon biçimi de bir tesadüf değildir. Devlet vatandaşlarının dayanışması, önemli durumlarda halkı ve anavatanı için hayatını riske atma biçiminde kendini göstermeliydi. Bu durumu Habermas; varoluşunu ve kendine özgü yaşam biçimini diğer uluslarla savaşarak kanıtlamış, romantik esinli halk kavramı içerisinde, doğal olarak kendini bulan sanal dil ve soy topluluğu ile kuşaktan kuşağa aktarılan hikâyeler etrafında yapılanmış ortak yazgıya sahip topluluk kaynaşması olarak değerlendirmektedir. Fakat bu sanal geçmişlerde kök salan ulusal kimlik, aynı zamanda gelecekteki cumhuriyetçi özgürlük haklarının hayata geçirilmesi projesinin sorumlusu olarak göstererek açıklamıştır.

Özetle devlet vatandaşlığı ile beraberinde yaratılan ulusal kimlik; vatandaşların ülke içerisinde dışarıya karşı birlik olmasını, aynı değerlere, aynı kültürlere sahip çıkmasını ve o ülke vatandaşlarının ortak bir değer etrafında toplanmasını sağlamıştır.

BÖLÜM 3: KIRIM TATARLARININ MİLLİ KİMLİKLERİNİN ANALİZİ

Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında Kırım Tatarlarının tarihçesi özetlenmiştir. Devamında ise Kırım Tatarlarının Kymlicka'nın Liberal Azınlıklar teorisi ile Habermas'ın "Demokratik Hukuk Devletinde Tanınma Mücadelesi" çerçevesinde durumları analiz edilmiştir.

3.1 Kırım Tatarların Tarihçesi

Kırım tatar tarihini özetlerken hanlık döneminden güncel tarihe kadar olan kısmı esas alınmıştır.

Menşeleri 1428'larda Hacı Giray Han'ın liderliğinde ortaya çıkan Kırım Hanlığı'ndan da evveline uzanmaktadır. Bu hanlığın varlığı, Asya ve Avrupa tarihi kaynaklarınca belirtilmektedir. Yeni hanlığın ahalisini meydana getiren insanlar kimlerdi? O devirlerdeki kaynakların güvenilirliği bu soruların cevaplarını zorlaştırmaktadır. Kırım Yarımadası, Karadeniz sahilinin kuzeyindeki dağlık şeritle ikiye bölünmüştür. Hacı Giray devrinde sahil boyunca Doğu Avrupa standartlarına göre oldukça büyük olan Kaffa (Kefe), Yevpatoria (Gözleve) ve Tana (Azov, Azak) gibi şehirler vardı. Sakinlerinin çoğunluğu Yunanlı, Ermeni ve Yahudi olmakla beraber politik ve ekonomik hayata hakim oldukça büyük İtalyan ve Frank azınlıkları da vardı (Ozenbaşı, 1992: 12)

Dağların kuzeyindeki topraklar, çoğunluğu Müslüman olan ve çeşitli Türk lehçeleriyle konuşan göçebe kabilelerle meskûndü. Bu kabileler, yüzyıllar boyunca sürekli olarak Karadeniz'in kuzeyindeki sahadan Doğu Avrupa'yı tedirgin etmiş, mevcut mahalli politik ve ekonomik müesseseleri ya yıkmış ya da ciddi şekilde tahrip etmişlerdir. 13. Yüzyılın ortalarında Altın Ordu'nun kurucusu Batu Han'ın ordularının istilasına esnasında bu göçebe Türkler evvelden gelip yerleşmiş Slav ve İtalyan halka karşı politik üstünlük sağlamışlardı. 1220'lerde Batu'nun istilasından hemen önce Slav kaynakları, Güney Kırım'daki Sudak ve Korsun şehirlerinin kendilerini göçebe akınlarına karşı korumak için Poloveslere (Kıpçaklara) vergi ödediklerini kaydetmektedirler (Fisher, 2009: 14)

14. Yüzyılın sonlarına kadar Kırım'daki Tatar valilerin hiçbiri Kırım'ı kontrolleri altında tuttıkları bağımsız bir siyasi güç haline getirmeyi denememişlerdir. Bunu

ilk deneyen sadece yarımada kullanılmak üzere adına sikke kestiren Taş Timur olmuştur. Kırım'ı kendisine yurt (hükümdarlık mıntıkası) olarak aldı ve oğullarıyla torunları da onun siyasetini takip ederek miras kalan bir pozisyon yaratmışlardır. Dolayısıyla Taş Timur gelecekteki bağımsız Kırım'ın temelini atan kişi olarak kabul edilebilir (Fisher, 2009: 16).

Tarihçiler Taş Timur'un haleflerinden Hacı Giray'ın bağımsız Kırım Hanlığı'nın ilk hanı olduğunda mutabıktırlar (Tairov, 2011: 42). Fakat Hacı Giray'ın karakteri, isminin menşei ve Altın Ordu Hanları ve Taş Timur'la akrabalığı hakkında ihtilaflar söz konusudur. Bu ihtilafların kaynağının Kırimlıların Altın Ordu'nun siyasi ve bölgesel geleneklerinin hukuki varisleri olduklarını göstermeyi arzuları olduğu belirtilmektedir. Hacı Giray'ın ortaya çıkması Litvanya ve Polonya kaynaklarında "1443 yılında varis bırakmadan ölen hanlarının yerine Altın Ordu'dan ayrılıp Litvanya'da mülteci olarak bulunan Hacı Giray'ı kendilerine han olarak vermesini isteyen Perekop, Barin ve Şirin Tatarlarından bahsedilmektedir" (Fisher, 2009: 17). Hacı Giray, Kırım'daki Tatarlardan hanları olması daveti alınca kabul etmiş ve siyasi otoritesini sadece Kırım Han'ı oluşuna dayandırmıştır. Hacı Giray bağımsız bir Kırım Devleti kurmaya çalışmıştır. Bundan ötürü kendi komşuları ve Altın Ordu'nun komşuları arasından mümkün olduğunca Tatar kabilesi ve asilzadesini kendi tarafına çekmesi gerekmiştir. Hacı Giray'ın ilk işi olabildiğince çok müttefik aramak olmuştur. Desteklerini almak istediği müttefik hükümdarların din ve milliyetleri onun için bir önem arz etmemiştir.

Osmanlı ittifakından önce önce Hacı Giray dostluk kurmak için Polonya-Litvanya ve Moskov Rusya (Moskova) arasında kararsız kalmıştır (Özenbaşı, 1992: 13). Bu arada 1445'de Altın Ordu Han'ı Kırım'ı tehdit etmesi üzerine Hacı Giray IV Kasimir'le ilk Polonya/Litvanya ittifakını gerçekleştirmiştir (Fisher, 2009: 17)

Hacı Giray'ın Altın Ordu'dan Kırım'ın bağımsızlığını elde etmek için attığı adımlardan birisi, birçok Tatar kabile ve asilzadesini kendi tarafına çekmek olmuştur. Ordu hanlarının Hacı Giray'ın bağımsızlığına son verememeleri, birçok önemli Tatar kabilesinin Hacı Giray'ın topraklarına göç etmesine yol açmıştır. 1453'le 1466 yılları arasında üç büyük kabile (Şirinler, Barınlar ve Konguratlar) batıya göç etmişlerdir (Vozgrin, 1992: 144). Bu ileri gelen kabile ve liderlerinin genç Kırım Hanlığı'na sadakatlerini sunmaları onun Altın Ordu'ya karşı

mücadelelerinde Kırım hanlarının durumunu güçlendirmiştir. Göçler yarımadaadaki Tatar nüfusunu arttırdığı gibi, hana da büyük bir ekonomik güç sağlamış; ama aynı zamanda hanlığa geçmiş yıllarda Altın Ordu'nun başına bela olan iç zayıflıkları da getirmiştir. Bunlar arasında kabile reislerinin hana karşı kudret ve bağımsızlık talepleri sayılabilir.

Hanlığın son günlerine kadar Kırım'ın politik hayatının en belli başlı unsurunu iç mücadeleler olmuştur. Kayıtlara göre Hacı Giray'ın hayatındaki son olay, 1460 yılında Altın Ordu hanı Küçük Mehmet'e karşı mücadele amacıyla giriştiği büyük hazırlık olmuştur. Hacı Giray, bu planlarıyla uğraştığı sırada aniden ölmüştür. İçeride gücünü arttırmasından hoşnut olmayan kabile reislerince zehirlendiği iddialar arasında yerini almıştır. Hacı Giray'ın ölümüyle iç savaş patlak verdi. Bu mücadelelere ancak 1475'de Osmanlıların Kırım yarımadası sahillerini fethetmeleri ve birkaç sene sonra hanlar üzerinde politik üstünlük sağlamalarına son verildi (Fisher, 2009: 19-21).

3.1.1 Kırım'da Osmanlı Himayesi

1462'da Hacı Giray'ın ölümünden sonra taht kavgaları baş gösterdi. Bu durum 1478'de Osmanlı sultanının desteğiyle Mengli Giray'ın han olmasıyla neticelenmiştir. Mengli Giray, 1478 – 1514yılları arasında ölene kadar tahtta kalmıştır. (Vozgrin, 1992: 164).

Kırım'ın Osmanlılara tabi oluşunun temellerinin atıldığı kısa zamanda açığa çıkmıştır. Bunun üzerine Altın Ordu hanı Seyyid Ahmed hiçbir zaman hak talebinden vazgeçmediği bu bölgeyi ele geçirmek için zorlu bir saldırıya geçmiştir. 1476'da Kırım'ı tamamen istila etmiş ve Mengli Giray'ı tahttan indirip yerine Nurdevlet'i geçirmiştir. Mengli Giray İstanbul'a kaçmış ve Osmanlılar tarafından tutuklanarak yeni yapılan Yedikule zindanına atılmıştır. Nurdevlet İstanbul'a sultanın hizmetkarı olacağını bildiren bir mektup gönderdiğinden II. Mehmet nispeten Nurdevlet'in hanlığını kabul etmiştir (Vozgrin, 1992: 150).

Bu olaylar zincirinin son halkası 1477 yılı sonlarında vuku bulmuştur. Şirin kabilesi reisi Eminek Mirza, bütün Kırım beylerini ve kabile reislerini temsilen II. Mehmet'e gizli bir name yollayarak sultanın Mengli Giray'ı Han olarak Kırım'a göndermesini talep etmiştir. 1478 yılı başlarında bir Osmanlı ordusuyla birlikte

Mengli Giray Kırım'a girmiştir. Sultanın himayesinde geri döndüğü aşıkardı ve eskiden yapmış olduğu itaat vaatlerini bu sefer daha kuvvetli tekrarlamıştır (Fisher, 2009: 24)

Hanlarla sultanlar arasındaki ilişkiler jeopolitik açıdan da önem arz etmiştir. 16. ve 17. Yüzyıllarda bozkır üzerindeki Moskova ve Polonya-Litvanya rekabeti gittikçe artmıştı. Moskova, bozkır üstündeki Kırım ve Osmanlı tekeline meydan okumuştur. Bu cephede Kırım liderliğinde tesirli bir askeri gücün bulunması Osmanlıların dikkatlerini batıda ve doğuda büyük rakipleri olan Habsburglar ve İran Safevileri üzerinde teksif etmelerini mümkün kılmıştır (Fisher, 2009: 28)

Hanlar, hiçbir zaman bozkırdaki haklarından vazgeçmemişlerdir. Bu haklara Cengiz soyundan geldikleri için sahip olmuşlardır. Her iki kuzeyli komşularıyla ve Osmanlılarla yaptıkları yazışmalarda bozkır hâkimiyetinin en önemli işareti olan Cengiz'in mührünü (tamga) kullanmışlardır. Hanlar Moskova ve Polonya ile diplomatik münasebetlerde bulunma haklarını saklı tutmuşlardır. Moskova'da Osmanlılardan çok Kırım sefaret heyetleri görülmüştür. Orada oldukları müddetçe Kırmskiy Dvor (Kırım Sarayı) olarak adlandırılan özel bir binada kalmışlardır. Bu bina, hem Moskova vergisinin toplanma yeri, hem de normal diplomatik işlemlerin merkezi işlevi görmüştür. (Vozgrin, 1992: 151)

Diplomatik münasebetlerde bulunmak bağımsız devletlere özgü bir hak olduğu için, bu dahi Kırım'ın Osmanlılara bağımlılığının tam olmadığına işaret kabul edilmiştir. Kısmi bağımsızlığı bir diğer delili de, hanların, 18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı sultanlarının tuğraları yerine kendi tuğralarını taşıyan sikkeleri kestirmeye devam etmiş olmalarıdır (Fisher, 2009: 30).

Mengli Giray, özel dış ilişkilerinde dikkatini kuzeye çevirmiş ve 1502'de nüfuzunu İdil'e kadar uzanan Türk bozkırına yaymak için zorlu bir mücadeleye girişmiştir. Emrindeki bir orduyla Altın Ordu'ya saldırarak başkent Saray'a girip orayı kısmen tahrip etmiştir. Oğlu Sahih Giray bu mücadeleyi daha da ileriye taşımış ve Kazan hanlığı tahtını ele geçirerek Kazan ve Kırım hanlıkları arasında geçici bir ailevi birlik sağlamıştır. Bu faaliyetlerin yükselmekte olan Moskova devletinin çıkarlarına ters düşmüştür. Mengli Giray, kuzey kanadına yardımcı olmak için 1511'de Polonyalı Yogaylo krallığıyla Moskova'ya karşı bir anlaşma yapmıştır. Han, bu anlaşmanın bir parçası olarak Polonya krallığına dahil Beyaz Rusya ve Ukrayna

topraklarındaki haklarından vazgeçmiştir. Hanın kuzeye karşı bir tehdit oluşturmaya devam etmesi bu zayıf ittifaka rağmen, Polonya'yla olan münasebetler dostane şekilde sürmüştür (Fisher, 2009: 31)

Mengli Giray, güçlü bir hanlığın dahili gelişmelere ihtiyacı olduğunu Hacı Giray'dan daha iyi fark etmiştir. Bunlar, devlete layık bir başkent kurulması, devlete dahil bir gaye veren dini ve kültürel hayatın mevcudiyeti ve her ikisini besleyebilecek bir ekonomik yapının kurulmasıydı. Bunların hiçbirini tamamlayamaması, gayretinin eksik olmasından değil zamanının yetmeyesindendi.

Mengli Giray, Solhat'taki başkenti ve sarayında Kırım'ın idari yapısının temellerini atmıştır. Kabile temsilcilerinin, hanın veliahtı kalgayın ve hükümetin en büyük idari amiri vezirin katıldığı Hanlık Divanı'nı kurmuştur. İzleyen yıllarda divanın yapısı değişmiş; fakat önemli idari mevkilere Mengli Giray kendi adamlarını yerleştirmiştir.

Mengli Giray mali konuları, neredeyse tamamı Moskova, Polonya ve Tuna prensliklerinden alınan vergi ve haraçlarla, İstanbul'dan gelen para yardımlarına ve küffara karşı yapılan seferlerden elde edilen ganimetlere dayanan Tatar politikasının temellerine dayandırmıştır. Bu ganimetler içinde en büyük yeri köle olarak satılan esirler almıştır. 17. Yüzyılın sonlarında güç dengesinin Moskova'nın ve Habsburgların lehine ve Osmanlıların aleyhine dönmesiyle Kırım devletinin mali kaynaklarının yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu eksiklik, Kırım'ın çöküşünün ve sonunda yok oluşunun en büyük sebebi olarak gösterilmiştir (Fisher, 2009: 31-32).

Mengli Giray 1514'te öldüğünde arkasında karışık bir miras bırakmış: Osmanlıya sıkı bir bağlılık, harici meselelerle ayakta tutulabilen zayıf bir dahili birlik, sağlam bir devlet idaresinin ve Giray hanedanının başlangıcı bunlar arasında sayılabilir. Son hususla ilgili olarak, gerek Mengli Giray'ın sabık rakibi Nurdevlet'in kendi iktidarı döneminde ve gerekse Mengli'nin kardeşlerinden herhangi birinin Giray adını kullanmamaları dikkat çekicidir. Bununla birlikte Mengli Giray'ın tüm oğulları ve torunları İslami adlarına Giray hanedan adını ilave etmişlerdir. Dolayısıyla bu, Kırım'da Giray hanedanının gerçek kurucusunun Bacı Giray'dan ziyade Mengli Giray olduğu düşündürmektedir (Fisher, 2009: 33).

Kırım Tatar Hanlığı, 16. yüzyılın başlarından asrın sonlarına kadar Doğu Avrupası'nın en önemli devlet yapılarından biriydi ve modern devlet yapısının gereği olan tüm özelliklere sahip olmuştu. Askeri, siyasi ve mali meseleleri halleden merkezi yönetimli güçlü bir hükümet mevcuttu. İdare tarzı, hem tarihi geleneklere hem de iyi geliştirilmiş bir hukuki sisteme dayanmıştır. Hukuki sistem, Tatarların bazı Orta Asya geleneklerinin kalıntılarını da içermekle birlikte, genelde İslami Osmanlı modele göre oluşturulmuştur. Hanlık, sınırları iyi belirlenmiş sosyal bir sisteme sahip olmuştur. Ekonomisi, büyük ölçüde köle ticaretine, tarım ürünleri ve canlı evcil hayvan ticaretine dayanmıştır. Eğitim sistemi, Osmanlılarınkı kadar çok yönlü ve başarılı olmuştur. Kırım hanları güzel sanatların da koruyucusu olmuşlar ve birçok dini ve dünyevi abideler inşa ettirmişlerdir. Tatar yazarların tarihi-edebi eserleri, hem hanlıktaki gelişmeleri övmekte, hem de İslami edebiyata çok yüksek düzeyde katkıda bulunmaktadır. Bütün bu hususlar dikkate alındığında bugünün Doğu Avrupa'sının tarihlerinde Kırım Tatarlarından devletsiz ve medeniyetsiz insanlar olarak bahsedilmesi eleştiriye açık bir konudur (Fisher, 2009: 33).

Kırım toplumunun en tepesinde hanları ve zadegan sınıfını çıkaran Giray hanedanı vardı. Giraylar, soy kütüklerini Altın Ordu'dan Ulu Ordu'ya ve Cengiz Han'a kadar götürürlerdi. Bu gelenek, hanedana tarihi bir meşruluk hissi ve han unvanlarında tebarüz eden siyasi legitimizma hakkı sağlıyordu.

O dönemin Tatar tarihçilerine göre han, asil soylu (yani Giray), güzel görünüşlü, zeki, otoriter, haksızlığa karşı gelmeli ve hakka karşı itaatkâr olmalı, ülkeyi bütün düşmanlara karşı korumalı ve bütün antlaşmalarına sadık olmalıydı. Hanın sahip olduğu veya sahip olması gereken siyasi otoritesinin niceliğinden hiç bahsedilmemiş olması önemlidir. Bu noktada hanlığın siyasi ideolojisi Osmanlı modelinden ayrı düşmektedir; çünkü Osmanlı sultanı yalnızca devlet yöneticisi değil, aynı zamanda birçok hususta devletin kendisiydi de. Hâlbuki Tatarlar Ordu'ların ideoloji ve teamüllerine uyarlardı: Han ve sülalesi hanlığın sembolleriydiler, fakat devleti önemli kabile reislerinin aktif katkısıyla yönetirlerdi. Teoride hanlık toprakları Girayların mülküydü. Nasıl her kabilenin en yaşlı üyesi beylik yapıyorsa, hanedanın da en yaşlı üyesinin tahta sahip olması beklenirdi. Fakat Giray ailesinin Han olacak olan ferdi, çoğu kez geleneklere ters düşen karmaşık bir usulle seçilirdi. Bunda kurultaya katılan kabile reislerinin arzuları

geçerliydi. Teorik olarak Kırım hanının seçiminde Osmanlı'nın rolü sadece kurultayın kararını onaylama şeklinde olmalıydı. Osmanlılar seçilen hana Osmanlı siyasi iktidar sembolleri olan hilat'lar gönderir ve özel elçiyle büyük meblağda paralar yollarlardı (Vozgrin, 1992: 181).

Hanlığın 16. Yüzyılda gelişmesiyle birlikte hanın saray idaresi büyük bir bürokratik kurul haline gelmiştir. Hanın idaresindeki memurların sayısındaki artış sonunda hanın eli altındaki kaynakların onları beslemek için yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Hanlığın hukuk sisteminin birçok geleneğe dayandığı bilinmektedir: İslami kurumların yorumlayıp uyguladığı şeriat kanunları; Cengiz Han'ın Yasa'sından tevarüs edildiğine inanılan geleneksel Tatar Kanunları; ve daha az ölçüde yarımada'nın Osmanlı Sultanı'nın hakimiyeti altındaki kısımda, hanlarla İstanbul arasındaki münasebetlerde uygulanan Osmanlı kanunları (Fisher, 2009: 37)

Hanın sivil idaresi haricindeki kadıların uyguladığı şer'i kanunlar, hanlıktaki Müslümanların günlük hukuki durumlarını belirlemiştir. Şer'i düzenin lideri, mahalli Müslüman din adamlarının kendi aralarından seçtikleri müftü olmuştur. Müftünün en önemli görevi, hukuki veya dini konuları değil mali konuları kapsamıştır. Müftülük kurumu, İslami kuruluşlara ait vakıf arazilerini ve onlardan alınan muazzam gelirleri kontrol etmiştir. Diğer bir şer'i görevli olan kadıasker ise din adamlarınca değil, Osmanlı sultanı tarafından tayin edilmiştir. Kadıasker, hanlığın hukuki müesseselerini kontrol etmiştir. Yarımada, her biri bir kadının denetimindeki küçük hukuki bölümlere ayrılmıştı. Kadılar, teorik olarak kadıaskere bağlanmış; fakat gerçekte bölgelerinde hanın sivil bürokrasisi ve kabile reislerinin istek ve ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir (Vozgrin, 1992: 175).

Tatarların geleneksel hiyerarşi sistemi, kabileler arası ilişkilerin yanı sıra kabile reisleri ve hanlar arasındaki ilişkileri de düzenlemekteydi. Bu sistem, asırlar boyunca kabilelerin birbirine kıyasla önemleri artıp azaldıkça değişikliğe uğramıştır. Fakat hanlık varolduğu sürece Şirin kabilesi daima birinci sırada yer almıştır (Fisher, 2009: 39).

Giraylar gibi Şirinler de pozisyonlarını atalarının Altın Ordu'da oynadıkları role borçluydular. Yarımada'nın doğu bölgesinin Osmanlı idarı bölgesine dahil olmayan büyük kısmı, Kefe'nin kuzey ve doğusundaki topraklarla Azak nehri boyunca uzanan araziler Şirin kabilesinin elindeydi. Şirin beyi kabilenin bu topraklarını

beylik merkezi olan Karasubazar yakınlarındaki Katırsa Sarayı'ndan idare etmiştir. Şirin kabilesi beyi Eminek Mirza hanlığın kuruluşundan itibaren Mengli Giray'ı Osmanlı sarayında desteklediğinden, Şirinlerin talepleri Osmanlı sultanı nezdinde özel ilgili görmüştür.

Şirin kabile beyinin yanı sıra üç Tatar beyi de Kırımli zadegan sınıfının Karaçi beyleri denilen imtiyazlı beyleri arasında yer almıştır. Han üzerinde büyük nüfuz sahibi olan Karaçi beyleri, Tatar hanının düzenlediği seferlere destek vermek veya vermemek suretiyle zafer ve hezimete zemin hazırlamakta; hatta hanın tahta çıkması veya tahttan indirilmesi konusunda karar alan Tatar kurultayının isteklerini Osmanlı sultanı nezdinde temsil edebilmekteydiler. Ayrıca divana katılmış ve koydukları ağırlıkla etkili bir şekilde Kırım siyasetinin genel hatlarını belirlemişlerdir. Müşterek güçleri hanınkinden çok daha fazla olmuştur. Han, onların isteklerini ancak tehlikeyi göze alarak red edebilmiştir (Vozgrin, 1992: 186).

Fisher'in aktardığına göre (2009: 40-41) önceleri dört Karaçi beyi, Şirin, Argın, Barın ve Kıpçak kabilelerinin reisleri mevcuttu ve beylerin bellibaşlı üç ana görev ifa etmişlerdir:

- Divan üyesi olarak hana tavsiyelerde bulunmak;
- Osmanlı sultanının nezdinde kurultayın isteklerini dile getirmek;
- Beyliklerini idare etmek Mirzalar (Tatar zadeganları) tarafından yönetilen diğer asil ailelerin orunu Karaçi beylerinden sonra gelirdi.

Giraylardan, Tatar asilzadelerinden ve köylülerden başka Tatar toplumunda iki önemli unsur daha mevcuttu: Nogay Tatarları ve hana nispeten daha az bağımlı Çerkezler. Nogay Tatarları, kabile konfederasyonlarından biri olarak Altın Ordu'nun önemli bir parçasını oluşturmuşlardır. Tamamen göçebe bir halde 16. Yüzyılın ortasına kadar Kafkasya'nın kuzeyinde Azak Denizi ile Astrahan (Ejderhan) arasındaki bozkırlarda yaşamışlardır. Astrahan Tatar Hanlığı, 1556'da Moskova tarafından zapt edilince, o bölgedeki Nogaylar Kırım'ın kuzeyindeki bozkırlara göç ederek gayr-ı resmi bir şekilde Kırım hanını kabul etmişlerdir. Nogaylar Kırım'ın hâkimiyetini kabul ettikten sonra onları idare etmek için Bahçesaray'dan gönderilen hanın naibine itaat etmeleri istenmiştir. Serasker denilen

bu temsilciler ne Nogaylar arasında Kırım'a sıkı bir bağıllık kurmaya muvaffak olabilmişler, ne de Kırım idaresini Nogaylar arasında yaymayı başarabilmüşlerdir. Bozkır göçebeleri olarak Nogaylar, kendi hayat tarzlarını yüzyıllar boyunca hanlık tarafından temsil edilen yerleşik halkın hayat tarzından daha üstün görmüşlerdir (Tairov, 2011: 50).

Nogaylar, 1523'de I. Mehmed Giray'ı öldürmüşler ve I. Sahih Giray devrinde yarımadaı istila etmişlerdir. Nogay beyleri, 17. Yüzyıl boyunca birçok kez Kırım'la olan bağlarını koparıp Moskova çarlarına bağlanmışlardır. Nitekim 18. Yüzyılın sonlarında, Çariçe II. Katerina, Osmanlı İmparatorluğu ile hanlık arasındaki ilişkiyi koparmaya çalışırken en ateşli taraftarlarını Nogaylar arasında bulmuştur. Buna rağmen Nogaylar hanlık için faydalı da olmuşlardır. Bozkırda güçlü Slav kolonileri kurulmasını önlemişler ve Kırım'ın esir pazarına sonu gelmeyen esir kabileleri temin ettirmişlerdir (Fisher, 2009: 44)

Çerkezler ise, Altın Ordu'nun yıkılışından sonra yalnızca onun otorite hakkı taleplerini tevarüs etmişlerdir. Girayların bazı Çerkezlerle özel anlaşmaları söz konusu olmuştur. Buna göre bazı Kırım sultanları Çerkezlerin denetimi altında askeri eğitim görmüşlerdir. Ayrıca onlar için Çerkezler büyük bir esir kaynağını da oluşturmuştur. Özellikle hanlara ve Tatar asilzadelerine cariyelik ve gözdelik yapan esireleri temin etmişlerdir. 16. Yüzyıl sonlarına doğru hanlar Çerkezistan'da bir sıra kaleler inşa ederek Kozak akıncılarının ve Moğol-Tatar imparatorluğunun hakiki Moğol kalıntıları olan Kalmukların saldırılarına karşı bölgeyi korumak üzere içlerine Nogayları yerleştirmişlerdir (Fisher, 2009: 45)

Özetle 18. yüzyılın başlangıcına kadar Kırım Hanlığı'nın siyasi sistemi çeşitli sistemlerin bir birleşimi görünümü arz etmiştir. Hükümdar, irsi bir hanedan mensubu olmuş ve sembolik hükümdarlık pozisyonunu işgal etmiştir. İdaresi çok gelişmişti ve modern bir devlet olma yolunda bulunan her devletteki gibi saray ve hükümet adamlarına sahip olmuştur. Fakat hanlık içerisindeki otoritesi kabilelerin, kabile reislerinin gücü ve mirzaların çoğunun beylerle olan ittifakıyla sınırlanmıştır.

Hanlar, zaman zaman asi Tatar asilzadelerine karşı Nogaylar ve Çerkezlerden destek bulmuşlardır. Hanın otoritesi en iyi durumda bulunan cemiyetin diğer unsurlarıninkine eşit olmuştur. Girayların, hanlığın hakimleri olarak önemlerinin asıl temeli ekonomik ve kültürel hayattan kaynaklanmıştır.

Kırım ekonomisi, büyük ölçüde ticarete, özellikle esir ticaretine dayanmıştır. Kırım şehirlerinin durumu, şehirde yaşayan Kırimlıların sayısı ve şehirlerdeki toplum yapısı bunu ortaya koymuştur. 16. ve 17. Yüzyıllarda ülkeyi gezen yabancı seyyahlar şehirlerin büyüklüğü ve güzelliğinden bahsetmişlerdir. Yazılarında kültür hayatının canlılığından oldukça şaşırmiş olarak bahseden bu gezginler, Moskov şehirleriyle karşılaştırdıklarında Kırım şehirlerini üstün bulmuşlardır (Vozgrin, 1992: 164)

Hanların inşa ettirdikleri cami ve sarayların yanı sıra parlak Kırım Tatar kültürünün en önemli kalıntıları, Tatar tarihini ve o asırlardaki hayatı anlatan tarihi eserlerdir. İlk tarihi eser, Sahih Giray Han'ın ölümünden sonra yazılmış olan "Tarih-i Sahih Giray Han"dır ve tamamen Giray hanedanının ırsi ananelerinin meşruluğunu ve uzun süreli mevcudiyeti açısından Moskov ve Osmanlılar'inkinden geri kalmadığını vurgulamaktadır. Sahih Giray Han'ın Sultan 1. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) ve Çar IV. İvan ile aynı devirde yaşamış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tarihi eserde Sahih Giray Han'ın sarayındaki kültür hayatı hakkında birçok bilgi verilmektedir. Sahih Giray Han'ın âlimlerinin arasında ilk mevki alan Kudüs ve Bağdat'ı ziyaret eden, birçok kereler Mekke'ye gidip hacı olan Kefevi el-Şeyh Ebu Bekir Efendi'dir. Bütün bir Kırım edebiyat ekolü Ebü Bekir Efendi'den kaynaklanmaktadır (Fisher, 2009: 55).

İkinci bir tarihi eser olan Tevarih-i Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı Tarihi), 1623 - 1640 yılları arasında Kefe'de yaşayan bir Kırım Tatarı tarafından yazılmıştır ve hanların hatırlanamayan çağlardan beri ayrı bir şahsiyeti ve bunun neticesinde hükümranlığı olduğunu ve bu özel anelerden dolayı hanların sultanlarla ırsi yönden eşit kişiler olarak münasebette bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu tarih eserine göre Kırım tarihinin hakiki kahramanları bağımsızlık miraslarına uygun hareket etmiş olan Mengli Giray ve Devlet Giray'lılardır (Fisher, 2009: 55).

1650 yıllarında yazılmış olan tarihi eser, Kırimlı Hacı Mehmed Senai'nin yazdığı Üçüncü İslam Giray Han Tarihi'dir. Bu eserde de Girayların Cengiz soyundan geldikleri ve hanların eski Altın Ordu hakanlarının siyasi özelliklerine sahip oldukları vurgulanmaktadır. Kırım hanlığının 17. Yüzyılın sonlarında yozlaşmasına kadar, içte ve dışta canlı bir kültürel ve ekonomik hayatı olan o devirlerin modern bir devleti olarak faaliyet gösterdiği böylece açıklığa kavuşmaktadır. Hanlar,

Kırım'da gücün Giraylar, kabileler, ulema ve Osmanlılar arasında bölünmesinden dolayı, otokratik tarzda hüküm sürememelerine rağmen ekonomik ve kültürel hayatta ihtiyaç duyulan kabiliyetli liderler olduklarını göstermişlerdir (Fisher, 2009: 57).

Osmanlılar için Kırım Tatarları Avrupa siyasetlerinde gerekli askeri bir unsur hizmeti görmüş ve bunlar insan ve malzeme kaynağı sağlamışlardır. Tatarlar, askeri bir güç olarak, hem Osmanlılara Doğu Avrupa ve Kafkas cephelerindeki seferlerde asker temin etmiş, hem de kuzeye karşı koruyucu tampon vazifesi görmüşlerdir.

Kırımlılar önem arz eden ikinci bir askeri hizmeti de ifa etmişlerdir. O da Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey kanadının ve Karadeniz havzasının Moskov-Rusya ve Polonya-Litvanya'nın saldırı ve sızmalarına karşı korunması olmuştur. Hanlık, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi için de arz etmiştir. Buğday ve et gibi zirai mahsullerle Karadeniz'in kuzey sahillerinden gelen balık yağı ve tuz gibi gıda maddeleri, Osmanlı ekonomisinin önemli bir miktarını teşkil etmiştir. Bununun yanında Kırım, Osmanlı askeri birliklerinin ve imparatorluk haremelerinin önemli bir esir kaynağını oluşturmuştur (Fisher, 2009: 61).

Jeopolitik olarak Osmanlılar, hanlığı Tuna prenslikleri gibi tampon devlet olarak kullanmaktaydı. Fakat hanlıkla bu eyaletler arasında mühim farklar mevcuttu. Hanlık, birçok hususta Osmanlı sultanlarından bağımsız olan bir Müslüman hanedan tarafından idare edilmekteydi. Hanlar, İstanbul'dan tayin edilmiyorlar; Osmanlı bürokrasi sisteminin sonucu değillerdi. Osmanlılarla hanlar arasındaki yazışmalar davetiye şeklindeydi ve iki bağımsız hükümdar arasında diplomatik yazışmalar gibiydi. Hâlbuki Osmanlılarla diğer tampon devletleri arasındaki ilişkiler daha çok imparatorluk fermanları şeklindeki namelerle yürütülmekteydi. Tuna prenslikleri Osmanlı hazinesine vergi ve haraç ödedikleri halde, hanlık, hizmetleri için mali mükafaatlar görmekteydi (İnalçık, 1993: 748)

Karadeniz'in kuzey sahillerinin Kırım Hanlığın kontrolü altında olması, Karadeniz'i tamamen Osmanlı denizi haline getirmiş, bütün ticari yolları elinde tutmasına imkân vermiştir.

3.1.2 Çarlık Rusya'sında Kırım Tatarları

17. yüzyılın sonundaki Karlofça Anlaşması ve Deli Petro'nun Azak'ı işgaliyle birlikte Kırım Hanlığı'nın bozkırdaki güçlü bir siyasi birlik durumu hızla sona ermiştir. Osmanlı'nın zayıflaması ve Rusya'nın güçlenmesi, Doğu Avrupa'nın güç dengesinde değişiklik yaratmıştır. Bu değişiklik neticesinde Kırım'daki bazı unsurlar Rusların yaklaşma teşebbüslerine karşı artan bir temayül göstermişlerdir. Rusya'nın gücü 17. Yüzyılın ortalarında Polonya'dan Kiyev ve Ukrayna'nın batı yakasının kontrolünü almakla hız kazanmıştır. Ruslar, bu güç kaynağından hareket ederek güneye doğru yayılma ihtiraslarını harekete geçirmeye muvaffak olmuşlardır (Fisher,2009: 75)

1696'da Deli Petro'nun Azak'ı zaptederek yeni Rus gücünü başarıyla sergilemesinden sonra Rusya Karadeniz'e çıkmış ve Rusya'ya yapılan Tatar akınları sona ermiştir. Tatar gücünün artık gerilemeye başladığı görülmüştür (Vozgrin, 1992: 247)

1738'in başlarında büyük bir Rus askeri gücü Kırım yarımadasına intikal ettirilmiştir. Ruslar, Perekop'taki zayıf Tatar müdafaasını yarararak Bahçesaray'a girmiştir. Hanın sarayı da dâhil olmak üzere şehrin büyük kısmı yakılmıştır. Ancak Rusların hastalık ve levazım sorunları nedeniyle Bahçesaray'dan çıkmak zorunda kalmaları Kırım Hanlığı'nın yeniden hayat bulmasına vesile olmuştur.

II Mengli Giray (1737 -1740) ve II. Selamet Giray (1740 -1743), Rus ordusunun tahrip ettiklerini yeniden inşa etmek için olağanüstü çaba harcamışlardır. Şimdi müze olan Bahçesaray'daki han sarayı Selamet Giray'ın gayretinin ürünüdür. O, üç seneden kısa bir süre içinde sarayı ve büyük camisini yeniden inşa ettirmiştir. Bu, yenilmiş ve fiilen iflas etmiş bir millet için olağanüstü bir başarı olmuştur (Tairov, 2011: 64).

Ekim 1768'in başında Osmanlılar Rusya'ya harp ilan etmiş ve böylece hanlığın kaderini tayin eden dönem başlamıştır. 1768'de savaşın başlamasından 1770 yılı başına kadar üç han hüküm sürmüştür: Kırım Giray (1768-1769), IV. Devlet Giray (1769-1770) ve II. Kaplan Giray (1770) (Fisher, 2009: 80).

Tatarlar, 1772 yılı başlarında, Giray hanedanının idaresi ve Rusya'nın nezareti ve himayesi altında bağımsız Kırım devletinin kuruluşunun hemen hemen tamamlandığı haberini almışlardır. 1772 Kasım'ında Ruslar ve Tatarlar, Şirin kabilesinin şehrinde Karasubazar Anlaşması'nı imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, yeni kurulan Bağımsız Kırım Devleti ile Rus Çarlığı arasında ittifak ve ebedi dostluk tesis edilmekte;

Osmanlılardan ve Ruslardan hiçbir müdahale olmaksızın geleneğe uygun olarak seçilecek hana tüm idari güç bahşedilmekteydi (Fisher, 2009: 85)

Fakat Osmanlılar anlaşmayı onaylamadığı sürece bu Tatar bağımsızlığı tam olarak gerçekleşemezdi. Babıali karşı koyduğu sürece Rus varlığını kabul etmeyen yarımada'daki Tatarlar anlaşmayı ortadan kaldırmak ümidine sahiptiler. Bunun farkında olan Rus sarayı ve taraftarları, Sahih ve Şahin Giray savaş sona erinceye kadar Bahçesaray'da yeni bağımsız müesseseler tesis etmemeye dikkat etmişlerdir. 1773'ün sonlarında Osmanlıların topyekûn mağlubiyetten kaçamayacakları ortaya çıkmıştır. Kırım'ın kaderi muharebe meydanında çizilmişti. Bu çözüm Küçük Kaynarca sulh konferansında sadece tasdik olmuştur. Lakin Osmanlı diplomatları kurnaz ve ileri görüşlü siyasetçiler olduklarını ispat etmişlerdir ve Kırım'daki nüfuzlarının tamamen kaybolmasını önlemeyi başarmışlardır. Anlaşmanın son metnine sultanın Müslüman Tatarlar üstünde dini hâkimiyetini kabul eden bir maddenin konmasını talep etmişlerdir. Böylece Kırım'a Osmanlı müdahalesi için açık kapı bırakılmıştır (İnalçık, 2017: 185).

3.1.3 Bağımsız Kırım Devleti ve Rus İltihakı

Kırım Tatarları için zor ve karışıklıklarla dolu bir dönem başlamıştır. Karasubazar ve Küçük Kaynarca anlaşmaları Tatar toplumunun ve hükümetinin bağımsızlığın gerektirdiği reorganizasyonu için açık hattıhareket getirmemişlerdir. Sonuçta Tatarların hem Tatar ve İslam geleneklerini muhafaza edecek, hem de aynı zamanda bağımsız siyasi idareyi yaratacak dengeli bir topluma şekil verebilecek bir lider bulamamış olmaları Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının son sebebi olmuştur.

Dönemin hükümdarı olan Şahin Giray, hanlığın Doğu Avrupa'da eski nüfuzunu tekrar kazanması için hanın tek başına hüküm sürmeye yeterli gücü kazanması gerektiği sonucuna varmıştır. Bu da, Rusya'dakine benzer bir siyasi sistemin tesisi anlamına gelmekteydi. Bu yüzden Şahin Giray önce hanlıktaki otorite eksikliğini gidermekle işe başlamıştır.

Bu siyasi inkılapların, sadece kendi menfaatlerini temsil eden hükümet müesseseleri ve veraset yoluyla geçen bir hanlığın yaratılması, kabilelerden mahalli otoritenin alınması ve Batı tarzında yeni bir sarayın inşası gibi bir dizi teşebbüsün amacı, Şahin Giray'ın mutlak bir hükümdar gücü ve görünüşüne sahip olması olmuştur. Şahin Giray, şayet

bunlar gerçekleşecek olursa, Kırım hanlığını Rus ve Osmanlı imparatorluklarının arasında hayatta kalabilecek bağımsız bir devlet yapabileceğine inanmıştır (Fisher, 2009: 89)

Katerina, Kırım toplumunda Şahin Giray'ın inkılaplarını desteklemekten çıkarı olan tek kişiydi. Hristiyan azınlığı, Kırım yarımadasından uzaklaştırmıştır. Fakat Şahin Giray için Hristiyanlar önem arz etmiştir. Bunlar, Kırım ekonomisinin hemen hemen tüm zanaat ve ticaretini ellerinde tutmakta, hanlığın iç ve dış ticaretini kontrol etmekteydiler. Kırım halkı içinde yalnızca Hristiyanların yabancı ülkelerle temasları söz konusuydu. Onların kaybedilmesi ekonomi için büyük bir darbeyi ifade etmekteydi.

1783 Mart'ında kraliçenin Kırım'a gönderdiği ordunun başındaki General Potemkin, sevilmeyen bir kukla hükümdarı tahtında tutmanın sebep olduğu büyük masrafa son vermek için Kırım'ın ilhakının önemine çariceyi ikna etmeye başarmıştır. Nisanda Katerina ilhakı ilan eden bir bildiri yayınlamıştır. Yarımada ilhakın akabinde pek az reaksiyon görülmüştür. Çünkü zaten yerel halk da mevcut handandan memnun değildi. (Tairov, 2011: 104)

Katerina'nın Kırım'a duyduğu ilgi, milli veya etnik olmaktan ziyade ekonomik ve siyasi olmuştur. 1783'den önce Katerina, Rusya'nın merkezi bölgelerindeki Müslüman ve Türk tebanın durumlarını düzeltmek için çok emek sarfetmiştir. Seleflerinin uyguladıkları takibat ve ayrıcalıklı muamele siyasetine son vermiş ve böylece bu azınlık liderlerinin aktif desteğini kazanmıştır.

1773'de Katerina Kutsal Sinod'dan "Bütün İnançlara Müsamaha" fermanı çıkarmasını istemiştir. Emirde şöyle denilmektedir: "*Nasıl Tanrı yeryüzündeki bütün inançlara müsamaha gösteriyorsa, Çariçe Hanımefendileri de bütün inançlara müsaade etmekte ve sadece tebalarının uyum içinde yaşamalarını arzu etmektedirler*". Ferman, ayrıca "*bütün rahip ve piskoposların*" "*camileri tahrip etmelerini*" yasaklamakta ve onlara "*Müslümanların meselelerine ve ibadethanelerinin inşasına karışmamalarını*" emretmekteydi (Fisher, 2009: 104).

O, Kırım'da uygulanacak güçlü bir modernizasyon siyasetinin Tatarlara toplumlarını Rus modeline benzetmenin sağlayacağı menfaat ve avantajları göstereceğini ümit etmiştir. Fakat Kırım'daki uğraşları Rus modeline karşı aşıkâr bir Tatar düşmanlığı ile sonuçlanmış ve isyanlar birbirini takip etmiştir. Bağımsızlık, Tatar ricalinin çoğu

tarafından bir ihtimal olarak red edilmiştir ve ilhak, çarîçe için tek mümkün çözüm olmuştur. Katerina, İslami bir toplumda sosyal, dini ve siyasi hayatın birbirlerine yakından bağlı oldukları gerçeğini anlayamamıştır. İslam uleması, yüksek siyasi makamları işgal etmemekle beraber, halkın temayülleri üzerinde sıkı bir hâkimiyete sahipti ve modern bir medeniyetin sağlayacağı faydalar bunu pek değiştiremezdi. Rus devleti, Müslüman kitleleri bürokratik yollarla asimile etmek için İslami liderliği kullanmak zorunda hissetmiştir. Ayrıca, söz konusu siyasetinin muvaffak olması halinde, Müslümanların Rusya'nın Orta Asya'daki emperyalist emellerini gerçekleştirmekte faydalı olacaklarına inanılmaktaydı. Bu yüzden hükümet, Kırım'ın ilhakından sonra yarımada'daki Müslümanlara karşı müsbet bir program uygulamıştır. Ulemayı çarlık bürokrasisinin saflarına katmışlar ve hükümetin doğrudan kontrolü altında olan İslami müesseseler kurmuşlardır. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak yeni Kırım eyaleti yeniden teşkilatlandırılmaya tabi tutulmuştur (Fisher, 2009: 105)

Güneyde Rusya'nın emperyalizm siyasetinin tümünü yöneten general G.A. Potemkin, Kırım'daki bütün Rus subaylarına şu genel emri vermiştir: “*Tatar halkının Çarîçe Hanımefendilerinin hükümdarlığına ilhakında özel mülke saygı gösterilmesi ve ordumuzun yerli halka kardeş gözüyle bakması çok önemlidir*” (Vozgrin, 1992: 270). Yerli halkla meydana gelecek meselelerin her safhası anında kendisine rapor edilecekti. Subaylarının yerli halkı askerlerin zararından korumalarına ve gönüllü olarak satılmadıkça hiçbir şeyin alınmamasına nezaret edilecekti. Aynı zamanda Tatar kültürü ve dinini koruyacağını; hiçbir Tatarın askere alınmayacağını; Rus subaylarının Tatarların haremelerine girmelerine müsaade olunmamasına dikkat edeceğini deruhte etmekteydi (Fisher, 2009: 106)

Çarîçe, Kırım'ı sadece imparatorluğun yapısına dahil etmişti ve Kırım'ı ayrı bir unsur olarak görmemekteydi. Bu siyasetin temelinde Kırım'ı Rusya'nın diğer güney hudut bölgelerinden ayrı görmeyen belirli bir ilgisizlik yatmaktaydı. 1784'de Tavriçeskaya guberniya denen Kırım'a tarihen Kırım Tatar birliğine ait olmayan bölgeler de dâhildi. Bundan güdülen gaye, Tatar sakinlerinin istekleriyle hiç bağdaşmayan siyasi ve ekonomik hususlar olmuştur. İlhakla beraber yarımada kendine mahsus kimliğini ve karakterini kaybetmiş; yeniden yapılan bölgesel teşkilatlanma ile Tatar nüfusunun sayısı azaltılmıştır. Katerina, önceleri Tatarları yarımada'daki idari sisteme dâhil etmek için gayret sarfetmiştir. 1783'de Kırım bölge idaresi kurulmuş; başına da Rusların

namestnik dedikleri Şirin beyi Mehmetşa getirilmiştir. Bölge idaresinin merkezi olarak, vaktiyle Şirin beylerinin merkezi olan Karasubazar şehri seçilmiştir (Fisher, 2009: 107)

Kırım'daki Rus hükümetinin önemli görevlerinden bir diğeri de Tatar mirza sınıfının (asilzade sınıfı) asimile edilmesi olmuştur. Katerina, Kırımlıların kendi sosyal adetlerine riayetlerine müsaade etmeye niyetli olmakla beraber, mevcut Tatar sınıflarını Rus toplumunun içine dâhil etmeyi denemekte hiçbir tenakuz görmemiştir. O, mirzaların ekonomik ve sosyal imtiyazları olan Rus sosyal ünvanlarını kabulü ile fazla birşey kaybetmeyeceklerinden kabul edeceklerinden emindi.

Kırım üst tabakasının diğeri önemli unsuru olan ulema, ilhaktan sonra dikkatli bir muamele görmüştür. 1783'den önce Ruslara karşı en büyük düşmanlığı bu sınıf gütmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'yla çok sıkı ilişkileri söz konusuydu. İslamın hudutlarının ötede yaşayanlara karşı sürekli mücadele inançları 16. Yüzyılda olduğu gibi 18. Yüzyılda da gerçektir. Fakat Rus idarecileri, nihayet en güçlü mahalli desteği ulemanın üst tabakasında bulmuşlardır. Bürokratlar için böyle bir başarının kaynağı, Katerina'nın Tavriçeskaya Guberniya'da görevlendirildiği yetkililerden biri olan İlgelstrom'un Kırım'da başlatıp sonraları Volga havzasında sürdürdüğü dâhiyane siyaset olmuştur. İlgelstrom, sıradan ahalinin ancak ulema vasıtasıyla kazanılacağına inanmaktaydı. Ulemanın mahalli cemaatlerin düşünceleri ve hareketleri üstündeki kontrolü oldukça fazlaydı ve şayet dikkatli bir tarzda kullanılırsa Ruslar için büyük değer taşıyabilecekti. Yapılan plan, rutin şekliyle ulemayı Tatarlar üzerinde çarlık kontrolünün önemli aleti olarak elde etmektir. İlk program, sosyal ve ekonomik imtiyazların yeni rejimde de devamını ve din, tahsil ve mahalli hukuki pozisyonlarını değiştirecek herhangi bir yeniliğin getirilmeyeceğini garantilemekteydi. Nihayet ulema, ekstra mali faydalar görmeleri için hükümetin maaşlı kadrosuna alınmışlardır. Hem ulema hem de münferit camilerin imam ve müezzinleri 1783'ün sonunda maaşa bağlanmışlardır. Eldeki deliller ulemanın çoğunun bu imtiyazı kabul ettiklerini göstermektedir. Ulemanın muazzam toprakları da Rus idaresi tarafından garanti altına alınmıştır (Özenbaşı, 1992: 38)

Fakat aynı zamanda da ilhaktan hemen sonra Tatarlar kitleler halinde göç ederken yerlerine Ruslar iskan ediliyordu. Rus hükümetinin niyeti, ne olursa olsun Kırım'da Rus Tatar düşmanlığı yaratılmasına sebep olacak her ihtimali önlemek olmuştur. Bu sebepten ötürü Rus Hükümeti, kendi asker güçleri tarafından yerli halka kötü muamele

edilmemesi yolundaki emirlerini sık sık tekrarlamak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Kırımın bütününde Ruslar tarafından Tatarlara karşı uygulanan baskılar neticesinde Osmanlı imparatorluğuna kitleler halinde göçler başlamıştır.

Başlangıçta terk edenler, çoğunlukla Şahin Giray Han'a yakınları olmakla beraber 1785-1788 yıllarında daha ciddi bir göç meydana gelmiştir. Bu yıllarda göç eden Tatarların sayısı 20.000-30.000 civarında olmuştur (Tairov, 2011: 110)

1789'da Rusların iskân hareketi başlamıştır ve bu, birçok Tatar nazarında yanlarında taşıyabildikleri mallarıyla birlikte bir Müslüman ülkesine gitmek için son fırsat olarak görünmüştür. Zadehan sınıfına dahil edilenler kadar fazla imtiyaz elde edemeyen küçük rütbeli mirzaların bir kısmı da Osmanlıların hizmetine girmeyi tercih etmiştir. Göç edenlerin köylü veya ulema değil de küçük rütbeli asilzadeler ve Osmanlı İmparatorluğu ile ticari ilişkileri olan bazı şehirliler olmuştur (Fisher, 2009: 115).

3.1.3.1 XIX. Yüzyılda Kırım'da Rus İdaresi

Tatarlar, 19. Yüzyıl boyunca imparatorlukta uygulanan en sert Ruslaştırma siyasetine tabi tutulmuşlardır. Fakat buna rağmen yüzyılın sonunda Tatar aydınları arasında 1917-1921 ihtilal döneminde milli bir hareketin temelini oluşturan ve Tatarların kültürel ve siyasi benliğine ağırlık veren nisbeten başarılı bir milli komünizmle sonuçlanan yeni bir hareket gelişmiştir. Bu ve bundan sonraki bölümde bu paradoksun meydana gelmesine sebep olan faktörler incelenecektir (Fisher, 2009: 118).

Dönemin hükümdarı Çar Pavel, güney sınır bölgelerini sırf annesinin elde ettiklerini tamamen red edişinin bir nişanı olarak yeniden teşkilatlandırmıştır. 1796 Aralık ayında Tavriçeskaya oblast ile Voznezensk ve Yekaterinoslav Guberniya'larını birleştirerek Novorossiyskaya adında bir süper eyalet meydana getirmiştir. Ayrıca Simferopol, Yevpatoriya ve Theodosiya bölgelerini birleştirip büyük bir Simferopol bölgesi haline getirmiştir. Katerina'nın yaptıklarını bozmak için, 1784'de Rusça isimler verilmiş bütün Kırım şehirlerine tekrar eski Tatarca isimlerini vermiştir. Böylece Simferopol tekrar Akmescit ve Sevastopol da Akyar isimlerini almıştır. (Fakat bu Tatar benliğine dönüş Çar Pavel'ın hükümdarlığından sonra devam ettirilmemiştir.) 18. Yüzyılın sonundaki idari değişiklikler, Tatarlar için küçük meselelerde Tatarlaşmayı ve büyük meselelerde Ruslaşmayı içermekteydi (Vozgrin, 1992: 280).

Yeni Novorossiyskaya eyaletinde Kırım Tatarları büyük bir Slav sınır eyaletinin küçük bir parçası haline gelmişlerdir. 1802’de Çar I. Alexander, büyükannesi II. Katerina’nın siyasetine geri dönüşün bir parçası olarak güney sınır bölgesinin idari teşkilatını 1796’daki haline irca etmiştir. Novorossiyskaya eyaletinin ilgası ve eyalet yapılan Tavriçeskaya oblast’ın tekrar yaratılması Kırım’ın 1912’ye kadar sürecek idari teşkilatına yön vermiştir. Tatarca isimleri tekrar Rusça isimlerle değiştirilmiştir (Fisher, 2009: 120).

Tatarlar sadece bölge seviyesinde Rus idari siyasetini etkilemek için gayret sarfetme imkânına sahip olmuşlardır. Uyezd mahkemelerinde, polis idaresinde ve şehir idarelerinde arada bir Tatar üyesi yer alabilmekteydi. Fakat bu seviyede bile Tatarların idareye katılması istisnai bir durum olmuştur (Fisher, 2009: 121).

1802’de Tavriçeskaya guberniya’nın yeniden teşkilatlanması konusunda yeni vali Miloradoviç’e Kırım’da Rus bürokratlar ve Tatar mirzalardan meydana gelen bir komisyon kurma yetkisi verilmiştir. Bu komisyonun gayesi bu meselelerle uğraşmak, Tatar asilzadelığının açık bir tarifini yapmak ve dvorianstvo kanunlarını Tatarlara uygulamak olmuştur (Fisher, 2009: 123).

Tatar köylüleri ise birey olarak kanun karşısında her zaman hür olmuşlardır. Üzerinde yaşadıkları toprakları kullanma hakkına sahip mirzalara karşı bazı yükümlülükleri mevcuttu ve vergi ödemekteydiler. Hanlıkta hiçbir zaman herhangi bir şekilde toprak köleliği olmamıştır. I. Alexander’ın toprak komisyonu hür Tatar köylülerini Rus asilzadelerin toprak köleliğini ihdas yolunda artan taleplerine karşı korumak zorunda kalmıştır. Her ne kadar bazı Tatarlar eski bir Tatar geleneğine göre Ruslara verilen toprakların Tatar köylülerine bağışlanan topraklara dâhil edilmesi gerektiğini iddia etmişlerse de, komisyon bunun çok ileri gitmek olacağına karar vermiştir. Buna rağmen komisyon, Rus asilzadelerin talep edebilecekleri hizmet ve yükümlülüklerin Tatarlar arasında ilhaktan önce mevcut olan esaslara dayanmasını karara bağlamıştır. 1783’den önce hanların ve mirzaların köylülerden aldığı kadarını bundan böyle Rus asilzadeleri alacaklardı (Fisher, 2009: 132).

Özetle, hükümetin 19. Yüzyılın ilk üçte ikisinde uygulanan sosyal siyaseti ananevi Tatar sosyal yapısının 1783’den önce başlamış olan sarsıntı ve tahribini tamamlamıştır. Göçler ve yerlerini Slavların alması sebebiyle mirza sınıfının sayısı azalmış, pozisyonlarının ekonomik temeli çökmüştür. Tamamen dvoryan olan Tatar asilzadeleri

büyük ölçüde Ruslaşmışlar ve resmi sadakat taleplerini yerine getirmişlerdir. Böylece III. Alexander aynı zamanda sürgün ve göçü teşvik edebilmekte ve şahsi hizmeti için sadık Tatar askeri birlikleri teşkil edebilmekteydi. Tatar şehirli zümresi sayı ve önem bakımından gerilemiş ve Kırım toplumunun atar damarlarından uzaktaki iki merkezi Tatar kasabasında tecrit edilmiştir. Başlangıçta durumları iyi gözüken Tatar köylüleri Kırım harbi esnasındaki hükümet siyasetinin neticesi olarak büyük ölçüde zarara uğramışlardır. Şayet bir Kırım Tatar milli kimliği veya hareketi ortaya çıkarsa bunun Tatar toplumunun yeni bir düzenlenmesinden doğacağı böylece ortaya çıkmıştır (Fisher, 2009: 136).

Kırım Tatarların arasında bir milli hareketin doğuşu 19. Yüzyılın son çeyreğinde meydana gelmiştir. Bu, Rus Çarlığı'ndaki bütün Müslüman ve Türklerin uyanışının bir parçası olmakla beraber, aynı zamanda özellikle Kırım'a mahsus bir hareket olmuştur. Milli hareket, birbirinden hem ayrı hem de birbirine bağımlı iki çatışmadan doğmuştur. Bir tarafta Müslüman halkla Rus idaresi arasında, diğer tarafta ise Müslüman cemaati içinde gelenekçi ulema ile modernleşen bir Tatar toplumu için çaba harcayan yeni Tatar aydın zümresi arasında meydana gelmiştir. Bu iki çatışmanın potansiyel olarak kabili-tilif olmaması Kırım Tatar rönesansı içinde iç zıtlıklara sebep olmuştur. Ruslaşan batılılaşmış kültürüne kapılmaksızın nasıl modernleşileceği, yeni Tatar liderlerinin karşılaştıkları en zor problem olmuştur. Çarlık idaresinin 18. Yüzyılın sonundan beri uyguladıkları siyasetler Tatar toplumu içerisinde bu çatışmanın gelişmesine sebep olmuştur (Fisher, 2009: 137).

Tatarlara karşı uygulanan Rus kültür siyaseti iki bölümde değerlendirilebilir. Değerlendirmelerin bir bölümü tevarüs olunan Müslüman kültürüyle, diğeri ise tamamen dini meselelerle ilgilidir. Kısacası Ruslar, Müslüman Tatar kültürüne karşı kesinlikle saygı duymamışlardır. Rusların çoğu, aslında Kırım'ı bir Tatar eyaleti olarak görmediklerinden, ilhaktan sonra ayakta kalabilmiş olan Tatar kültür abidelerini geri ve gayr-ı medeni bir dönemin hatıraları olarak kabul etmekteydiler. Valilerin ve bürokratların çoğu, hanlık döneminin mimari hatıralarını muhafaza için hiçbir gayret göstermemişlerdir. Kırım'a gelen yabancı seyyahlar, Bahçesaray haricinde bütün Kırım'da müşahede edebildikleri tahripkâr hareketlerden dehşete düşmekteydiler. Bir zamanlar Tatar kültür hayatının merkezleri olan şehirler, faydasız binaları muhafaza etmek için bir sebep görmeyen gayr-ı müslimlere tahsis edilmiştir (Fisher, 2009: 137).

Diğer taraftan çarlık hükümeti dini meselelere olağanüstü bir dikkat göstermiştir. Katerina'nın çarlıkta İslamiyete uyguladığı münevver siyaseti devam ettiren yeni rejim, dini baskılara girişmemiştir. Kırım'da müstemleke idaresi altında yaşamalarına rağmen İslam uleması rejimin bir parçası olmuştur. Hayatları hükümetçe düzenlenip, gelirlerinin çoğunu Ruslardan temin edip, çarlık sistemine destek vermişlerdir. "Şahin Giray Han'ın devrinde mevcut olan Müslüman ulemanın işgal ettikleri makamlarda kalıp, eski selahiyetlerini muhafaza edeceklerini" bildiren ilhak bildirisinin neticesi olarak hükümet sürekli şekilde Kırım ulemasının insiyatiflerine büyük ölçüde müsaade siyasetini takip etmiştir (Fisher, 2009: 139).

Ulema ile ilgili bu ilk kararlara ve idari uygulamalara bakıldığında işleri eskiden olduğu gibi yürütmenin haricinde yetki ve sorumlulukların açıkça belirtilmediği görülmektedir. Büyük bir ihtimalle bu çarlığın her tarafında görülen çarlık hükümetinin bütün idari işlerindeki kargaşanın bir neticesi olmuştur. Ancak 1831'de yeni kanunlarla Kırım Müslümanları idaresi diğer çarlık müesseselerine benzer bir duruma getirilmiştir. 75 yıl içinde Tatar Müslüman cemaatinde birçok değişiklik olmasına rağmen, 1834 kanunnamesi 1914'e kadar çok az bir değişiklik ile uygulanmaya devam edilmiştir (Fisher, 2009:140).

Müslüman ulemasının Tatar eğilimini tekelinde tutmasına müsaade etmekle hükümet kültürel ananeciliği desteklemekteydi. Çarlık, Tatar cemiyetinin dünyevi yapısını tesirli bir şekilde tahrip ettiğinden bu siyaset Tatarların Batılılaşmaya karşı sosyal müdafaalarının olmamasına yol açmıştır. Ruslar, sadece ananevi dini kişiliğin muhafazasında kararlılık göstermişlerdir. 1861-1876 büyük inkılap devrinde hükümet başka yerlerde olduğu gibi Tatarlar arasında da Zemstvo (merkeze bağlı bölgelerdeki özyönetim organı, eyalet) sistemini kurup, Batı okulları tesis edince netice olarak eski sosyal yapı dışında kalan fakat Tatarlık bilincine sahip bir aydın zümre ortaya çıkmıştır.

Ruslar, başından itibaren Tatar gençliğini celbedilmek ve Müslüman okullarıyla rekabet edebilmek için Kırım'da Rus dilinin öğretildiği okullar kurmuşlardır. Fakat ilk yıllarda Rus okulları başarısız olmuştur. Bu durum 1830'dan sonra ancak değişmeye başlamıştır (Fisher, 2009: 142).

Zemstvo reformlarının Kırım'a uzanması Tatar cemiyetinde önemli değişiklik ve yeniliklere sebep olmuştur. Yeni kurulan okullar zamanla yeni bir Tatar münevver zümresinin kaynağını oluşturmuşlardır. Tatarlar, öğretim üyesi, sağlık görevlisi gibi

görevlere gelmeye başlamış; hükümet ve kamu hizmetinde önemli tecrübe kazanmış ve yavaş yavaş zayıf düşmüş olan eski Tatar üst kademesinin yerini almışlardır (Fisher, 2009: 143).

Rusya Müslümanlarının modernleşmeye doğru giden yolu kaçınılmaz bir şekilde Rus diline ve kültürüne bağlı olmuştur. Bu bağlılığı kabul etmek 20. Yüzyılda Kırım Tatarları için zor olmuştur. Kırım Tatarları ve bütün Rusya Müslüman cemaati sadece iki tercihleri bulunduğuna inanmaktaydı. Bunlardan ilkinin Ruslaşım tamamen Rus cemiyetiyle kaynaşmak, ikincisini ise İslamı ve Tatar muhtevalı Batı şekillerini kabul edip Müslüman Tatar toplumunu yenilemek teşkil etmekteydi (Fisher, 2009: 146).

Kırım Tatarlarının bu durumuna ışık tutan, büyük münevverlerinden İsmail Bey Gaspralı oldu. Gaspralı, 1883'te çıkarmaya başladığı Tercüman Gazetesi ve diğer yayınlar ile Kırım Tatarlarını teşkilatlanmaya, aydınlanmaya çağırarak ve milli sorunları küçük ölçekte değil, tam tersine Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan diğer Müslüman halkların problemleriyle aynı olduğunu ve "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" prensibi ile ele alınması gerektiğini savunmuştur (Şamilkızı, 2018: 17).

Gaspralı, Müslüman ulemanın Tatar eğitimini tekellerinde tutmalarına müsaade etmenin kaçınılmaz sonucunun Ruslarla kaynaşmak olacağını hissetmiştir. Çünkü ulemanın aşırı muhafazakârlığının ve modası geçmiş tedrisat programlarının, Tatarları Ruslaşmaya karşı dirençli olmaya hazırlayamadığını görmüştür. Ancak Rusların eğitim ve kültür metodlarının telifi, kendi ananelerinin en iyilerini muhafaza edebilecek kabiliyette bir Tatar zümresini meydana getirebilecekti. Bu da onu hem Rus dilini öğrenmeyi teşvik etmiş hem de Batının tabii ve sosyal bilimlerini Tatar okullarının tedrisat programına sokmak gibi zor bir duruma düşürmüştür. Ona göre ancak bu bilgilere haiz talebeler Rusların Müslüman toplumunu kemirmesine karşı mukavim olabileceklerdi (Fisher, 2009: 147).

Gaspralı'nın gayretlerinin neticesinde kronolojik olarak üç ayrı Tatar münevver topluluğu doğmuştur: Gaspralı'nın müridleri, Genç Tatarlar ve Tatar milliyetçileri. Birinciler üstada fazlasıyla bağlıydı ve onun gibi onlar da ihtilalci değillerdi. Rus hükümetiyle elbirliği yapıp aslında Tatar ulemayı daha modern tarzda eğitmek ve kültür seviyelerini yükselterek uluslararası meydanlarda sözsahibi olabilmek gayesinde olmuşlardır (Kırımlı, 1992: 128)

Yeni Kırım münevverlerinin ikinci nesli ise, inançları şekli ve muhtevası bakımından Gaspralı'dan daha ihtilalci olmuşlar ve Gaspralı'nın siyasetine tepki göstermişlerdir. Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm'den bahseden başka gruplara mensup Türk ve Tatarlardan daha şuurlu milliyetçiler olmuşlardır. Ayrıca Gaspralı'nın savunduğu dini ve etnik kimlik esaslarını Kırım'a ait bir vatan kavramıyla güçlendirmişler, Kırım Tatarları'nın milli kimliğin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Şamilkızı, 2018: 18). Gaspralı, Genç Tatarların açıkça ifade ettikleri milliyetçi gayelerine bir tepki olarak Tatar gençlerinin ilgisini muhafaza etmeye çalıştığı “*Miller*” adında ikinci bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Genç Tatarlar'ın da çıkardığı Vatan Hamidi gazetesinin genel müdürü Ayvaz'ı, resmi makamlarca gazetenin kapatıldıktan sonra kendi gazetelerinin yeni yazı işleri müdürlüğüne getirmekle dâhiyane bir harekette bulunmuşlardır (Fisher, 2009: 154). Dolayısıyla da Tatar gençlerini bölünmekten kurtarıp birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Tatarların ilk milli ve siyasi milli hareketi olan Genç Tatarlar hareketi, 1910 yılına doğru Çarlık hükümetinin baskıları sonucu dağılmıştır (Kırımlı, 2002: 459).

1907'den sonra üçüncü bir Tatar münevver grubu ortaya çıkmıştır. Genç Türkler (Jön Türkler) hareketinin içinde gelişen bu grup merkezini İstanbul'da bulundurmıştır. Yüksek sayıda Kırımlı talebe, normal Rus-Tatar okullarındaki tahsillerini tamamladıktan sonra İslami eğitimlerine İstanbul'da devam etmişlerdir. 1908'de Jön Türkler'in tesiriyle Kırımlı talebelerin başkanı Numan Çelebi Cihan, kâtibi Cafer Seydahmet ve muhasibi Alimseyyid Cemil olan Kırım Talebe Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu cemiyet 1917'de kapanıncaya kadar meşru bir dernek olarak kaldığı halde, 1909'da Vatan adında gayr-ı meşru bir şubesi kurulmuştur. Vatan'ın aleni hedefi bağımsız bir Kırım olmuştur. Vatan'ın üyeleri Kırım'da sürekli olarak yeraltı faaliyetlerinde bulunarak 1917'de hemen hemen bütün Kırım şehir ve köylerinde gizli milliyetçi hücreler kurmayı başarmışlardır. 1910'dan sonra vatan çarlık istibdadına karşı bildiriler yayınlamış ve Gaspralı'nın Türkçülük fikirleri yerine Kırım'da Tatarcılık fikrinin gelişmesine çalışmışlardır (Fisher, 2009: 155).

3.1.4 Kırım Tatarları ve SSCB

3.1.4.1 Rus İhtilali ve Tatarlar

1.Dünya Savaşı başladığı zaman Kırım Tatar Cemiyeti Gaspralı'nın önderliğinde modernleştirilmiş bir eğitim programı uygulayan Tatar okullarının artan sayısı ile yeni bir Tatar lider nesli ortaya çıkmıştır. Dumalarda imparatorluğun siyasi hayatına katılmak ve çarlıktaki diğer müslüman gruplarla yakın münasebet tesis etmek Kırım Tatarlarının liderlerine kendi durumlarını görmek için geniş ufuklar kazandırmıştır (Kırımlı, 1992:150). Fakat aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş, problemlere sebep olmaktaydı. Bunlar, Tatarların Osmanlı hükümetine karşı besledikleri herhangi bir özel histen ziyade, Rusların Türkleri destekleyen potansiyel Müslüman beşinci kol ordusunun faaliyetlerinden dolayı uyguladıkları siyasetten kaynaklanmaktaydı. Bu hareket Rusların gitgide artan düşmanca davranışları karşısında Tatarların ve diğer Müslümanların nefis müdafaası olarak ortaya çıkmıştır (Tairov, 2011: 231)

Kırım'daki idareciler işi oluruna bırakmıyorlar ve gittikçe şiddetini arttıran bir Tatar kültür ve milli hayatına baskı siyaseti uyguluyorlardı. Güvenlik elemanlarının dini ve okul faaliyetlerine müdahaleleri ve Türk dünyası ile olan tarihi irtibatlarından söz edilmesinin sürekli olarak yasaklanması bu konuda bir fikir verebilir. 1906 yılından sonra gazete ve dergiler ya bir sansüre tabi tutuluyor ya da yasaklanıyorlardı. Osmanlıların lehine olarak düşünülen faaliyetler polis tarafından abartıyla gündeme getiriliyorlardı (Fisher, 2009: 158).

1917'de Numan Çelebi Cihan ve yandaşları Osmanlı İmparatorluğu'nda Rusya Müslüman Türk-Tatar Hukuku Mudafaa Komitesi'ni kurdular. Kurulan bu komite gerekli yardım görmediği için İstanbul'daki merkezini İsviçre'ye taşımıştır. Kırım Tatarları ve diğer Rusya Müslümanları durumlarını bu tarafsız ülkeden hem Alman hükümetine hem de itilaf devletlerine anlattılar. Her iki tarafa da verilen mesaj, Rus Çarlığı'ndaki Müslüman halklara kendi milli ve kültürel gelişme haklarının sistematik olarak verilmediği, asgari isteklerinin bile kale alınmadığı ve harbin sonucu ne olursa olsun Rusya Müslümanlarının bu haklara kavuşmak için galiplerin yardımına muhtaç oldukları mealindeydi (Fisher, 2009: 159).

Mayıs 1916'da Lozan'da Numan Çelebi Cihan ve yandaşları Amerika Birleşik Devletleri aşkanı Wilson'a aşağıdaki telgrafi yollamışlardır: *“Ruslar, harbin ilk günlerinden beri Rus olmayanların katılmasını mümkün kılmayan aşırı bir milliyetçilik*

beslediler. İslamiyet'e karşı düşman olan kongreler toplandı. Rahipler, Müslümanlara karşı düşmanca vaazlar verip, bildiriler yayınladılar. Ruslar, hastanelerde yaralı Müslümanlara protestolarına rağmen Kur'an yerine Tatar dilinde yazılmış İncil dağıttılar. Hatta birçok Müslüman askerini Hıristiyanlığı kabule zorladılar... Biz, tamamen ilerici blok'un deklarasyonuna bağlıyız. Aşağıdaki tedbirlerin alınmasını talep ediyoruz: ... Gayr-ı Rus mezhep ve dinlere uygulanan tehditler tamamen kaldırılmalıdır... Ordu, idare, mahkeme ve serbest mesleklere dâhil olmamız yasaklanmıştır... Savaştan beri adaletin gölgesi bile mevcut değildir; sebepsiz yere takibata uğrayıp, kötü muamelelere maruz bırakılıyoruz... Yardımımıza gelin! Bizi yok olmaktan kurtarın” (Fisher, 2009: 159).

Mart 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilalinden sonra Kırım Tatar milliyetçilerine faaliyetlerini açık yürütme fırsatı doğmuştur. Vatan Cemiyeti mensuplarının teşebbüsüyle yarımadanın her tarafından 2 bin delegenin katılımı ile Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresi toplanmıştır. Kongrede Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi seçilmiş ve başına Numan Çelebi Cihan getirilmiştir (Şamilkızı, 2018: 19). Numan Çelebi Cihan aynı zamanda Kırım Müslümanları müftüsü seçilmiştir (Kırımlı, 2002: 459).

Çar'ın tahttan feragat etmesinden hemen sonra Rus Müslüman Komiteleri buluşup 1917 Mayıs'ında Petrograd'da Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'ni toplamaya karar vermişlerdir. Kırım Tatarları da bu kongreye iştirak etmiştir. Nihai oylamada salt kütlür özerkliği yerine bölge özerkliği üçte iki çoğunlukla kabul edilmiştir. Kongrenin kararlarını da hayata geçirmek üzere bir Şura seçilmiştir (Fisher, 2009: 163).

Kırım Geçici Hükümet'i ile Kırım Tatarları arasındaki gerilim açık çatışmaya dönüşünce Tatarlar Milli Fırka adıyla bir parti kurmuşlardır. Partililerin ekseriyeti Osmanlı'da veya Avrupa'da eğitim gördükleri için Sovyet yetkilileri arafından Türk ve yabancı ajanları olarak itham edilmişlerdir. Oysa Tatarların amacı bu harekete siyasi bir kimlik kazandırmak. Milli Fırka, vakıf topraklarının ve özel mülkiyetin millileştirilmesi ve sosyalist partilile işbirliği fikirlerini destekleyerek ilk Kırım Tatar partisi olmuştur (Tairov,2011: 344)

9 Aralık 1917'de Bahçesaray'da Merkezi İcra Komitesi'nin teşkil ettiği seçim sonucu oluşturulan Kırım Tatar Milli Parlamentosu (Kurultay), hemen bir anayasa hazırlama ve hükmet kurma çalışmalarına girişmiştir. 26 Aralık 1917'de Kurultay'da Kırım Tatar

Kanun-i Esasisi kabul edilmiştir. Bu anayasaya göre her milletin kendi kaderini tayin hakkı Kırım Demokratik Cumhuriyeti'nin prensibi olarak kabul edilmiştir. Aynı gün ilk Kırım Tatar hükümeti de Numan Çelebi Cihan başkanlığında kurulmuştur. Bu Cumhuriyet, yarımadada yaşayan bütün etnik kimliklerin eşitliğine dayanmaktaydı (Fisher, 2009: 163)

Yeni Kırım Tatar Hükümeti, Kırım yarımadasının büyük kısmında halimiyet sağlaması üzerine eski Çarlık ordusu bünyesindeki Kırım Tatar birliklerinin büyük bir bölümü yeni milli hükümetin emrine geçti. Ancak Sevastopol'deki karadeniz filosunun ana üssü tamamen Bolşevikler'in emrindeydi ve zaman zaman çatışmalar yaşanıyordu. 23 Ocak 1918'de sayı ve silah üstünlüğüne sahip Bolşevikler, Bahçesaray'ı, akabinde Kırım'ın başkenti Simferopol'ü ele geçirdiler. Kırım Tatar Hükümeti Yıkıldı. Böylece Kırım'da Tavrida Sovyet Cumhuriyeti adıyla ilk Bolşevik hükümeti teşkil edildi.. (Kırımlı, 2002: 460). Ancak, binlerce insanın katledildiği bu dönemde Kırım Tatar Milli Hükümeti'nin başkanı Numan Çelebi Cihan yer almıştır (Kırımlı, 2002: 460).

Almanlar 1918 Mayıs'ında geldikleri zaman Simferopol civarında her birinin içinde 1500'den fazla ceset olan birçok toplu mezar bulmuşlardır. (Fisher, 2009: 173). Bu dönemde Kırım Tatarları yarımadada ezilen ve düşman görülen halk olmuştur. Fakat direnişleri hiç bitmemiştir. Bu direnişler, Sovyet iktidarını Kırım Halkına birtakım tavizler vermeye mecbur bırakmıştır (Şamilkızı, 2018: 22)

3.1.4.2 Kırım (ASSR) Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (1921-1941)

Rus iç savaşının sürdüğü 1918-1921 yıllarında Kırım Tatarları hemen hiç söz sahibi olmamışlar ve mücadele mevzu olan temel meseleler onlar için acil bir öneme haiz olmamıştır. Ne Bolşevikler ne de diğer topluluklar Tatarların hassasiyetine ve menfaatlerine saygı göstermişlerdir. Her iki taraf da bağımsız bir Kırım'ı, üstelik de Tatar azınlığının kontrolündeki bir Kırım'ı, düşünmeye hazır olmamışlardır. "Büyük ve Bölünmez" bir Rusya hedeflenmiştir. 1919 Ocağından 1920 yılı sonuna kadar Kırım'da Bolşevik gücünün ilerleyip gerilemesine Tatarlar seyirci olmuşlardır. Olaylarla ilgilenmişler; fakat katılamamışlardır (Fisher, 2009: 183).

Fakat 1920 yılı mayıs ayında iç savaş sona ererken Stalin, milletler meselesini merkezi kontrol altına almak için Milletler Komiserliği'nin yeniden teşkilandıracağını ilan etmiştir. Yeniden teşkilatlanan bu Milliyetler Komiserliği'nin en önemli özelliği,

üyelerinin milliyetlere göre değil de bölgelere göre seçilmeleri olmuştur. Muhtar bölgeleri veya cumhuriyetleri olmayan milliyetlere temsil hakkı tanınmayacaktı. Fakat Orta Asya'daki Rus ve Ukraynalılar gibi önemli azınlıkları olan bölgeler milliyetlerin çeşitliliğini yansıtacak şekilde heyetlerce temsil olunacaklardı. Seçim sisteminde Slav asıllı olmayan milliyetlerin komiserlik meselelerinde fazla söz hakkı olması ihtimaline karşı tedbirler alınmıştır. Bu taslak, en açık şekliyle 18 Aralık 1921 tarihli Kızılordu siyasi gazetesinde yayınlanmıştır: *“Sovyet iktidarı milli muhtariyet tanımlamaktadır... Bölge muhtariyetiyle Sovyetler, milliyetleri ne olursa olsun, bir memleket, eyaletveya bölgenin işçilerine muhtariyet hakkının verilmesini kastetmektedir. Bu sebepten hiçbir zaman başka milliyetin aleyhine bir milli muhtariyet olmayacaktır. Sovyet iktidarı, Kafkasya, Ukrayna ve Tatar Cumhuriyeti'ndeki gibi milliyetçi hareketlere müsamaha etmeyecektir. Bu tarz temelde burjuva karakterine haizdirler ve yerli emekçi sınıfları köle haline getirmekten başka hedefleri yoktur.”* Dikkat çekmek gerekir ki, devrin diğer çok uluslu devletleri veya sömürge imparatorlukları ile kayas yapıldığında Sovyet hükümetinin reform görmüş müesseselerinin milli ve kültürel muhtariyeti diğerlerinden daha fazla kabul eder görünmekteydi (Fisher, 2009: 188). O sıralar Kırım'da Bolşeviklerin ihtilalci bir hükümet tesisi için Tatar milli menfaatlerini temsil etmeyen, Rus tahakkümünde, Ruslar tarafından yönlendirilen bir idarenin kurulması amaçlanmıştır. Birçok Tatar liderinin idamı ve diğerlerine karşı gösterilen açık düşmanlık, Bolşevik niyetlerinin barışçıl olmadığını göstermektedir (Vozgrin, 1992:400).

1920 yılı Kasım'nda o devrin birçok kaynağına göre 6 aydan daha kısa bir süre içinde 60.000 kişi yok edilmiştir (Fisher, 2009: 189).

Hükümete karşı muhalefet için örgütlenmiş olan Tatarlar sonrasında silahlı çete harekâtları yürütmüşlerdir. İsmail Mazalı'nın yönetimindeki bu çeteciler Yeşil Güçler olarak tanınmışlardır (Vozgrin, 1992: 418). O dönemin hükümetinin görevlerini oldukça zorlaştırmaya muvaffak olmuşlardır. Bunun üzerine Bolşevik hükümeti yarımada taktik değişikliği ile Tatarlara geniş milli bir özerklik ve yeni hükümet idaresinde temsil hakkı vaat ederek Tatarlarla işbirliğine yönelmişler ve sınırlı bir süre olarak da olsa Milli Fırka üyeleri ve partisiz liderlerle Kırım'ın konusunu görüşmeye başlamışlardır (Fisher, 2009: 191)

Bu görüşmelerin neticesinde Milli Fırka üyelerine yönetime katılma hakkı yanında direnişçilere de af gibi imtiyazlarla Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 18 Ekim 1921 itibarıyla kurulmuştur. (Kırımlı, 2002: 460). Bu görüşmelerde anlaşma metninden de 1921 yılı Ocak ayında Paris'te yayınlanan bir Rus gazetesi olan Poslednii Novosti'deki bir haber olmuştur, Kırım Hükümeti ile Moskova arasında varılan mutabakatın metni olduğu iddia edilmiştir. Şöyle ki:

- Moskova Hükümeti, Bolşevikler gelmeden önce Kurultay'ın 1917 yılı Kasımında hazırladığı Kırım Anayasası'nı kabul edecektir;
- Siyasi iktidarın teşkilatlanması için Moskova Simferopol'a 150.000 ruble tahsis edecektir;
- Kırım Cumhuriyeti, bütün ülkelerle ekonomik anlaşmalar yapmak hakkına sahip olacaktır;
- 1918 yılı Aralık ayında Sovyet iktidarına karşı yapılan mücadeleye katılan bütün Kurultay üyelerine af çıkacaktır;
- Kızıl Ordu Kırım'ı tahliye edecek; yerini subayları Tatarca bilen Ruslar arasından seçilecek olan milli Tatar ordusu alacaktır. Eski Tatar süvari tümeni tekrar teşkil edilecektir;
- Kırım, emtianın ihracat ve ithalatı için demiryolları inşa etme hakkına sahip olacaktır;
- Tatarlar ziraat, maliye ve maarif bakanlığı mevkilerini işgal edeceklerdir. İdari işler Tatar idarecilerin kontrolü altında olacaktır (Fisher, 2009: 193).

Bütün hususlar göz önünde bulundurulurularak bu dökümanlardaki maddeler olağan kabul edilmiştir. Uygulanmaları durumunda Tatarlar gerçek bir muhtariyete kavuşmuş olacaktır. Fakat en başından itibaren bu maddelerin çoğu hiçbir zaman uygulanmamıştır. Kırım Bolşevik idaresine mensup olan ve önderliğini Veli İbrahimov'un yaptığı birçok Tatar lider siyasi muhtariyeti ancak kendi gayretleriyle kazanabilmişlerdir. 1923'den 1928'e kadar süren ve bugün Tatar mültecilerinin Sovyet Kırım'ın Altın Devri dedikleri dönemin yaratılması, herkesten çok İbrahimov'un gayretleri sonucu olmuştur. Ancak yürüttüğü siyasetin neticesinde Moskova hükümeti tarafından burjuva milliyetçiliğiyle suçlanarak 9 Mayıs 1928'de kurşuna dizilmiştir (Kırımlı, 2002: 461).

İbrahimov'un idamından sonraki yıl içinde Tatar aydınlarının tamamı tasfiye edilmiştir. 1930'lu yılların başlarında Sovyet Birliği'nde Stalin kâbusu başlamış ve onun yarattığı terörden Kırım Tatarları da nasiplenmiştir. Önce bütün eğitim müesseselerine yeni yöneticiler atanmış, öğrenimlerini ihtilalden önce bitirmiş olan Tatarların yerlerine "Yeni Sovyet Tatar aydınları" yerleştirilmiştir. Başka durumlarda da Tatarların yerine Ruslar veya Ukraynalılar getirilmiştir. Tatar tiyatrolarının müdürleri ile Gazete ve dergilerin yönetim kurullarında yer alan idareciler, yazarlar ve şairler vazifelerinden uzaklaştırılmışlardır. Birçoğu milliyetçilikle suçlanıp sürgün edilmiştir. Kırım Tatar din adamlarının ve aydınlarının hemen hemen tamamı kurşuna dizilerek veya sürgün edildikleri çalışma kamplarında vefat etmişlerdir. Tatar alfabesinin Latinleştirilmesi, dil ve edebiyat üzerinde yıkıcı bir tesiri olmuştur. Bu durum, bütünüyle yeni nesli ve özellikle öğrencileri, ihtilal öncesi hatta ihtilalden hemen sonra Arap alfabesi ile yazılmış ve yayınlanmış olan Tatar edebiyatının zenginliğinden mahrum bırakmıştır. Sadece belli bazı kitapların Latin harfleriyle basılıp yayınlanmasına müsaade edilmiştir (Fisher, 2009: 203).

40.000'i bulan Kırım Tatar köylüleri, toprak ağası diye itham edilerek Urallar'a ve Sibiryaya sürülmüştür. 1936-1938 yılları bütün Sovyetler Birliği bütününde sürdürülen ve rejim aleyhtarlarının, aydınlarının ortadan kaldırmasını hedefleyen büyük terör yılları olmuştur (Şamilkızı, 2018: 23).

Bu dönemi Fisher 1936- 40 arası şeklinde tanımlar ve o dönemde Bolşevik liderlerin, Kırım'ın Sovyetleştirilmesi amacıyla Kırım Komünist Partisi'ndeki Tatar ekibini de imha etmeyi bunun yanında Tatar kültürünü Ruslaştırma siyasetini gerekli bulduklarını, Kırım ASSR'ı yeniden teşkilatlandırdıklarını ve "Muhtar" ünvanının hiçbir anlam ifade etmediği bir hale getirildiğini ifade eder. 1936 yılındaki yeni Sovyet Anayasası, Kırım Cumhuriyeti için Stalin'in Tatarların azınlık durumu ile ilgili düşünceleri doğrultusunda önemli değişiklikler getirmiştir. Kırım ASSR, Sovyetler Birliği'ne sıkı sıkıya bağlanmıştır. Merkezi otoritelerin tasdiki olmaksızın Kırım Sovyeti'nin herhangi bir özgür hareketine müsaade edilmemiştir. Dört yılda bir seçilecek olan Tüm Kırım Sovyeti yasama organı oluşturulmuştur. Bunun üyelerini komünist partisi mensupları oluşturmuştur. Bütün seçimler merkezi otoritelerin kontrolüne tabi olmuştur (Fisher, 2009: 209). Sovyet Hükümeti'nin 1928-1939 arasındaki faaliyeti Kırım Tatarlarının siyasi ve kültürel liderlerinin başka hiçbir Sovyet milliyetinde görülmemiş derecede

imhası ile sonuçlanmıştır. Tatar halkının hemen hemen yarısı ya imha edilmiş ya da sürülmüştür. Tatar köylüleri, Sovyet idaresinden tek bir fayda bile görmemişlerdir. Onlar da liderleriyle birlikte aynı şekilde zulüm çekmişlerdir.

3.1.4.3 II. Dünya Savaşında Tatarların Durumu

Kırım Tatarlarının 2. Dünya Savaşı esnasındaki faaliyetleri hakkında bilgi veren üç ayrı kaynak söz konusu olmakla birlikte üçünün de anlatış biçimi birbirinden farklılık arz etmektedir.

İlk kaynak Batı'da genellikle kabul gören kaynak olan Sovyet tarihçileridir. Bu kaynak Kırım Tatar halkının 1941-1944 arasındaki hainane davranışlar içerisinde olduğunu yansıtmaktadır. Bu kaynaklarda genellikle 1- Tatarların Alman ve Romen işgal rejimleri ile siyasi ve askeri konularda aktif işbirliği yaptığı; 2- Tatarların Kırım'da Sovyet reislerinin faaliyetine silahla muhalefet ettiği ve 3- Tatarların Almanların taburlarına katıldığı iddiaları yer almaktadır. Kırım'daki Sovyet çete reislerinin ilk elden ifadeleri bu iddiaları belgelemektedir. Savaşın sonra Tatarlara uygulanan toplu cezanın izahı ve bu eylemin haklı gösterilişi buradan kaynaklanmaktadır (Fisher, 2009: 215)

İkinci kaynak Almanlarınkidir ve Alman savaş dökümanlarına dayanmaktadır. Burada Tatarlar Doğulu ve aşağı ırkın tipik örneği olarak savaş esnasında Almanlar için önemli bir nesne olmadıklarından bir kenara itilmektedir. Birçok Alman dökümanı Tatarların, nihayet ırkı ve tarihi bakımdan daha değerli olan Almanlara yer açmak için Kırım'dan uzaklaştırılacaklarını dile getirmektedir. Diğer Sovyet milliyetlerinden sürekli olarak Alman işgal rejiminin Tatarlardan daha itimat edilir destekçileri olarak bahsedilmektedir ve Rusların iddia ettikleri gibi Kırım Tatarlarının Almanlarla aktif işbirliği veya sağladıkları destek hakkında pek bir şey söylenmemektedir (Fisher, 2009: 215-16).

Üçüncü kaynak ise, Kırım Tatarlarının kendilerine ait olmakla birlikte diğer Sovyet rejim aleyhtarlarının dökümanlarıyla desteklenmekte ve dört hususu vurgulamaktadır;

- 1930'larda kıyımlar dolayısıyla savaşın arefesinde Kırım'da ehil bir Tatar liderliği yoktu;
- Tatarlar savaş esnasında hem Almanların ekonomik ve siyasi baskısına hem de Sovyet çetecilerinin terörüne maruz kaldılar;

- Tatarlar, 1928'den sonra tahrip edilen milli hayatlarını yeniden canlandırmayı deniyorlardı ve
- Tatarlar, 1914'den bu yana hala anlayamadıkları sebeplerden dolayı milliyetlerinin maruz kaldığı komple yok edilişten dolayı şaşkınlığa düşüp şoke olmuşlardı (Fisher, 2009: 216).

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla Kırım Tatarları (ki on binlerce olduğu ifade edilmektedir) Sovyet ordusu bünyesinde vazifelendirilmek üzere silah altına alınmak suretiyle cepheye sürülmüştür. Ancak,1942'de Kırım yarımadası tamamıyla Alman Ordusunun eline geçmiştir. Bu durum, harb öncesi yıllarda Kırımlılar ve milli Tatar liderlerinin çoğunun ölmesi ya da Batı Sibiry'a'daki Sovyet çalışma kamplarına gönderilmiş olmasının meydana getirdiği nefret, o zaman Kırım Tatarlarının sevinmesine vesile olmuş ancak daha sonra da bu tutum, Sovyet hükümetinin Tatarları toptan cezalandırılmaları için bir gerekçe olmuştur (Özcan, 2018: 24)

Almanların Kırım'a ilgi göstermesinin sebeplerinden birisi de Türk hükümetini kendi safında savaşa sokmaktı. Türkler uzun zamandan beri Almanların dostuydular ve Sovyet Hükümeti'nin Akdeniz'e doğru inme isteklerinden de haberdarları. Fakat bu, Almanların Kırım Tatarları meselesini ihtiyatla ele almalarına sebep oluyordu. Çünkü Kırım Tatarları Almanların ilgisini diğer Sovyet milliyetlerinden daha çok çekmişti. Bundan dolayı Alman idareciler Tatarların Kırım'dan erken bir tarihte çıkarılmamasını kararlaştırmışlar ve Kırım'ı kontrol etmenin "Kırımın, Ukrayna'yı kontrol etmenin güneyden garantisi olması ve Sovyetlerin elindeki Kırımın, "*Romanya petrol sahalarına hücum için bir Sovyet uçak gemisi olarak kullanılabilme ihtimali*" gibi stratejik gerekçelerle Kırım'ı Sovyet Hükümeti'nin elinden almak onu yarımadadaki işgücü potansiyelinden ve zirai mahsullerinden mahrum bırakmayı amaçlamaktaydılar (Fisher, 2009: 217-218).

Bu doğrultuda Türkiye'de ve Romanya'da yaşayan Kırım Tatarları, mülteci durumunda bulunan üç Kırım Tatar milli aydını vasıtasıyla Almanlar'la temasa geçmişlerdir. On yıldan beri Romanya'da yaşayan Cafer Seydamet Kırimer, Müstecip Ülküsal ve Edige Kırimal, Kırım'ın yayın organı olan Emel dergisin editörleriydi. Kırimer, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Şükrü Saraçoğlu ve Almanya Büyükelçisi Von Papan ile görüşerek, Müstecip Ülküsal ve Edige Kırimal'ın Berlin'e, oradan da Kırım'a gitmeleri hususunda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Berlin'e gönderilen elçiler Alman-Türk ortak

çıkarlarını geliştirmek üzere Hitler'den, Kırım'a geçerek orada hem Almanlara yardım etmek hem de durumu bizzat yerinde kontrol ederek Kırım Tatarlarının teşkilatlanmasına yardımcı olmak için izin istemişlerdir. Fakat sonuç olumsuz olmuştur. Bu durum, kendilerinin Almanlar tarafından sadece oyalandıkları kanaatini doğurmuştur (Özcan, 2018: 28)

O dönemde Kırım'da ise ilk olarak bütün Yahudiler Almanlar tarafından katledilmiş, yakalanan üst düzey komünist yöneticiler de öldürülmüştür. Kırım Tatarlarına yönelik siyaset ise çelişki göstermiştir; dini ve kültürel haklar tanınmış, ancak hiçbir idari yetki ve teşkilatlanma fırsatı verilmemiştir (Kırımlı, 2002: 461). Fakat Tatarlara yönelik katliam için fazla beklemek gerekmemiştir. Sovyet hükümetini destekleyen veya oluşan yeni rejime karşı en ufak şüphe uyandıran davranışta bulunan insanlar hapse atılmış, genç ve güçlü adamlar Alman ve Avusturya çalışma kamplarına gönderilmiş, oralarda kötü ve acımasız şartlarda ve aç aç çalıştırılmışlardır (Tairov, 2011: 403).¹

Almanların zamanla Kırım'da kurduğu rejim, Bolşevik terörüne bir alternatif olmamıştır. Bu nedenle birçok Kırım Tatarı Sovyet partizanlarına katılarak Almanlar'a karşı mücadeleye girişmiştir. Partizan hareketinin Kırım'da giderek güçlenmesi ve etkili faaliyetlerde bulunmasının etkisiyle Almanlar, Kırım'ın kontrollerinden çıkacağı endişini taşımaya başlamıştır. Bunun üzerine Almanların sivil halka ve azınlıklara uyguladıkları şiddetli baskılar da partizan hareketinin genişlemesine, akabinde gelen Bolşevik ordusunun muvafakiyetine katkı sağlamıştır (Özcan, 2018: 52). Ancak 1944'de Almanlar'ı Kırım'da yenen Kızıl Ordu birlikleri de Kırım Tatarlarına karşı Nazilerden farklı bir davranış içerisinde olmamıştır (şamilkızı, 2018: 24).

Nisan 1944'te Kızıl Ordu kuzeyden Kırım'a girmiştir. Mayıs ayında Almanlar bozguna uğratılmıştır. Sovyetler askeri müdahalenin ardından geride bırakılmış olan Tatarlar üzerinde adeta terör estirmişlerdir. Alman rejimi ile işbirliği gerekçesiyle suçlanan her

¹ Rahmetli dedem Velilyayev şerif, de savaş döneminde 14 yaşında delikanlıyken Alman askerleri tarafından tutuklanıp Avusturya'da işçi kampında savaş bitene kadar çalıştırılmıştı. Onun anlattıklarına göre, 1944'de Amerikan ordusu Avusturya'ya gelip Alman birliklerini mağlup ettikten sonra bütün işçi kamplarını serbest bıraktı geriye sağ kalanlara da iki fırsat sundu; isteğe bağlı olarak onlarla beraber Amerika ve Kanada'ya mülteci olarak gelebilir veya ana vatanlarına dönmelerine izin veriliyordu. Bir kısmı Kanada'ya gitmeye razı iken, geri dönmeye kararlı olanları da kendi vatan sınırlarında Kızıl Ordu askerleri beklemekte idiler. Ve maalesef, niyetleri hiç de halis değildi. Vatan haini ve asker kaçağı olarak görünüyorlardı. Çoğu kurşuna diziliyor veya evine dönmeden direk sürgün ediliyordu. Dedem sürgün edilenlerden oldu. Dört sene boyunca ailesinden hiç haber alamayan dedem, doğrudan Özbekistan'a gönderiliyor. Yapayalnız, gurbet topraklarında günlerce sürgün edilenlerin arasında aile ve akrabalarını araştırıp sonunda yakınlarına kavuşmayı başarıyor.

Tatar, doğrudan ve bunların yanında birçok Tatar köyü bütün halkıyla beraber herhangi bir resmi suçlama olmaksızın ya kurşuna dizildiler ya da idam edildiler” (Fisher, 2009: 233).

3.1.4.4 Sürgün ve Neticeleri

Sovyet Rusya'nın Kırım'ı tekrar işgal etmesinin üzerinden ve askeri terörizm devresinden iki hafta sonra, Kırım Tatarlara karşı son ceza tipi uygulanmaya başlanmıştır. 18 Mayıs 1944 gecesinde iyi planlanmış ve yürütülmüş bir operasyonla hemen hemen bütün Kırım Tatarları yurtlarından zorla uzaklaştırılmak üzere toplanmıştır (Karatay, 2012: 3)

Halkın tamamı oturmaya bile yer bırakılmayacak şekilde hayvan vagonlarına doldurulmuştur. Vagonların kapıları dışarıdan mühürlenmiş ve Kırım Tatarları yaklaşık bir ay sürecek ölüm yolculuğuna çıkarılmıştır. Günlerce aç ve susuz, cesetlerin dışarı çıkarılmasına müsaade edilmeyen korkunç yolculuk sırasında binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Dağlardan inen Sovyet Rejiminin partizan yandaşları bile sürülmüştür keza Kızıl Ordu saflarında cephede bulunan KırımTatar askerleri de öyle (Şamilkızı, 2018: 25)

Sürülenleri taşıyan vagonların tamamı Özbekistan, Urallar ve Sibirya'da boşaltılmıştır. Yolculuk sırasında ve sonrasında ilk birkaç yıl içerisinde yaşanan sefalet sonucunda 100 binden fazla Kırım Tatarı hayatını kaybetmiştir. Sürgünün ardından Kırım'da Tarlardan kalan bütün mallar yağmalanmış ve çok az istisna ile Kırım'ın kültürüne ait bütün izlerin yokedilmesine başlanmıştır (Kırımlı, 2002: 462). Boşta kalan Tatarların evlerine ise Sovyetlerin diğer bölgelerinden getirilen Slav kökenli nüfus yerleştirilmiştir.

Sürgünden bir yıl sonra 30 Haziran 1945'de Kırım Sovyet Cumhuriyeti ilga edilmiş ve Rusya'nın eyaleti haline getirilmiştir (Fisher, 2009: 239).

Kırımlılara yönelik ise Sovyet Ağır Ceza Kanunu'nun 58-1a maddesi kısmı uygulanmıştır. Şöyle ki: “*Anavatan'a ihanet, devlet bağımsızlığı veya toprak bütünlüğüne karşı işlenen casusluk, askei sırların ifşası, düşmana iltica, yurtdışına kaçmak gibi suçlar en ağır cezalarla cezalandırılırlar. Bu, kurşuna dizilme ve bütün mallarının müsaderesi veya hafifletici sebepler olduğu takdirde on yıl hapis ve bütün mallarının müsaderesidir*” (Fisher, 2009: 240).

Yabancı muhabirler, Stalin'in Türkiye Cumhuriyeti üzerinde Sovyet nüfuzunu arttırmak için taleplerde bulunduğunu ve Boğazların kontrolünü ele geçirmeye çalıştığı sırada Misket Türkleri'nin de Türk sınırlarından uzaklaştırılıp yerlerine Sovyet Ermenilerinin getirildiğine işaret etmişlerdir. Bunlara göre Stalin Sovyet-Türk sınırında baskı uyguladığı zaman buna mani olmaya çalışacak bir Türk beşinci kolunun bulunmadığından emin olmak istemekteydi. Aynı sebep Kırım Tatarları için de geçerli olamaz mı? Bütün Slav olmayan azınlıkların, ki bunlara Rumlar ve Almanlarla işbirliği yapmamış olan diğer milliyetler de dahil olmak üzere 1944'den sonra uzaklaştırıldıkları ve yerlerine Ruslarla Ukraynalıların getirildiği görülmektedir.

Sovyetlerin Türkiye'den Boğazların kontrolünü talep ettikleri tarihlerle Tatarların ve Misket Türklerinin sürgün edildikleri tarihler karşılaştırıldığında ilginç neticeler ortaya çıkmaktadır. Sürgünlerde ve sürülenlerin yerine ilk büyük Slav göçleri yapıldıktan sonra 1945 Mart'ında Molotof Moskova'da Türk büyükelçisi M. Selim Sarper'e "*anlaşma günün şartlarına uymadığı için ve iki ülkenin münasebetlerinde önemli değişiklikler yapılmasını gerektiren harbin getirdiği değişikliklerden dolayı*" Sovyet Hükümeti'nin 1925 Eylülünde imzalanmış olan Türk-Sovyet Tarafsızlık Anlaşması'nı artık tanımadığını bildirmiştir. 7 Temmuz'da Molotof, Sarper'e Sovyetler'in Boğazlarda kara ve deniz üssü kurma hakkını talep ettiğini bildirmiştir. Aynı konuşmada Molotof "Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Rusların zayıflığının Türk taleplerini yerine getirmekten başka bir çaresi bulunmadığı sırada Türkiye'ye terkedilmiş olan" Kuzeydoğu Türkiye'deki Kars ve Ardahan vilayetleri meselesini de ortaya atmıştır. Bu vilayetler artık Sovyetler'e geri verilmelidirler. Misket Türklerinin Ardahan vilayeti sınırında yaşamış olmaları bir tesadüf değildir (Fisher, 2009: 242).

Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki talepleri, Kırım Tatarlarını bölgeden sürüp yerlerine Rusları ve Ukraynalıları iskân etme kararlarıyla yakından ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Büyük bir ihtimalle Sovyetlerin Kırım ASSR'ini ilga kararı Tatarların Almanlarla işbirliği yapmaları kadar Türkiye'ye yöneltilen bu taleplerle de ilgilidir.

19 Şubat 1954'de Kırım oblast'ı Rusların elinden çıkarılıp Ukrayna SSC'ine dahil edilmiştir (Şamilkızı, 2018: 26). Sovyetleri Birliği içerisinde Kırım'ın Ukrayna'ya veya Rusya'ya bağlı olmasının hiçbir farkı yoktu. Zira Sovyet Cumhuriyetleri'nin sınırları bir devletten ziyade idari hudut niteliği taşımaktaydı ve Kırım'ın bu hududun hangi tarafında olacağı, SSCB'nin hiçbir zaman dağılmayacağını düşünen Sovyet yönetimi

için ilkesel olarak bir fark yaratmamaktaydı. Ancak bazı kaynaklara göre de, Kırım'ı Ukrayna'ya dahil etmekle Rus Hükümeti Ukraynalıları Kırım Tatar meselesinin sorumlusu yapmışlardır (Özcan, 2018: 133)

Kruşçev, 24-25 Şubat 1956'da komünist Pratisinin XX. Kongresi'nin kapalı oturumunda Stalin devrinin bazı zülümlerini ifşa eden meşhur konuşmasını yapmıştır. Konuşmada suçsuz yere topraklarından sürülen halklardan da bahsetmiştir. Ancak Kırım Tatarlarını, Volga Almanlarını ve Ahıska Türklerini “unuttu”. O konuşmanın ardından Karaçay-Balkarlar'ın, Çeçen-İnguşlar'ın, Kalmuklar'ın, Kırımlı Rum, Ermeni ve Bulgarlar'ın dönüşüne izin verilmiştir (Kırımlı, 2002: 462)

Kırım Tatarlarına sadece sürgün yerlerinde bazı sınırlı tavizler verilmiştir. NKVD'nin uyguladığı “Özel İskân” olarak adlandırılan, bulunulan yerlerden ayrılmama rejim uygulaması kaldırılmıştır. Böylece Kırım Tatarları kendi ana vatanı hariç, hareket etme özgürlüğü kazanmıştır. Hayatta kalabilen aile fertlerinin birleşmesi için yaratılan bu fırsatı değerlendiren Kırım Tatarları'nın çoğu Özbekistan'da toplanmıştır (Özcan, 2018: 136)

3.1.4.5 Rehabilitasyon Mücadeleleri ve Dönüş Hakkı

1956'dan itibaren sürgündeki birçok Kırım Tatarı, devlet ve parti yöneticilerine haklarını talep eden dilekçeler göndermeye başlamıştır. Kısa sürede bu tarz faaliyetler daha organize hale gelmiş ve 1960'ların başlarında Kırım Tatar Milli Hareketi'nin doğuşuna vesile olmuştur. Milli hareket, Kırım Tatarlarının yaşadığı sürgün topraklarında teşkilatlar oluşturmuştur. Hareket, yayınladığı gayriresmi bültenlerle de sonradan “Samizdat” adını alan Sovyetler rejimi aleyhtarı yeraltı neşriyatının öncülüğünü yapmıştır (Kırımlı, 2002: 463).

Bu, Sovyet rejiminin Kırım Tatarlarına baskılarını yeniden arttırmasına neden olmuştur. Hükümet Tatarların bu faaliyetlerini durdurmak için yeni bir çareye başvurarak Tatarların yaşadığı cumhuriyetlerin ceza kanunlarına Tatarların meşru olarak yaptıkları bu faaliyetleri gayr-ı meşru göstermek için yeni maddeler eklenmiştir. “Sovyet devleti ve onun sosyal sistemini lekelemek için bilerek yanlış haberler yaymak” ve “kamu düzenini bozucu grup faaliyetlerine katılmak veya bu faaliyetleri organize etmek” bu faaliyetler arasında sayılmıştır (Fisher, 2009: 254) Milli Hareket mensupları

tutuklanmış, çeşitli baskılara maruz kalmış. Fakat bu baskılar Kırım Tatar Milli Hareketi'nin büyümesine ve dünyanın da dikkatlerini çekmesine sebep olmuştur.

Bunun üzerine Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidyomu 5 Eylül 1967'de yayınladığı bir kararname ile Kırım Tatarlarının haklarını görünüşte iade etmiştir (Şamilkızı, 2018: 28). 1967'den önce uğradıkları haksızlıkların tazminini talep ederken Kırım Tatar liderleri gayretlerini başlıca üç saha üzerine teksif etmişlerdir:

- Milliyetlerinin tamamen rehabilitasyonu ve bunun hükümet makamlarınca resmen ilanı,
- Sürülmeleri esnasında gayri kanuni olarak el konmuş olan mülklerinin iadesi ve
- Yurtları olan Kırım'a dönüş hakkı ve Kırım Sovyet Cumhuriyeti'nin yeniden tesisi (Fisher, 2009: 256).

Fakat bu kararnameyi uygulamaya koymaya kimsenin pek niyeti olmamıştır.

1967 genelgesi Kırım Tatarlarından değil, "Kırım'da meskûn Tatarlardan veya "Kırım'da yaşamış olan Tatar milliyetinden vatandaşlar'dan" bahsetmekteydi. Bu, milliyetlerin varlığının resmen rededilmesi anlamına gelmekteydi. Böylece Kırım'a dönmelerine mümkün olmayacaktı. Çünkü milliyeti olmayan bir halkın dönecek yurdu da söz konusu değildir. Bunun yanında genelgede, Tatarların sürüldükleri yerlerde kök saldıkları iddia edilmekte, böylece de dönmek istemedikleri ima edilmekteydi (Kırımoğlu, 2003: 43)

Eylül-Aralık 1967 tarihleri arasında Kırım'a gelen yaklaşık 6 bin Tatar aileden yalnız üç kişi ve iki aile yerleşebilmiştir. Diğerleri çeşitli bürokrat gerekçeleriyle zorla sınırışı edilmişler, dövülmüşler, hapse atılmışlardır. Buna rağmen Kırım Tatarları ısrarla vatanlarına dönüş girişimlerini sürdürmüşlerdir (Şamilkızı, 2018: 29).

Kırım Tatarları'nın mücadelesine destek veren ve bu nedenle cezalandırılan Reşat Cemilev, Mustafa Cemilev, İzzet Hayırov gibi pek çok Milli Hareket'in lider ve öncüleri açılan davalar sonucunda mahkûm edilmiştir. Yüzlerce Milli Hareket üyesi hapis ve çalışma kampı cezalarına çarptırılmıştır.

Kırım Tatarları'nın Orta Asya çöllerinden toplu geri dönüşü ancak 1980'li yılların sonralarına başlayabilmiştir. 23-27 Temmuz 1987 tarihlerinde bini aşkın Kırım Tatarı Moskova'daki Kızıl Meydan'ı dört gün dört gece işgal etmiştir. Bu eylem bir anda

bütün dünyanın ilgisini çekmiş ve Kırım Tatarları'nın taleplerini incelemek üzere Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyomu Başkanı Andrey Gromiko başkanlığında bir devlet komisyonu kurulmasına neden olmuştur (Kırımlı, 2002: 464). Ancak sonuç yine hayal kırıklığı yaratmış, Komisyon on bir aylık çalışmanın sonucunda Sovyetler'in eski uygulamalarından farklı bir şey ortaya koymamıştır. Kırım Tatarları'nın Kırım'a dönüş talepleri yine yok sayılmıştır.

Bunun üzerine Milli Hareket büyük bir risk alarak halkı ne olursa olsun Kırım'a dönüşe çağırmıştır. 1988'den itibaren Kırım Tatarları büyük dalgalar halinde Kırım'a dönmeye başlamışlardır. 1989'un Nisan ayında Kırım'a dönenlerin sayısı kırk bine ulaşmıştır. Kırım Tatar Milli Hareketi de yeni şartlara uygun bir teşkilatlanma arayışına girmiştir (Şamilkızı, 2018: 30).

29 Nisan 1989'da Kırım Tatar Milli Hareket Teşkilatı resmen kurulmuştur. Başkanı ise Sovyet rejimi tarafından yedi defa mahkûm edilen, on dört yılını hapiste ve çalışma kamplarında geçiren ve mücadelesiyle bir milli lidere dönüşen Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu olmuştur. Milli Hareket artık Kırım'da taşınmıştır (Özcan, 2018: 251)

O yıllarda Kırım Tatarları'nın ana vatanlarına dönüş hareketi önceki yıllarla kıyaslanmayacak ölçüde artmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Sovyet rejimi, Tatarların dönüş süreci için çeşitli engeller oluştururken bir yandan da yarımada'nın Rus nüfüsünü garanti altına almak için Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması fikrini ortaya atmıştır.

12 Şubat 1991'de Kırım vilayeti Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir. Özerk Cumhuriyet yönetiminde Tatarlara yer verilmemiştir (Şamilkızı, 2018: 31). Kırım Tatarlarının dönüşü konusundaki olumsuz tutum da değişmemiştir. Tatarlar zor hayat şartlarında yaşama tutunmaya çalışırken bir taraftan da milli, dini ve kültürel hakları için mücadele yürütmeye çalışmışlardır.

Kırım Tatarları'nın zorlu mücadelesini bir çatı altında birleştirmek için 26 Haziran 1991'de Kırım Tatar Milli Parlamentosu konumundaki Kurultay toplantıya çağırılmıştır. Toplantıda, Rus çoğunluk tarafından kurulan KÖSSC'ni tanımadığını duyurulmuştur. Kamuya sunulan bildiriye Kurultay, Kırım'ın statüsünün ancak Kırım Tatarlarının kendi kaderlerini tayin hakkına uygun şekilde belirlenebileceğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Kırım Tatar Milli Meclisi kurulmuş ve başına Mustafa

Abdülcemil Kırımıoğlu seçilmiştir (Kırımıoğlu, 2003: 56). Tüm yeleri de seçimle belirlenen bu Meclis, kısa süre içerisinde Kırım'ın her yerinde bölgesel teşkilatlarını kurmuş ve Kırım Tatar halkının hem yetkili hem de etkili temsil organına dnştrlmştir.

3.1.5 SSCB Sonrası, Ukrayna ve Rusya Dönemleri

Ağustos 1991'de SSCB başkanı Gorbaçov askeri bir darbe ile devrilmiştir. SSCB için federal devlet statüsü ilan edilip Boris Yeltsin başa geirilmiiştir. Bu gelişmeler tüm Birlik cumhuriyetlerinde bağımsızlık ateşini krklemitir. 24 Ağustos 1991'de Ukrayna Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırım da bağımsız Ukrayna'nın yanında özerk cumhuriyet olarak varolmaya başlamiiştir (zcan, 2018: 262).

Rus ve Ukrayna hükümetleri arasında gizli bir rekabet söz konusuydu. İki devlet de Kırım üzerinde çeşitli haklar talep etmeye ve politikalar uğulamayı denemekteydi. Kremlin yönetimi Kırım'ı tekrar bağımsızlaştırıp Rus yanlısı yönetimle kendine çekmeye çalışırken Ukrayna hükümeti ise Kırım meselesini uluslararası arenaya taşımaya çalışıyordu.

5 Aralık 1994'de ABD, İngiltere, Rusya ve Ukrayna arasında imzalanan Budapeşte Memorandumu, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunmasına teminat verilmesi karşılığında atom silahlarından vazgeçmesini öngörmekteydi. O yıllarda Ukrayna SSCB'den miras kalan nükleer başlıklı kıtalararası stratejik füzeler ile ABD ve Rusya'dan sonra dünya üçüncüsü konumundaydı. Adı geçen lkeler Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve mevcut sınırlarına sayđı duyacağına; Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına yönelik herhangi g tehdidi ve uğulamasından uzak durulacağına; Ukrayna'ya karşı hiçbir zaman hiçbir silah kullanılmayacağına; ekonomik baskı uygulanmayacağına ilişkin taahhütler üstlenmiştir. Dolayısıyla 1991'den itibaren Kırım'da sürdürülen ayrılıkçılık politikalar üç yıl sonra Budapeşte Memorandumu'nun imzasıyla son bulmuştur (şamilkızı, 2018: 39)

O dönemde Kırım Tatarları, başta Türkiye olmak üzere çeşitli Avrupa ve eski Sovyet lkeleriyle siyasi ve kültürel bağlar kurmuştur. zellike Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarları resmi ve sivil teşkilatların yardımıyla bir ölçüde de olsa Kırım Tatarlarına destek sağlanmiiştir. Kırım Tatar Milli Kurultay'ının 1993'deki ikinci toplantısında Kırım Tatar dili için Türkiye'de kullanılan Latin Alfabesine geçmesi kabul edilmiş,

Kırım Müsülmanları Dini İdaresi kurulmuştur. Aynı dönemde de Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu da Tatarlar için 14 kişilik bir kontenjan ayırmayı kabul etmiştir (Kırımlı, 2002: 464)

Kırım Tatarları, yarımadadaki Rus milliyetçiliğine ve Kremlin'in girişimlerine karşı Ukrayna devletinin yanında olmuştur. Ancak Ukrayna hükümeti bu konuda daha çekimser ve nötür bir politika izlemeye devam etmiştir. Rus çoğunluğunun hâkim olduğu Kırım Parlamentosu, Kırım Tatarları'nın Kırım'daki her türlü girişimin önünü kapatmaya çalışmıştır. 1998'de ise Kırım Tatarları için tanınan 14 kişilik temsil kontenjanı da kaldırılmıştır. Buna karşılık Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu ve Yardımcısı Rifat Çubarov, aynı sene Ukrayna Parlamentosu seçimlerinde milliyetçi-demokrat yönündeki Ukrayna Halk Hareketi (RUH) listesinden milletvekili seçilerek Ukrayna Parlamentosu'na girmişlerdir. Merkezi Ukrayna politikasında da büyük saygı gören ve önemli roller oynayan Kırimoğlu ve Çubarov 31 Mart 2002'de yapılan genel seçimlerde de yeniden seçilmişlerdir. Aynı yıl gerçekleştirilen Kırım'da yapılan mahallî seçimlerde de aleyhlerine olan bütün seçim şartlarına rağmen yedi Kırım Tatarı Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'na girmeyi başarmıştır (Kırımlı, 2002: 465).

Kırım Tatarlarının o dönemlerde yaşadıkları sıkıntılar sadece siyasi temsil ile alakalı olmamıştır. Aynı zamanda eğitim, kültür ve toprak meseleleri de gün geçtikçe çözüme kavuşmaya başlamıştır. 1990'larda başlayan Kırım Tatar göçleri büyük zorluklarla gerçekleştirilmiştir. Ana vatana dönüş izni alan halk, Kırım topraklarına döndüğünde kendilerine ait olan eski evlerine yerleşme yasakları ile karşı karşıya kalmıştır. Zira evleri ve arazileri daha 1945'te ya yağmalanmış ya da başkalara tahsis edilmişti. Geri dönenlere daha çok Kırım'nın ucra köşelerinde, en temel altyapının olmayan yerleşme yerleri tain ediliyordu. Fakat halk çeşitli mitingler düzenleyerek Ukrayna hükümetinden Kırım'da toprak talep etmeye devam etmiştir. Hükümet zaman zaman toprak için müracaat eden halkın taleplerini kabul ederek onlara belirli bölgelerde toprak parselleri dağıtmıştır.

Eğitim düzeyinde de bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Kırım'da sayıları fazla olup ikamet eden üç milli grubun; Rus, Ukraynalı ve Kırım Tatarı, kendi ana dillerinde eğitim taleplerini kabul ederek buna imkân sağlamıştır. Dolayısıyla Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde ikamet eden bir kişi bu üç dilden herhangi birisinde eğitim alma

hakkına sahip olmaktaydı. Bu karardan sonra yarımada'nın bazı okullarında Kırım Tatar dilinde dersler, üniversitelerde bölümler açılmış, basın yayında imtiyazlar tanınmış, Milli Tiyatro kurulmuş, çeşitli halk dansları ve folklor kulüplerine gösteri ve faaliyet serbestliği tanınmıştır. Tatar doktorların çalıştığı ve Kırım Tatarlarına ücretsiz hizmet veren çeşitli yabancı sponsor ve sivil toplum kuruluşlarının yardımlarıyla Milli Rehabilitasyon Merkezi kurulmuştur.

Çeşitli sosyal medya kaynaklarına göre sürgünden Kırım'a geri dönen Kırım Tatarları'nın sayısının 2014 Rus işgalinden önce 350.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmekle birlikte Rus işgalinin getirdiği olumsuz koşullar, baskı ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yaklaşık 20.000 Kırım Tatarı'nın Ukrayna anakarasına zorunlu göçmek durumunda kaldığı belirtilmiştir.

1998 - 2014 arası dönemde Ukrayna ve Rusya arasında değişik düzeyde anlaşmazlıklar yaşanmış; fakat Kırım Tatarları açısından nispeten sakin bir dönem olmuştur. 1990'da dönen halk artık iyi kötü kendi ayakları üzerinde durmaya başlamış, sayıları çoğalmıştır. Ekonomik, kültürel canlanma ve siyasi olarak da çeşitli alanlarda diğer milletlerle eşit haklara kavuşmuşlardır. Lakin bu durum bütün halk için geçerli olmamıştır. Sonrasında da fakirlikle mücadele eden pek çok Kırım Tatar ailesi o dönemde Tatar Milli Meclis'inden yardım almıştır. Görünüşte, Tatarlar yarımada'da yaşayan diğer milliyetlerle eşit haklara sahip olmalarına rağmen gayri resmi şekilde çoğunluğu oluşturan Rus halkı tarafından dışlanmışlardır. Resmi ve devlet kurumlarında işe alınma konusunda Tatar adayları genelde en son sırada yer almış, öncelik her zaman Rus ve Ukrayna halkına tanınmıştır.

O dönemden sonra Ukrayna devleti sınırları içerisinde, Ukrayna vatandaşı olarak yaşayan Kırım Tatarlarının statüsünü iki döneme ayırmak mümkündür. Kırım Tatarları 20.03.2014 tarihine kadar Ukrayna iç hukuku çerçevesinde azınlık statüsüne sahip bir topluluk olmuştur. 20.03.2014 tarihinde ise Ukrayna Yüksek Meclisi tarafından alınan bir kararla Kırım Tatarları yerli halk olarak tanınmıştır (Özarslan, 2014: 108). Bu kararın, RF'nin Kırım'ı ele geçirmesinden sonra alınmasına dikkat çekilmiştir.

Kırım'ın RF tarafından ele geçirilmesi sürecinin başlangıcı, Kasım 2013'te Ukrayna'da başlayan siyasi krize dayanmaktadır. Kriz, Ukrayna'da Rus Hükümeti yanlısı Yanukoviç yönetiminin AB ile Vilnius'ta imzalanması beklenen Ortaklık Antlaşması'ndan son anda vazgeçmesiyle başlamıştır. Kiev'in vazgeçme kararı AB

çevrelerinde büyük bir hayalkırıklığı oluşturmuştur. Batı'nın Kiev'in âcil borçlarının ödenmesi ve reformlar yapılması için ihtiyacı olan maddî desteği verme konusundaki isteksizliği Ukrayna'nın tercihinin etkilemiştir. Ukrayna'nın tercihinin arkasında Rusya faktörünün büyük etkisi vardır. Moskova açısından Ukrayna'nın tercihinin Batı yanlısı olmaması gerekmektedir. Bunu engellemek için Rusya doğalgaz, ticarî ilişkiler, Ukraynalı göçmenler gibi kozlarını açık bir şekilde kullanmıştır. Rusya'nın Ukrayna üzerinde uyguladığı ve negatif etkileri olan ekonomik ve siyasî baskılar Moskova'nın beklediği sonucu vermiştir. Ukrayna tercihinin Brüksel yerine Moskova'dan yana kullanmak zorunda kalmıştır. Bu kararın arkasından Avrupa yanlılarınca Kiev sokaklarında başlatılan ve diğer bazı şehirlere de sıçrayan onlarca kişinin hayatını kaybettiği eylemler sonucunda Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in ülkeyi terketmesi sonrasında tüm dünya şaşkınlıkla Ukrayna sınırında tatbikat yapan Rusya askerlerini ve Kırım'ın Rus askerleri tarafından kontrol altına alınmasını izlemiştir. Kiev'deki Moskova yanlısı yönetimin sokak gösterileri ile iktidardan uzaklaştırılmasına Putin yönetiminin sessiz kalması zaten beklenmemiştir. Rusya'nın elindeki en önemli kozlar bu ülkedeki Rusya yanlıları ile Özerk Kırım bölgesi olmuştur. Ukrayna'da yaşanan yönetim değişikliği ile; iktidara Batı yanlısı milliyetçi Ukraynalılardan oluşan bir ekibin yönetimde olduğu sürece Ukrayna ile normal ilişki kurmasının zor olduğunu Moskova tahmin etmekteydi. Moskova bu yüzden Kiev'deki olayları "darbe", yeni yönetimi ise "gayri meşru" ilân etmiştir. Ukrayna sınırında on binlerce askerle tatbikat başlatarak ve Kırım'ı kontrol altına alarak en belirgin şekilde göstermiştir. Avrupa Birliği ve ABD başta olmak üzere uluslararası kamuoyundan yükselen tepkilere rağmen Putin yönetimi daha ileri adımlar atmakta da tereddüt etmemiştir (Özby, 2014: 8)

Söz konusu krizin 23.02.2014'te Kırım yarımadasına sirayet etmesinin ardından 27.02.2014 tarihinde Kırım Meclisi'nin ve Başbakanlık binasının uniformalı ve silahlı kişilerce ele geçirilmesiyle toplanan Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclisi, 25.05.2014 tarihinde referanduma gitme kararı almıştır. Fakat sonra sadece Rus parlamenterlerin katıldığı bir oturumda, referandum tarihi öne alınarak 16.03.2014 olarak değiştirilmiştir. Bu referandumda, Kırım'ın RF'nin bir parçası olması ya da 1992 Anayasası'nda belirlenmiş daha geniş yetkilere sahip bir statüde Ukrayna içerisinde kalması yönünde bir soru sorulması benimsenmiştir (Özdal, 2014: 6). Neticede, Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu, 11.03.2014'te bağımsızlık bildirisi yayımlamış ve 16.03.2014'te yapılan referandum sonucunda da RF'ye bağlanma kararı almıştır (Erol, 2014: 2). Resmi

sonuçlara göre, referenduma katılma oranı yüzde 85 olarak gösterilmiştir. Katılanların yüzde 97'si ise Kırım'ın Rusya'ya bağlanması yönünde oy kullanmıştır (Özçelik, 2018: 1202). Fakat gerçekte Ukrayna yanlısı halk ve Kırım Tatarları özellikle böylesi bir referandumu protesto edip seçimlere katılmamışlardır. 18 Mart'ta Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kırım ve Sevastopol'un Rusya'ya bağlanması ve federal bölgeler oluşturulması anlaşmasını imzalamıştır (Erol, 2014: 2).

Rusya Anayasası'na göre federasyona katılmak isteyen bir toprağın ya da bölgenin bağımsız olması ve kendi isteğiyle katılma kararı alması gerekmektedir. Moskova bu adımlarla süreci hukuka uygun hâle getirme çabasında olmuş ve bunda kararlılık göstermiştir (Özdal, 2014: 9).

Kırım halkı eğitim, sağlık gibi sosyal haklardan yararlanmak ve yabancı vatandaş konumuna düşmemek için Rusya Federasyonu vatandaşlığına geçmek zorunda bırakılmıştır. RF vatandaşlığını kabul edip aynı zamanda Ukrayna vatandaşlığına sahip olmak, Ukrayna açısından mümkün kılınmışsa da devlet kurumlarında işe girenlerden veya çalışmakta olanlardan Ukrayna pasaportlarını teslim etmeleri istenmekte, dolayısıyla bu kişilerin Ukrayna vatandaşlığını muhafaza etmeleri mümkün olamamaktadır. Ukrayna pasaportunu iade etmeyi reddedenler ise işe alınmamakta veya işten çıkarılmaktadırlar. RF vatandaşı olmayanların seyahat özgürlüklerinin de kısıtlandı. RF vatandaşlığına geçmiş, ancak oturma izni Kırım'da olanlar Kırım'ın ilhakını tanımayan ülkelerden vize alamamakta, yurt dışına çıkışları Ukrayna pasaportu ile mümkün olabilmektedir. Ukrayna pasaportunu Rus yetkililere teslim etmek zorunda kalanların bu seçeneği de bulunmamaktadır (http://old.qha.com.ua/upload/2015/12/16/kirim_raporu_tr_2.pdf).

Ukrayna hükümeti de o süreçte bazı kararlar almıştır. Ukrayna Yüksek Meclisi, Ukrayna'nın bağımsızlığını, egemenliğini, mevcut sınırlarını kabul eden ve aşağıda ele alınacak olan 05.12.1994 tarihli Budapeşte Memorandumunu hatırlatmıştır (Özarslan, 2014: 124). ABD, İngiltere, RF, Kuzey İrlanda ve Ukrayna tarafından imzalanan bu belgeyle birlikte Ukrayna'nın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün garanti altına alındığı vurgularak RF'den, Ukrayna'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik faaliyetlerine son vermesi istenmiştir. Belgede imzası bulunan diğer devletlere de çağrıda bulunularak gerekli mekanizmaları harekete geçirmeleri talep edilmiştir (Özdal, 2014: 10). Rusya'nın yaptırım ve tehditlere karşı Kırım'da referandumu öne sürmesi ise

Batı açısından olayı daha karmaşık hâle getirmiştir. Bunun karşılığında ABD ve Batı'dan yükselen tepki, referandumu uluslararası hukuka aykırı kabul etmek ile Ukrayna'nın toprak bütünlüğü hususunda geri adım atmayacaklarını bildirmekle kalmamış; ikili anlaşmaların gözden geçirilmesi, banka hesaplarının dondurulması, vize rejiminin zorlaştırılması da diğer yaptırımların arasında yerini almıştır.

Hâlen vatanlarına dönebilmek için mücadele veren ve şu anda kendi öz vatanlarında azınlık durumunda olan Kırım Tatarları için Rusya'ya mecburî olarak bağlanmak gerek İmparatorluk döneminde gerekse Sovyet döneminde yaşadıkları acıları ve kötü hatıraları yeniden canlandırmıştır. Kırım Tatarlarının bu ilhaka karşı tepkileri çok net olmuştur. Rus işgalini kınamışlardır. Ayrıca Rus Parlamentosu tarafından Kırım'ın ilhakı kararını tanımadıkları gibi bunu uluslararası hukuk açısından hukuka aykırı, gayri meşru ve anti demokratik bir uygulama olduğunu tüm dünyaya Dünya Kırım Tatarları Kongresi'nde ilan etmişlerdir (<https://ukrturk.net/dunya-kirim-tatar-kongresi-ankarada-toplandi-iste-sonuc-bildirgesi/>)

Kırım'ın işgalinden sonra BM, Avrupa Konseyi ve AGİT yayınladıkları raporlarda, Kırım'daki Ruslara karşı ayrımcılık yapılmadığını, tam tersine Ukrayna yanlısı halk kesimlerine ve özellikle Kırım Tatarları'na yönelik insan hakları ihlalleri tespit edilmiştir. Gelen yeni yöneticiler ile Kırım Tatarları arasındaki ilişkiler daha baskıcı, anti-demokratik ve otoriter bir hal almıştır. Rus işgalcilerin Kırım Tatar dilinde yayın yapan ATR televizyon kanalını ve Ukraynaca yayın yapan televizyon ve radyo istasyonlarına yönelik yasadışı aramaları, radikalizmle suçlamaları ve kapatma kararları buna örnek olarak gösterilebilir. Kırım Tatar Meclis binasının gasp edilmesi ve faaliyetine son verilmesi; Tatarların temsil organlarının tanınmaması; her yıl 18 Mayıs'ta gerçekleştirilen Kırım Tatar Sürgünü'nü anma toplantılarının Kırım'da tamamen yasaklanması ve Kırım'da etnik nefreti körükleyen herkesin kovulacağını belirtmesi yeni yönetimin başına geçen Sergey Aksionov'un ilk aldığı kararlardan olmuştur (Özçelik, 2018: 1208).

Böylece 24 kişilik Kırım Tatarları'nın milli temsil organı olan Kurultay ve Kırım Tatar Milli Meclisi'nin faaliyetleri, "Rusya federal kanununa karşı ihlallerin önlenmesi amacıyla", ilk önce 13 Nisan 2016 tarihinde "aşırı (radikal) örgüt kabul edilerek askıya alınmış" sonra da 26 Nisan 2016 tarihinde faaliyetleri yasaklanmıştır (http://www.mfa.gov.tr/no_-102_-27-nisan-2016_-kirim-tatar-milli-meclisi_nin-

[faaliyetlerinin-yasaklanmasi-hk .tr.mfa](#)). Ukrayna Parlamentosu'nda milletvekili olan Kırım Tatarları'nın lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoglu ile KTMM Başkanı Rifat Çubarov'a, Kırım'a, 22 Nisan 2014'te, beş yıl süreyle, yani 2019 yılına kadar, giriş yasağı konulmuştur (<http://www.dw.com/tr/tatarlar-ukraynay%C4%B1-istiyor/a-17614794>). 2014 Rus işgaline karşı barışçıl gösterilere katılan Kırım Tatarları'na karşı, Rusya, 23.000 dolar tutarında ağır para cezası ile yıldırma taktiği uygulamıştır (<http://old.qha.com.ua/tr/toplum/kirim-tatarlarına-kesilen-para-cezalari-ikiye-katlanabilir/133842/>). Yüzlerce Kırım Tatarı'nın evleri ve işyerleri, güvenlik güçlerinin baskınlarına maruz kalmıştır.

Kırım'ın yasadışı işgalinden sonra Putin ve Kırım Tatar temsilcileri arasında Rusya'nın Soçi kentinde bir görüşme gerçekleşmiş, akabinde Rus hükümeti aşağıda belirtilen hususlarda adımlar atılacağına söz verilmiştir (<http://kremlin.ru/events/president/news/21028>):

- Kırım Tatarları'nın rehabilitasyonuna yardımcı olmak için Rus otoriteler bir ve beş yıllık planları kabul edecektir.
- Kurultay ile KTMM, Rus tarafından tanınacaktır.
- Kırım Tatarları'nın yasal, ekonomik, toprak ve mülk sorunları çözülecektir.
- Kültürel haklar verilip korunacaktır.
- Kırım Tatar dilinde eğitim veren kurumların geliştirilmesine katkı sağlanacaktır.
- Kırım Tatar yer adları ve coğrafi isimleri kullanılacaktır.
- Kırım Tatar dilinde yayın yapan medya kuruluşları ve gazeteler desteklenecektir.

Fakat yaklaşık iki yıl sonra, Kırım'da gelinen nokta, Kırım Tatarları açısından hiç iç açıcı olmamıştır. Kırım'da artan ölçüde faili meçhul cinayetlere kurban giden Kırım Tatarı'nın sayısı artış göstermiştir. Özellikle Kırım Tatar aktivistlerin kaçırılması ve ortadan kaldırılması olaylarına sık rastlanmıştır. Birçok Kırım Tatar'ın evine yüzleri maskeli kişiler tarafından yabancı düşmanlığı, ırkçılık suçlamaları ve din aşırılığı bahaneleriyle ani baskınlar ve aramalar gerçekleştirilmiştir. Suçsuz ve sebepsiz yere birçok Kırım Tatarı hapse atılmıştır. Geride pek çok Tatar kadın kocasız, evlatlar babasız kalmıştır (<https://qha.com.tr/haberler/bariyev-rus-baskisi-yuzunden-kirim-tatarlari-anavatanlarında-azinlik-haline-geldi/25199/>). Milli sembolleri barındıran kıyafet veya slogan atmak dahi yasaklanmıştır. Daha evvel yukarıda belirtilen

Aksionov'un Kırım Tatarları'na karşı alınan tedbirlerin çoğu Soçi görüşmelerinin sonrasında vuku bulmuştur.

Kırım Tatarları'nın durumunu daha karmaşık hale getiren ABD, AB ve Rusya gibi büyük güçler ile Ukrayna ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin arasındaki güç mücadelesinin arasında sıkışıp kalmaları olmuştur. Ayrıca Kremlin hükümeti ile Rus medyası birlikte hareket ederek Rus toplumunun içinde yer alan anti-İslam ve anti-Müslüman düşüncelerini alevlendirerek Kırım Tatarları'na karşı kullanmıştır. Batılı toplumlarda Müslüman toplumlara karşı gelişen yabancı düşmanlığı ve ırkçı yaklaşımları bahane ederen Rus örgütleri Kırım Tatarlarını aşırı dinci grupların ve bazı terör örgütlerin parçası olarak göstermektedir (Özçelik, 2018: 1210)²

2014 yılında Kırım'ın işgali sırasında Kırım Tatarları barışçıl araçlar ve şiddetsizlik stratejisini kullanarak tepkilkerini ortaya koymuşlardır. Buna karşılıklı Rus yetkililer çeşitli yaptırım cezaları, baskı, tehdit ve yıldırma politikaları kullanarak, Kırım Tatarlarına karşı gelmişlerdir. Baskılara boyun eğmeyen bir kısım Kırım Tatarları ve diğer milletlerden vatandaşlar Kırım'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. İlhaktan kısa bir süre sonra yaklaşık 15 bin Kırım Tatarı yarımadadan göç etmiştir. Bir kısmı Doğu Avrupa ülkelerine bir kısmı da Türkiye'ye göç etmiştir (Özçelik, 2018: 1214)

Kırım'ın ilhak edilmesinden hemen sonra Ukrayna Yüksek Meclisi de bir hamle yaparak Kırım Tatarları'nı resmen yerli halk olarak tanımıştır. Böylece ulusal azınlık olarak kabul edilen Kırım Tatarları, Ukrayna iç hukuku açısından farklı bir statüye tabi kılınmıştır. Bu yeni statüyle birlikte Kırım Tatarları, Ukrayna iç hukuku açısından ulusal azınlık olmaktan kaynaklanan haklarını koruyarak daha ileri haklar elde etmek yönünde hukuki bir zemin kazanmışlardır. Ukrayna Yüksek Meclisi'nin aldığı kararda dikkat çeken bir diğer husus, Kırım Tatar Milli Meclisi ile ilgili olmuştur. Yasal bir statüsü olmayan Kırım Tatar Milli Kurultayı ve onun yürütme organı olan Kırım Tatar Milli Meclisi, Ukrayna Yüksek Meclisi'nin aldığı bu kararla birlikte resmi bir sıfat kazanıp Kırım Tatar Milli Meclisi, Kırım Tatarları'nın yetkili organı olarak resmen tanınmıştır. Böylece Kırım Tatarları meselelerinde, Ukrayna devleti Kırım Tatar Milli Meclisi'ni yetkili muhatap olarak kabul etmiştir (Özarslan, 2014: 120). Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesinden sonra alınan bu karar, Kırım Tatarları tarafından yıllardır

² Rus polisleri, İŞİD, İGİL, FETÖ ve HİZBUTTAHRİR gruplarına mensup olduklarını iddia ederek, birçok Kırım Tatarı mahküm edilmiştir.

talep edilmekte iken ve RF'nin müdahalesini hukuka aykırı bulan ve işgal olarak kabul eden Ukrayna'nın Kırım'ı fiilen kaybettikten sonra Kırım Tatarları ile ilgili bu yönde bir karar alması dikkat çekici olmuştur.

Kararda dikkat çeken bir başka husus, 2. Maddede Kırım Tatar Türkleri'nin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili olan hüküm olmuştur. Bağımsız Ukrayna Devleti'nin bir parçası olarak Kırım Tatarları'nın kendi kaderini tayin hakkının varlığının ifade edilmesi, bu hakkın korunmasının ve uygulanmasının güvence altına alındığını göstermiştir.³

Kararın devamında 16.03.2014'te Kırım'da gerçekleştirilen referandumun bir sonucu olarak RF'nin sınırları içerisinde kalan Kırım Tatar ve diğer grupların siyasi, sosyal ve medeni haklarının kısıtlandığına dikkat çekilmiştir. Bu iddiadan hareketle Kırım Tatarları'nın kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Burada, BM Yerli Halkların Hakları Beyannamesi'ne yapılan zımni bir gönderme bulunmuştur (Özarlan, 2014: 121). Çünkü bir devletin kendi sınırları içerisinde yaşayan bir halkı baskı altında tutup zulme varan uygulamalar gerçekleştirmesi halinde, bu hak gündeme gelebilmektedir. Böylece bir yandan RF'nin Kırım yarımadasını topraklarına katmasının mevcut uluslararası hukuk kurallarına ve uluslararası toplumun genel kabullerine aykırı olduğu ve RF'nin Kırım'da yaşayan topluluklara baskı yaptığı ileri sürülmüş olmakta; diğer yandan da RF'nin bu uygulamalarına karşı Kırım Tatar Türkleri'nin yerli bir halk olarak sahip olduğu hukuki dayanağa dikkat çekilmiştir.

Özetlemek gerekirse 2014 Kırım Krizi donmuş çatışma ya da çekişmeli devletler kategorisine konabilir. Uluslararası toplum Kırım işgaline tepkisi daha çok ekonomik ve politik yaptırımların uygulamalarıyla kendini gösterdi. O da yetersiz kaldı. Rusya Federasyonu da böyle durgun ama istikrarlı politikalar yürüterek Kırım'ın kendi topraklarına ait olduğunu bütün uluslararası camiaya kabulettirmeye çabasındadır. Her ne kadar Kırım krizi çok daha derin uluslararası boyutları içeriyor olsada, malum konumuz o değil, olan yerli halklara özellikle de azınlık düzeyine düşecek kadar nüfusu azalan Kırım Tatarlarına oldu. İlhak kararını ilk başından beri protesto ederek çeşitli yaptırımlara ve baskılara maruz kalan halk halen de çeşitli yasadışı uygulamaların neticelerini çekmektedir. Rus yanlısı Kırım Hükümeti, Kırım Tatarlarının bazı

³ Kararın tam metni için bakınız, Ukrayna Yüksek Meclisi Resmi İnternet Sayfası, <http://portal.rada.gov.ua/en/news/page/news/News/News/89899.html>.

taleplerini kabul etmiş gibi görünse de gerçekte halkın taleplerine görmezden geliyor, erteliyor veya hiç açıklama yapmadan uygulayama bile koymuyor. Kendi ana vatanında bastırılmış halk soluğu uluslararası toplumlarda ve komşu dost ülkeleri olan Ukrayna ve Türkiye’de almaya çalışıyor. Bu konuda aktif rol Kırım Tatar diasporasına düşmektedir (<http://www.kirimdernegi.org.tr/bildiriler/920-dunya-kirim-tatar-kongresi-nin-kirim-tatar-halkina-muracaati>). Böylece içeride sesini duyuramayan halk, diaspora aracılığıyla çeşitli uluslararası platformlarda kendi sıkıntılarını arzu ve taleplerini aktarmaya ve uluslararası aktörlerden yardımlar talep etmeye devam etmektedir. Bunun bir örneği olarak da Türkiye’deki Kırım Tatar Diasporası 2. Dünya Kırım Tatar Kongresini düzenledikten sonra dünyanın değişik yerlerinde toplantılar yapmış ve Kırım Tatarlarının haklı taleplerini uluslararası örgütler, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve dünyanın önemli başkentlerde dile getirmişlerdir.

3.2 Kırım Tatarlarının Liberal Teorik Görüşler Yönünden İncelenmesi

Kırım Tatarlarının analitik değerlendirmesi Kırım Tatarlarının önde gelen liderlerinden Abdulcemil Kırimoğlu’nun “*Kırım Tatar milli kurtuluş tarihi Kırım Hanlığının Nisan 1783’te Rusya İmparatorluğuna ilhak edilmesiyle başlar*” (Kırimoğlu; 2010: 1) ifadesiyle tanımladığı gibi zikredilen tarih ve olayla başlatılması daha anlamlı olacaktır. Enterasan bir şekilde bugün itibarıyla yine Rusya Federasyonu içinde kimliklerini, kültürel değerlerini muhafaza ve bekası amacıyla varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu mücadeleyi sürdürürlerken yaşadıkları dönemin gerek yönetimleri gerek dönemin yönetimleri üzerinde etkili olan ideolojik görüşlerden daha çok olumsuz etkilenmişler ancak, yine aynı dönem ve şartlar altında da özellikle beka amaçlarına uygun politikalar benimsemiş ve uygulamışlardır.

Bu safhada günümüzde de önemli bir tartışma konusu ve gündem olan Liberal Düşünce yönünden Kırım Tatarlarının durumu analiz edilecektir. Bu amaçla konuyla ilgili tartışmacılardan öncelikle Will Kymlicka ’nın öne çıkardığı Devletlerin Geleceği ve Çok Kültürlülük, Etnik Yapılar ve Ulusal Gruplar, Liberalizm ve Azınlık Hakları arasındaki ilişki, Ulus Devlet ve Azınlık ilişkisi, Küreselleşme Süreçlerinden kaynaklanan iç ve dış etkiler, İnsan hakları; bilahare Jurgen Habermas’ın dillendirdiği, Demokratik Hukuk Devleti ve Tanınma Mücadelesi, Kolektif Haklar- Bireysel Haklar İlişkisi, Devlet Vatandaşlığı ve Ulusal Kimlikler gibi Milli Kimlik analizine esas

alınan kriterler yönünden günümüz Kırım Tatarların durumu, ulusal ve uluslararası politikaların belirlenmesindeki rolleri ve etkilerinin derecesi analiz edilecektir.

3.2.1 Kırım Tatarlarının Will Kymlicka'nın Azınlıkların Liberal Teorisi Yaklaşımı Yönünden Değerlendirilmesi

Bu safhada analizi oluşturan temel argümanlar, yukarıda da ifade edildiği gibi, liberalizm, Çok Uluslu Devletler ve Çok Etnikli Devletler Ayrımı, Etnik Ve Ulusal Grup Olma Özellikleri, Kolektif Hak Grupları ve Ortak Kimlik Olma Özellikleri, Devletlerin Politika Oluşturma Anlayışları Üzerinde Etkili Olan Sistemler, Liberalizm İle Azınlık Hakları, Liberal Çokkültürlülük Modeli, Liberallikle İlgisiz Gruplar Sorunu, Kültür İlişkisi, Grup Farkına Dayalı Haklar, Siyasi Temsil gibi konular itibarıyla durumları incelenecektir.

3.2.1.1 Liberalizm

Kırım Tatarların durumu, Kymlicka'nın "Azınlık Haklarının Bir Liberal Teorisi" başlığı altında ifade ettiği ve öne çıkardığı liberal gelenek içinde yer alan argümanlar yönünden ele alınacaktır. Zira "*Liberal geleneğin bireylerin medeni ve siyasi haklarına gösterdiği önemle diğer teorilerden ayrıldığı, inanç, söylem, teşkilatlanma, meslek ve hatta cinsiyet özgürlüğü de dâhil olmak üzere devletin müdahale etmeyeceği temel bir kişisel özgürlük alanı ve bu, başkalarının bu alana verebilecekleri zararlardan korunmayı talep ettiklerini*" nin öne çıkarılması ve liberalizmin yükselişinin bağlandığı değerler (Kymlicka, 1998: 13), Kırım Tatarları yönünden yapılacak değerlendirmelere esas olabilecek özelliktedir.

Liberter ve liberal şeklinde yapılan tasnif bu tesbitimize açıklık kazandırmaktadır. Buna göre; Liberter'in serbest piyasanın sağcı yandaşlarını; Liberal'in ise refah devletinin merkez- sol yöndeşlerine der ve bu terimin sekülerizm, demokratikleşme, fırsat eşitliliği, kadınlar, etnik ve dini azınlıkların, dezavantajlı ve baskıya uğrayan diğer grupların sivil haklarının korunmasından yana, benzer bir tür ılımlı sol yaklaşımı temsil ettiğine" ilişkin tasnif, çalışmanın konusu yönünden de önem oluşturmaktadır (Kymlicka, 1998: 14).

Bir başka görüş ise liberal modele biçilen fonksiyon ile alakalıdır. Bu yaklaşım, "*liberal modelin esas aldığı konu, tartışımcı vatandaşların demokratik self determinasyon değil, üretken vatandaşların kişisel mutlulukların duyurulmasıyla*

apolitik bir toplumu oluşturacak bir ekonomi toplumunu, hukuk devleti standartlarında normlaştırılmasıdır ki Liberal yaklaşıma göre demokratik irade oluşturmanın işlevi, siyasi güç kullanımını meşrulaştırmaktır” (Habermas,1995: 160) şeklindeki görüştür ki demokratik irade oluşturma, siyasi güç kullanımı ile ilişkilendirilmektedir.

Bu tesbitler, yukarıda da ifade edildiği gibi değerlendirme alanını Kırım Tatarları için de çevreleyecektir. Şöyle ki,

Kymlicka'nın tanımladığı gibi Liberter açıdan bakıldığında Kırım Tatarlarının Sovyetler Birliği hakimiyeti döneminde yaşadığı “sosyalist dönem” hariç, serbest piyasa sistemi ile bağdaşmayacak yönleri pek yoktur, hatta gerek toplumsal gerek bireysel anlamda hür teşebbüs anlayışına yatkın olmaları ile tanınırlar. Bunun yanında, piyasa mantığının ortaya çıkardığı veya çıkarması muhtemel olumsuzlukları da giderecek sosyal yardımlaşma anlayışları ile de piyasa tercihinin yapan özellikle batı zihniyetinden de farklılık arz ederler. Bu yönleriyle Kırım Tatarları, Kymlicka'nın ifade ettiği “*eşitliliği, kadınlar, etnik ve dini azınlıkların, dezavantajlı ve baskıya uğrayan diğer grupların sivil haklarının korunmasından yana, benzer bir tür ılımlı sol yaklaşımı temsil ettiğine*” ilişkin liberal tanıma uygun (Kymlicka, 1998: 91) bir fikri yapıya da sahiptirler ki bu aslında bir nevi sol yapıdır.

Bu değerlendirmeyi devam ettirilir ve geliştirilirse bugün itibarıyla Kırım Tatarlarının Liberal anlayışları tarihsel süreç itibarıyla bakıldığında Habermas'ın (1995: 160) “*tartışımçı vatandaşların demokratik self determinasyon değil, üretken vatandaşların kişisel mutlulukların duyurulmasıyla apolitik bir toplumu oluşturacak bir ekonomi toplumunu, hukuk devleti standartlarında normlaştırılması*” ve “*demokratik irade oluşturmanın işlevinin, siyasi güç kullanımını meşrulaştırılması*” olduğuna ilişkin Liberal yaklaşımına daha yatkındırlar. Mevcut şartlar altında yani “*başka bir devletin egemenliği altında kendi kimliklerini bir azınlık olarak kabul ettirebilme kazanımlarının*” yanında yine Habermas'ın “*tartışımçı*” diye tanımladığı vatandaşlara biçtiği Hukuk devleti içinde demokratik irade oluşturma işlevinin siyasi güç kullanımını gerektirdiğine ilişkin yaklaşımı yönünden de kendi imkân ve kabiliyetlerinin farkında olarak bireysel tercihlerini, kendilerinden beklendiği gibi “*üretken vatandaşların kişisel mutlulukların duyurulmasıyla apolitik bir toplum oluşturma gayreti ile kendilerini*” içlerinde buldukları çoğunluk kültürüne kabul ettirebilme hedefi içinde, hukukileşmeye yönelik siyasi faaliyetlerini devam ettirmektedirler.

Böylelikle Kırım Tatarlarının bugünkü fikri anlayışlarının, Kymlicka'nın Liberal tanımına eklediği, belli azınlık haklarının temel liberal değer olan bireysel özerklik ile yani her bireyin anne ve babalarımızdan miras aldığımız hayat tarzlarını ya da dinimizi, ya da etnik cemaatimizi sorgulayan ve kendimiz için bu geleneksel hayat biçimlerini ve sosyal rollere bağlı kalmaya değip değmeyeceklerine karar verme hakkı ile tutarlılık gösterdiği açıktır.

Bu tespitler, Kırım Tatarlarının Kültürel Çoğunluk, Etnik Ve Ulusal Gruplar, Kollektif Hak Grupları, Ortak Kimlik gibi özellikler yönünden incelenmeyi gerektirir.

3.2.1.2 Çok Uluslu Devletler ve Çok Etnikli Devletler Ayrımı İtibarıyla Kırım Tatarları

Çok kültürlü ulusların birincil kaynağı birden çok ulusun bir arada yaşadığı devletler, ikincil kaynağı ise “Göçler” olarak gösterildiğinde ve göçmenlerle azınlıkların da biri birinden ayrılmaları gerektiği dikkate alındığında;

“Belirli bir toprak parçası ya da yurttta yaşayan ayrı bir ortak dili ve kültürü olan az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmış, tarihsel, bir cemaat olarak bir devlet bünyesinde bulunmaları” (Kymlicka, 1998: 38) yönünden bakılacak olursa Kırım Tatarları bir “ulus”tur. Sosyolojik anlamıyla “ulus”, bir “halk” ya da bir “kültür” fikriyle de yakından ilişkili olduğu göz önüne alındığında da Kırım Tatarları bir ulus olma özelliğini haizdir. Birden çok ulusu bünyesinde barındıran bir ülkenin, yukarıdaki anlamda “çok uluslu bir devleti ve küçük kültürlerin de “ulusal azınlıkları” oluşturduğu kabul edilir. Çok ulusluluk yani farklı ulusların tek bir devlet çatısı altında toplanması; *“bir küresel cemaatin yerinin başkası tarafından istila ve işgal edilmesi; ya da bir emperyalist güçten ötekine göçmek, durumunda olduğu gibi, irade dışı da olabilir ancak, farklı kültürlerin karşılıklı yararlarını gözetererek bir federasyon oluşturmak üzere anlaşmaları durumunda olduğu gibi gönüllü”* olarak da gerçekleşebilir (Kymlicka, 1998: 39).

Kırım Tatarları, “bir küresel cemaatin yerinin başkası tarafından istila ve işgal edilmesi” kriteri itibarıyla tanıma da uygun şekilde yurt olarak yaşadıkları toprakları Ruslar gibi küresel bir ulus tarafından işgal edilmiş ve topraklarından çıkarılmış ve başka uluslarla bir arada yaşamaya zorlanmış bir ulustur. Bir yandan da belki bir emperyalist güçten ötekine göçmek şeklinde değil ama küresel bir gücün oluşturduğu bir federasyon

(Sovyetler Birliği) sınırlarının içerisinde ancak öz yurtlarından çok uzakta başka bir cumhuriyete ya da federe devlete (Özbekistan ve diğer) zorla g ettirilmiş, bilahare yine aynı küresel devletin sınırları içinde kalan öz yurtlarında kurulmuş başka bir cumhuriyete (Ukrayna - Kırım) idari ve yasal düzenlemelerle var olan haklardan yararlanarak bu sefer de gönüllü olarak kendi öz yurtlarına göç etmiş ve orada yaşayan diğer uluslararası kendilerine yer bulan bir ulus olarak da görülebilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız bir devlet haline gelen Ukrayna'nın Kırım bölgesinde özerk bir statüde kurulan bir devlet içinde Ruslar, Ukraynalılar gibi çoğunluğu oluşturan ulusların yanında nispeten az nüfusuyla da olsa bir ulusturlar. Ancak gariptir ki Ukrayna da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından gelişen ihtilafli çekişmelerin ardından Kırım zerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'dan ayrılma kararı almasının ardından tekrar Rusya Federasyonu'na katılması sonucu bugün Kırım Tatarları, Rusya Federasyonu gibi hem çok uluslu bir devletin hem bir federe devletin içinde yer alan diğer uluslar gibi bir ulus olarak kabul görmemektedirler. Öyle de olsa Kırım Tatarları, yukarıda belirtildiği gibi bir cemaat olarak ulus olma özelliğini yüzyıllardır muhafaza etmiş ve etmekte olan bir ulus oldukları aşıkrdır.

Nitekim Kırım Tatarları zerine yaptığı bir çalışmada Alan Fisher çalışmasının sonuç kısmında şu kanaatini ifade etmektedir “...Sovyet Hükümeti rehabilitasyonla Tatar taleplerinden çoğunu yerine getirmiştir ki bu 1967'de aşıkâr bir siyasi amaca dayanmıyordu. Tatarca yapılan kültürel ve eğitimci faaliyetlerin gelişmesine müsaade etmekle Kırım Tatarlarının bir milliyet teşkil ettikleri de zımnen kabul olunmuştur. Sovyetlerin Tatarlara karşı uyguladığı hlihazırdaki siyasete binaen bir antiSovyet propagandacı 1944'deki sürgünün sebebini gerçekte belki de Rus şovenizmi olduğunu ileri sürebilecek hususlar bulabilir” (Fisher, 2009: 275).

Yukarıda başlanan değerlendirme, çok kültürlü ulusların ikincil kaynağı olan gler yönünden de geçerlidir. Büyük devletler bir ulustan büyük bir kesimi göçmen olarak ülkelerine alır ve minimum derecede de olsa kendi öz kültürlerini korumalarına izin verirlerse çok kültürlü toplum olmaya başlarlar. Kırım Tatarları da çıkarıldıkları yurtlarına tekrar döndüklerinde Kırım yarımadası itibarıyla bölgedeki devletin çok uluslu hale gelmesine katkı yapmıştır. Bunda Will Kymlicka'nın yorumladığı şekilde “1970lere kadar göç eden toplumlar büyük baskı altında kalıp, asimile edilirken bu tarihten sonra dünya genelinde göç eden toplumlar daha anlayışlı, hoş grl

karşılandığı ve çoğulcu bir toplum benimsendiğine” ilişkin anlayışın etkisinin önemli bir payı vardır. Bu benimsemenin Kırım Tatarları için de uygulandığını ve “*öz kültürlerini korumalarına, verilen izinlerle ulus olma niteliklerinin kabul edilmiş uluslardan biri haline gelmelerine*” vesile olduğunu ifade edebiliriz. Kaldı ki Kırım Tatarları göçmen de değillerdir sadece asli vatanlarına dönmüş bir ulus oldukları gözden uzak tutulmamalıdır.

Böylelikle Kırım Tatarları, çok toplumlu devletlerdeki göçmenlerden de ayrılmışlardır. Zira göçmenlerle azınlıkları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Çünkü göçmenler ulus olarak kabul edilmemektedirler. Göçmenlerin kültürleri buldukları aile içinden gelmekle beraber, geldikleri toplumda baskın kültürün içinde etkin bir hayat sürecekleri için göçmenlerin bu kültüre uyum sağlamaları bir şekilde zorunlu hale getirilmektedir. Bunun için en iyi örnek ABD’ye göç etmek için başvuran göçmenlerde o toplumun dilini öğrenme, kullanma şartı aranması olabilir Bir başka özellik de “*göçmenlerin asimile olmaya direnirken, ulusal ve etnik gruplardan farklı olarak ayrı bir federe yönetim şekli istememeleri*”dir (Kymlicka, 1998: 43).

Bu yönüyle değerlendirildiğinde Kırım Tatarları da geldikleri yurtlarında hakim olan devletin (Ukrayna) resmi dilini de kullanmak zorunda kalmış, fakat kendi dilleri de resmi dil olarak kabul edilmiş, ana dillerinde eğitim hakkını eğitim her safhasında kullanmışlardır. Ancak Kırım tekrar Rusya’ya iltihak edilince bu haklar ortadan kaldırılmıştır. Kırım’ın Rusya’ya iltihakı uluslararası toplum nezdinde kabul edilmediğinden hali hazırdaki statüleri netlik kazanmamıştır. Ancak uygulamanın yukarıda vurgulandığı gibi ABD örneğine dönüştüğü söylenebilir.

Bu safhada Kırım Tatarlarının durumları Kanada’daki Qebecliler için yapılan “*Quebeclilerin federasyondan ayrılma ihtimali oldukça somut olmakla birlikte, bu grupların tarihsel tercihleri de federasyondan çekilmek değil, ABD’deki ulusal azınlıklar gibi, federasyon içinde özerkliklerini arttırmanın koşullarını müzakere etmek olmuştur*” (Kymlicka, 1998: 81) şeklinde değerlendirmeye de benzetilebilir. Ancak Kırım Tatarları fiilen durumu kabul etmiş görüneler de resmi söylemleri bunun tersi olarak “kabul etmeme” yönündedir. Sürecin nihayete erdiğinin kabulü halinde ya da anlaşıldığında belki yeni bir değerlendirme yapılabilir.

3.2.1.3 Kırım Tatarlarının Etnik ve Ulusal Grup Olma Özellikleri

“Çokkültürlülük”te kültür, ulus kavramı ile eşanlamli kullanılmaktadır. Bir devlet, eğer çok uluslu devlet ya da çok etnikli devlet şeklindeyse ve bu durum bireysel kimliğin ve siyasi tercihin önemli bir tarafını oluşturuyorsa o devlet çok kültürlüdür (Kymlicka, 1998: 49).

Kırım Tatarları Rusya’ya iltihaktan önce içinde buldukları Özerk Kırım Cumhuriyet içinde Ukraynalılar, Ruslar gibi “ulus” statüsünde bulunurlarken bugün itibarıyla Kırım içinde statüleri red edilmiş bir topluluk haline itilmişlerdir. Zira Kırım içinde nüfus yönünden sayısal çoğunluğu elinde bulduran Rusların yaşanan siyasi karışıklıklardan yararlanarak tek taraflı olarak, Ukraynalılara ve Tatarlara rağmen yaptıkları bir plebisitle önce Ukrayna’dan ayrılma, akabinde Rusya Federasyonu’na katılma kararı almıştır. Bu arada Tatarların o güne kadar elde ettikleri haklar bir anda kaldırılmış ve tam anlamıyla Rus egemenliğine tabi olmaları istenmiş hatta Rusya içinde başka bölgelere yerleştirilmeleri amacıyla yurtlarından uzaklaştırılmaları dahi üstü kapalı istemlerle gündemde tutulmuş, bir taraftan da Rus kimliği, pasaportu almak kaydıyla vatandaşlık işlemleri de uygulamaya konulmuştur.

Bu gelişmeler Tatarları daha önce ilhak edilirlerken elde ettikleri siyasi statüyü tekrar kazanmak amacıyla yeni devlet içinde kendi haklarını aramaya itmiş ancak, özerklik taleplerini bir nevi saklı tutmaya başlamışlardır. Bugün yeni siyasi oluşum içinde bu taleplerini açıkça dile getiremeseler de Ukrayna içinde faaliyet gösteren diğer Tatar gruplar söz konusu talepleri, Kırım’ın ilhakının reddi üzerinden dillendirerek ifade etmekte ve gündemde tutmaktadırlar.

Uluslararası politika uygulamaları yönünden çok da sürpriz olmayan söz konusu uygulama, birçok yönden örneklendirilebilir. Kymlicka’ya göre ulusların bir arada yaşaması ile ulus içinde yer bulan uluslar, o ülke içinde kendi haklarını aramaya başlamışlar ve özerk bir statü kazanmak istemişlerdir (Kymlicka, 1998: 36).

Bu süreçte Kırım Tatarları, çok uluslu devlet içinde bir ulus olarak yer alırken, en azından çok etnikli devlet içinde bir etnik unsur olarak görülmeleri gerekirken; sadece bireysel kimlikleri ve siyasi hayatın önemli yanını teşkil eden bir kültür olarak bile görülmez hale getirilmişlerdir.

3.2.2 Kırım Tatarlarının Kolektif Hak Grupları ve Ortak Kimlik Olma Özellikleri Yönünden Durumları

Kolektif hakların tanımında hemen herkes kolektif hakların tanım gereği bireysel haklar olmadığı fikrine katıldığı kabul edilir. Zira grup farkına dayalı yurttaşlığın birçok biçimi aslında bireyler tarafından uygulanmaktadır. Ancak, grup farkına dayalı haklar bir grubun bireysel olarak üyelerine ya da bir bütün olarak o gruba ya da grubun çoğunluğunu oluşturduğu bir federal devlete uygun düşebilir (Kymlicka, 1998: 72).

Kolektif hak özellikleri veya grup hakları yönünden değerlendirildiğinde Kırım Tatarları, önceki konuların tartışılmasında vurguladığımız gibi Ukrayna yönetimi içinde kendi dil, inanç, ifade, kendi dilinde eğitim devlet yönetim kademelerinde görev alma, seçme seçilme vb. haklarını kullanmada gerek bireysel gerek bir grup olarak Kırım Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde hatta Merkezi Yönetim parlamentosunda da temsil edilme haklarını kullanmada, diğer grup ve bireylere tanınan haklar gibi haklara sahipken, bugün Rusya Federasyonuna katılma kararı almış yeni Kırım Cumhuriyeti içinde ise çoğunluğu ele geçiren Ruslar, egemenlik tasavvurundan aldıkları güçle bütün bu hakları kendi yönetimine tabi olacak şekilde düzenlemiş, siyasi temsil gibi bazı hakları da ortadan kaldırmıştır.

Bu safhada gündeme gelecek olan bir diğer husus “Ortak Kimlik” ile ilgilidir. Miller’a göre eşitlikçi adalet ancak yurttaşlar birbirleriyle ortak bağlarla, “ulusal düzeyde var olması gereken” güçlü bir “ortak aidiyet” ve “ortak kimlik” duygusuyla bağlı olduklarında mümkündür (aktaran Kymlicka, 1998: 124)

Bir refah devleti sağlanması için yurttaşların karşılıklı olarak bir dayanışma ve fedakârlık içinde olmaları gerekmektedir. Bu da ancak ve ancak ortak bir kimlik ile sağlanmaktadır. Ortak kimliğin en etkili yaratılma şekli ise “*ortak bir dil ve ortak bir tarih*” olarak gösterilmektedir. Kırım ve Kırım Tatarları yönünden bakıldığında ortak dil, Sovyetler Birliği zamanında Rusça olarak belirliken, Ukrayna döneminde başlangıçta Ukraynaca ve Rusça, bilahare sadece Ukraynacaya dönüştürülmüş; Rusyaya iltihaktan sonra da tekrar Rusça olarak belirlenmiştir. Tatarca ise sadece eğitim safhasında kullanılabilmektedir.

Buraya kadar anlatılan hususlar aslında grup farklılıklarına ilişkin olarak her fırsatta bir takım düzenlemelerin gündeme getirildiği ve bunların çoğunlukla ulusal ve etnik farklılıkların düzenlenmesiyle ilgili olduğu da görülmektedir ki bunlar, gruplara özgü olarak özyönetim hakları; çok etniklilik hakları ve özel temsil hakları olarak sıralanmaktadır (Kymlicka, 1998: 60).

Bu üç tür hak, bir grubun bir tür haktan daha fazlasını talep edebileceği anlamında, örtüşebilir. Örneğin, yerli gruplar hem dezavantajlı konumlan nedeniyle merkezi hükümette özel temsil hem de “halk” ya da “ulus” olma statüleri nedeniyle çeşitli Özyönetim güçleri talep edebilirler. Ancak bu hakların birlikte gündeme gelmesi gerekmez Sakatlar gibi, baskıya uğrayan bir grup özel temsil isteyebilir ancak özyönetim ya da çok etniklilik hakları talep etmek için nedenleri yoktur. Tersine, ekonomik olarak başarılı bir göçmen grubu çok etniklilik hakları isteyebilir; ancak özel temsil ya da özyönetim hakkı talep etmek için gerekçeleri yoktur (Kymlicka, 1998: 61). Kırım Tatarları veya onların şahsında Müslüman topluluklar bu haklardan yararlandırılmadıkları hatta bu hakları talep ettiklerine pişman ettirildikleri de görülmektedir.

Bunlardan Özyönetim hakları, çokuluslu devlette, esas yapıyı oluşturan ulusların kendi kültürlerinin gelişimini temin etmek ve insanlar için en yüksek faydayı gözeterek belirli bir düzeyde siyasi özerklik ya da toprak esasına dayalı yargı anlayışını elde etme eğilimi ifade eder. Çok sayıda ulusal azınlık kendilerinin de “halk” ya da “ulus” olduğu konusunda ısrar ederler (Kymlicka, 1998: 67)

Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkında da ısrarcı davranırlar. Bu tespitler Kırım Tatarları için de geçerlidir ve adeta var oluşlarının bir gereğidir. Yukarıda vurgulandığı gibi yaşadıkları onca zulüme rağmen 1921-41 yılları arası Sovyetler Birliği sistemi içinde ayrı bir “federe devlet” olarak özyönetim imkânı elde etmiş ancak, II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle bu öz yönetim hakları ellerinden alınmış, yurtlarından yine uzaklaştırılmışlardır. Özellikle Stalin'in 1936 Kasımı'ndaki 8. Sovyet Kongresinde Kırım ASSR (Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) hakkında söylediği “*Örneğin Kırım Tatarları bir azınlıktırlar. Bu gerekçeyle Kırım Cumhuriyeti'ni Birlik Cumhuriyetleri arasına katmak yanlış ve mantıksız olurdu*” ifadesi sürece bakış açısını özetlemekte son noktanın baştan konulmuş olduğunu göstermektedir (Fisher, 2009: 185).

Kırım Tatarlarının öz yönetim konusundaki bir tecrübeleri de 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra tekrar öz yurtları olan Kırım'a döndüklerinde yaşadıklarıdır. Bu defa Ukrayna içinde üçüncü büyük bir ulus olarak *öz yönetim* olmasa da *çok etnikli* ve *özel temsil* haklarını ellerinde bulundurmuşlardır. “*Özyönetim talepleri olağan ve kalıcı olarak görüldüğünde, temsil garantisi de peşinden gelecektir*

baskı gerekçeli garantilerde bu söz konusu değildir” (Kymlicka, 1998: 69) tespitinde olduğu gibi Kırım Tatarları, bilimsel tartışma ve tespitlerle ortaya konan bu hakları tekraren elde edebilen bir “Halk” olarak aslında başlı başına bir örnektir. Kymlicka’nın “yerli gruplar hem dezavantajlı konumlan nedeniyle merkezi hükümette özel temsil hem de “halk” ya da “ulus” olma statüleri nedeniyle çeşitli Özyönetim güçleri talep edebilirler. Ancak bu hakların birlikte gündeme gelmesi gerekmez Sakatlar gibi, baskıya uğrayan bir grup özel temsil isteyebilir ancak özyönetim ya da çok etniklilik hakları talep etmek için nedenleri yoktur. Tersine, ekonomik olarak başarılı bir göçmen grubu çok etniklilik hakları isteyebilir; ancak özel temsil ya da özyönetim hakkı talep etmek için gerekçeleri yoktur” (Kymlicka, 1998: 70) vurgusuna bakıldığında, Kırım Tatarlarının öz yönetim ve diğer haklara ilişkin azim ve kararlılıkları örneklendirilmeyi hak eder ölçüdedir. Belki de en dikkat çekici husus, Tatarların çok etniklilik hakları bağlamında talep ettikleri ve “etnik grupların üzerinde en çok durdukları dinsel yaşamları temelinde onları dezavantajlı duruma düşüren yasalar ve düzenlemelerden muafiyet” (Kymlicka, 1998: 67) konusunda takındıkları tutumla ilgilidir.

Müslüman kimliklerini diğer etnik unsurlar karşısında bir cemaat, bir ulus olarak, ibadet yerleri, cami, dini bayramlar ve tatiller gibi hakları bireyleri adına talep eder ve bu konuda ısrarlı olurlarken bir taraftan da bireylerinin birlikte yaşadıkları diğer ulusların kültürlerine uyum sağlamaları yönündeki gelişmelere çoğunlukla anlayış göstermeleri hatta benimsemeleridir. Hatta isimler konusunda bile her ne kadar ısrarlı görünseler de isimlerin belirlenmesinde genel çoğunluğa fazla aykırı görünmeme konusunda dikkatli hareket etmektedirler. Örneğin Fransa’da kızların başlarını örtmek zorunda oldukları gerekçesiyle okul kıyafet yönetmeliklerinden muaf olmak isterlerken (Kymlicka, 1998: 67) Kırım’da Müslüman Tatarlar bu konuda ısrarlı olmadıkları gibi çoğunluğa bu konuda uyma hususunda mutabık gibidirler. İsimler konusunda da özellikle komünist yönetim zamanında yaşadıkları baskı gereği evlatlarına koydukları isimler dönemin ileri gelenlerinin isimlerini andıran isimler (Lemar... gibi) koyarlarken; kendi inanç ve kültürlerinden gelen isimleri de çoğunluk kültürünün değerlerine benzeyecek olanlardan (Adem, Ava (Havva), gibi), tercih etmeye çalışmaları gibi. Özel Temsil hakları yönünden (Kymlicka, 1998: 68) Kırım Tatarları için de ulusal azınlıklar ve etnik gruplarla ilgili geleneksel meselelere ya özyönetim ya da çok etniklilik hakları gibi özel temsil hakları düşüncesine da ilgi duymuşlar hatta

vazgeçilmez bir tutum ve ümitleri olmuştur. Zira gruplar için özel temsil hakları meselesi, özyönetim talebinin bir sonucu olarak savunulmaktadır. Ancak bir azınlığın özyönetim hakkı, *eğer merkezi yetkili otorite o azınlığa danışmadan ve onun onayını almadan tek taraflı olarak egemenlik güçlerini yeniden şekillendirebilir ya da tanınan hakları geri alabilir konumda olursa* (Kymlicka, 1998: 68) - ki *Kırım Tatarlarının sık sık maruz kaldıkları bir uygulamadır* - son derece zayıflayacaktır. Bundan dolayı, ulusal azınlığın güçlerini yorumlayabilir ya da değiştirebilir konumdaki her organda (örn. Yüksek Mahkemede veya sadece yerel mecliste değil, Merkezi Yasama organında temsil şeklinde *Kırım Tatarları'nın* elde ettiği gibi) garantili temsil hakkının olması özyönetimin doğal bir sonucu gibi görünmektedir.

3.2.2.1 Devletlerin Politika Oluşturma Anlayışları Üzerinde Etkili Olan Sistemler ve Teoriler Yönünden Kırım Tatarlar

Eski tarihlerden günümüze devletler içlerinde yaşayan azınlık grupları koruma, kollama, onlarla ortak bir kimlik yaratma ve azınlık gruplarda doğabilecek federe olma, bağımsız olma isteklerinin önüne geçmek amacıyla politikalar düzenlenmektedir. Bu politika anlayışları üzerinde sosyalist gelenek ve liberal gelenek hâkimdir. Kırım Tatarları bu iki geleneği de görmüş, yaşamış ve uygulamalarına da muhatap olmuş bir ulustur. Müslüman bir toplum olan Kırım Tatarları, bu sistemlerin gündeme geliş ve hakim olma süreçlerinden önce kendileri hakim oldukları o topraklarda her iki sistemin de yönetimleri altına aldıkları toplumlara vaad ettiklerini zaten yaşamış ve yaşatmış, o toplumların kimliklerini, dillerini, dinlerini muhafaza etmiş, güvenliklerini sağlamış, kendi dinlerini ve dillerini sadece tebliğ etmekle yetinmişler, İslamın hoşgörü anlayışı çerçevesinde zamanın şartlarında demokratik bir yönetim sergilemişlerdir. Ancak, bilahare söz konusu politik uygulamaların her birinin yönetiminde yaşamak zorunda kalan Kırım Tatarları, aynı hoş görüyü görmedikleri gibi, kimliklerini, dillerini, dinlerini yaşama hususunda gerek siyasi gerek idari yönden hayati mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. Yine de bu iki politik geleneğe Kırım Tatarları açısından bakmakta fayda vardır.

3.2.2.2 Sosyalist Gelenek

Sosyalist gelenek dendiği zaman sosyalistlerin kültürel hak ve fikirlere saygı duyduğu fikri aklımızda çağrışım yapmaktadır. Çünkü sosyalizmin temeli cemiyet ve

kardeşlikten geçmektedir. Ancak sosyalist yaklaşımlar hiçte düşünül­düğü gibi olmamış aksine kültürel hak ve fikirleri körleştirmeye yok etmeye çalışmışlardır.

Will Kymlicka'ya göre Çok sayıda on dokuzuncu yüzyıl sosyalistine göre, sosyalizm bir tarihsel gelişim teorisinin (mantıksal sonucu değilse şayet) parçasıydı. Ve gelişme, bu görüşe göre, genişlemeyi gerektirir. Bu gelişme, sıklıkla insani toplumsal birimlerin ölçüsünün aile ve kabile düzeyinden yerel, bölgesel, ulusal ve nihayet küresel düzeye yayılması yönünden tanımlanıyordu. Dolayısıyla, küçük kültürel cemaatler büyüklerin yolunu açmalıydı. On dokuzuncu yüzyıl sosyalistlerinin bu görüşü, sosyalizm geleneğini benimsemiş birçok devletin küçük bölgeleri işgal etmesinde temel etken olmuştur (Kymlicka, 1998: 120-121).

Bu tespitler Kırım Tatarları için de tamamen geçerlidir. İddiaları, kültürel hak ve fikirlere saygı duyduğu, temelinin cemiyet ve kardeşlikten geçtiği şeklinde özetlenebilecek olan Sosyalist yönetim altında, tarih boyunca görmedikleri zulme maruz kalmışlar, fakat yine de var oluş mücadelesinden vaz geçmemişler, kimlik mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır. Zira sosyalist yaklaşımlar hiç de düşünül­düğü gibi olmamış aksine kültürel hak ve fikirleri körleştirmeye hele Kırım Tatarlarını yok etmeye çalışmışlardır. Nitekim Kırım Tatarlarının Sosyalist düşünce ile ilişkilerinde özellikle “*özerklik, idari teşkilat, Toprak meselesi, Kırım Cemiyetinin Sovyetleştirilmesi, Kırım Milliyetçiliğine Karşı Mücadele, Tatar Direnişi ve kollektifleştirme, Tatar kıyımı, Tatar Kültürünün Ruslaştırılması*” gibi hususlarda yaşadıkları tecrübeler bu görüşü teyid eder niteliktedir. Şöyle ki: 1921 yılı ilk aylarında Sovyet hükümeti, idareye karşı gelişen tepkinin sebeplerini araştırması amacıyla Bölgedeki yönetim faaliyetini inceleyen Sultan Galiyev'in, komünist idarecilerin Kırım'ı “*sömürge gibi*” yönettiklerini ve yerel Tatar halkının hassasiyetleriyle ilgilenmediklerini ve yapılması gerekenlerin sıralandığı bir rapor vermiştir. (Fisher, 2009: 190) Bu gelişmelerin akabinde tarafların yaptıkları toplantının sonucu olarak 18 Ekim 1921'de Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSR) Sovnarkom'u (Halk Komiserleri Konseyi), RSFSR'in bütünleyici bir parçası olarak Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (Kırım ASSR) teşkili ilan edildi (Fisher, 2009: 191).

Kırım Tatarlarının cesaretlerinin arkasında, gerek mahalli gerek Merkezi Sovyet yönetimleri yapılan görüşmelerde sağladıkları mutabakat hükümlerinin olduğu

söylenbilir ki bu hükümler, zamanın Simferopol Hükümetinin yayımladığı bir beyannameye göre aşağıdaki gibidir.

“Moskova Hükümeti, Kırım’ın bağımsızlık hakkını prensip olarak kabul etmiştir. Moskova Hükümeti’nin Kırım Tatarları’na tanıdığı azami sayıdaki imtiyazları teker teker sayıyoruz: (1) Kırım’ın tam bağımsızlığının tanınması; (2) Kırım, tam bağımsızlığına hem dahili hem harici meselelerde sahiptir; (3) Tatar dili Kırım’ın tek resmi dili olacaktır. Fakat Tatar Hükümeti okullarda Rusça öğretimini devam ettireceğin söz verecektir; (4) Kırım Tatar Hükümeti’nin hudutları altı aylık bir gecikmeden sonra etnik temellere göre tespit edilecektir (5) Tatar Hükümeti Moskova’daki Hükümeti müttefik ve dost bir hükümet olarak kabul etmeye ve Rusya’nın menfaatlerine aykırı hareket etmemeye söz verir” (Fisher, 2009: 148-49).

Bu açıklamanın sadece Costagne tarafından yazıldığını değerlendiren Fisher; 1921 yılı Ocak ayında Paris’te yayımlanan bir Rus gazetesi olan Poslednii Novosti’deki bir yazıyı Kırım Hükümeti ile Moskova arasında varılan bir mutabakat metnine göre aşağıdaki hükümlerin kabul edildiğini açıklayıcı ve bir yönden de teyid eder mahiyette bulmaktadır (Fisher,2009:193) ki bu hükümler Kırım Tatarları yönünden oldukça memnuniyet verici olarak değerlendirilebilir. Buna göre;

- Moskova Hükümeti, Bolşevikler gelmeden önce Kurultay’ın 1917 yılı Kasımında hazırladığı Kırım Anayasası’nı kabul edecektir;
- Siyasi iktidarın teşkilatlanması için Moskova Simferopol’a 150.000 ruble tahsis edecektir;
- Kırım Cumhuriyeti, bütün ülkelerle ekonomik anlaşmalar yapmak hakkına sahip olacaktır;
- 1918 yılı Aralık ayında Sovyet iktidarına karşı yapılan mücadeleye katılan bütün Kurultay üyelerine af çıkacaktır;
- Kızıl Ordu Kırım’ı tahliye edecek; yerini subayları Tatarca bilen Ruslar arasından seçilecek olan milli Tatar ordusu alacaktır. Eski Tatar süvari tümeni tekrar teşkil edilecektir;
- Kırım, emtianın ihracat ve ithalatı için demiryolları inşa etme hakkına sahip olacaktır;
- Tatarlar ziraat, maliye ve maarif bakanlığı mevkilerini işgal edeceklerdir. İdari işler Tatar idarecilerin kontrolü altında olacaktır.

Bu durum, *Kırım Tatar Milli Kurtuluş Tarihinin Kısa Tarihi* isimli çalışmada (Kırımlı, 1995)adı geçen cumhuriyetin kurulmasının aslında propaganda amaçlı bir uygulama olduğu, zamanın Sovyet Rusya Milliyetler İşleri Hak Komiserliği'nin (Bakanlığının) yarı resmi organı olan Jizn natsionalnostey gazetesinin bir haberine dikkat çekilerek şöyle yorumlanmaktadır (Bkz. “Kırımoglu, 2010: 8).

Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin başında bir Tatar olan Veli İbrahimov'un Kırım Tatarlarının milli partisi olan Milli Fırka'nın eski üyeleri ile sıkı bir ilişki ve yardımlaşma içinde (ki bunlardan bazıları hükümette çeşitli vazifelerde almışlardı) Kırım'ın ekonomi ve milli kültürü alanlarında farkedilir bir başarıya ulaşıldığı, ancak 1928 yılında Veli İbrahimov'un idam edilmesinin ardından Kırım Tatar halkının siyasi liderlerinin ve aydın sınıfının tamamen ortadan kaldırılmasına girişildiği; bazı tespitlere göre II nci Dünya Savaşı öncesindeki kurşuna dizilen veya *mahkûm çalışma kamplarına* (GULAG'lara) kapatılan Kırım Tatarlarının sayısının 10.000 lere ulaştığı, 50.000 kadar Kırım Tatarının da *hali vakti iyi köylülerle* (Kulaklarla) savaş gerekçesiyle Kırım'dan sürülmüş olduğuna dikkat çekilmektedir (Kırımoglu, 2010: 9). Bu tespitler, Tatarların gerçekte Kırım'dan uzaklaştırılmalarını hedef alan uzun vadeli politik bir stratejinin taktik uygulamaları olduğunu göstermektedir.

3.2.2.3 Toprak Meselesi ve Kıtık

Kırım Tatarlarının Sosyalist gelenek ya da görüş ile ilgili açmaz ya da sıkıntılarından biri de toprak reform adına yapılan düzenlemeler ile ilgilidir. Zamanın cumhuriyet hükümetinin 1920- 1921 kış döneminde Sovyetler Birliği içinde genel olarak başlayan kıtlığın (1921 yılı sonu itibarıyla genelde 27 milyon kişinin etkilendiği gerekçe gösterilerek, “ekilebilen arazilerin yarısının devletleştirilerek bir dizi geniş kolektif çiftlikler oluşturma politikası'nın özellikle Kırım'da bir felakete yol açtığı, dönemle ilgili hemen hemen bütün eserlerde değişik düzeylerde acıyla vurgulanmaktadır.

23 Ekim 1921'de Simferopol'da Halk Komiserleri Konseyinin “*köylülerin toprak ihtiyaçları gerekçesiyle özel mülkiyeti kaldırması ve toprağın sözde yüzlerce geniş ölçekli devlet çiftliğine bölüştürülmesi*” kararı neticesinde Kırım nüfusunda açlık ve açlıktan kaynaklanan sebeplerle (Göç ve göç yolunda kötü koşullar, hastalıklar vb.)

ölümler ki “ölen sayısının nüfusun % 21 civarında olduğu, bunların da % 60’nın Kırım Tatarı olduğu ifade edilmektedir ki sayı olarak 50000’ i Romanya’ya kaçan Kırım Tatarı ile açlıktan ölen 100000 kişiyi bulduğu ifade edilmektedir” (Kırmoğlu, 2010: 9; Fisher, 2009: 196). Kırım Tatarlarının Sosyalist sisteme sadece idari zorunluluktan katlanmak zorunda olduğunu göstermektedir.

Lenin ve Bolşevik liderlerinin Kırım için belirledikleri siyaseti “ki bu siyaset, tarım ve ekonomide siyasetin liberalleştirilmesini ve siyasi ve kültürel tehditlerin dercesinin düşürülmesini öngörüyordu” (Fisher, 2009: 197) Kırım’da tesis etme işini 1923 yılında bir Kırım Tatar Bolşeviği olan Veli İbrahimov’a verdiler.

Kırmoğlu da Veli İbrahiov döneminde Kırım’ın milli kültürü ve ekonomi sahalarında belirli bir başarıya imza atıldığını belirtmekte ancak sosyalistliğine atıf yapmamaktadır. Fakat Milli Fırka ile güçlü işbirliğine dikkat çekmektedir (Kırmoğlu, 2010:9)

Kymlicka’nın David Miller’dan aktardığı şu fikirler Sovyet Sosyalist anlayışı ile Kırım Tatarları arasındaki yaşananları özetlemektedir. “Eşitlikçi adalet ancak yurttaşlar birbirleriyle “ortak bağlar”la, “ulusal düzeyde var olması gereken” güçlü bir “ortak aidiyet” ve “ortak kimlik” duygusuyla bağlı olduklarında mümkündür. “Alt kültürler” herkesi saran bu kimlik duygusunu anlamayı tehlikeye düşürdüğünden, devlet halkın etnik ya da öteki kısmi grupların üyeleri olarak ayrı kimliklerinden daha güçlü olan ortak bir yurttaş kimliği geliştirmelidir. Ulusal azınlıklar kendilerini sadece ortak bir ulusun çoketnikli yapısı içinde bir parçadan çok ayrı bir halk olarak gördükleri müddetçe, talepleri karşılanamaz. Onlar ya ayrılmak ya da asimile edilmek zorundadır” (Kymlicka, 2009: 123).

Bu tespitler, Kırım Tatar liderlerinin, durumu çok iyi okuduklarını ve realist değerlendirmeler yaptıklarını göstermektedir. Aslında yapılan, sosyalist sistem ve o sistemin sosyalist fikriyatına bel bağlamaktan ziyade milli kimlik anlamında var olmanın mücadelesini sistemin idari düsturları çerçevesinde sürdürmek kararlılığıdır.

3.2.3 Liberal Çokkültürlülük Modeli Açısından Kırım ve Kırım Tatarları

Çalışmanın bu bölümünde liberal demokratik gelenek ile azınlık haklarının tarihsel gelişimi ele alınarak, kültürel ilişkileri, grup farkına dayalı hakları, siyasilerin yaklaşımları ve liberal geleneğe olan eleştirileri incelenecektir.

Liberal gelenek içinde azınlık haklarının durumunu açıklayan en kestirme değerlendirme “*liberaller ya azınlık kültürlerinin yasal olarak tanınmasını desteklemişler ya da resmi kültür fikrini reddettikleri için değil, özellikle ancak tek bir resmi kültür olması gerektiğine inandıkları için azınlık haklarını reddetmişlerdir*” (Kymlicka, 2009: 98) şeklinde yapılabilir.

Liberal gelenek hakkında, “*Liberallerin etnikliğin ve milliyetin siyasi olarak tanınmasına ve desteklenmesine her zaman karşı çıktıklarına ilişkin yaygın bir kanaat*” olduğu; ancak, bunun doğru olmadığı Azınlık haklarının ondokuzuncu yüzyılda ve iki dünya savaşı arası dönemde liberal teori ve pratiğin önemli bir parçasını oluşturduğu; en azından, liberal gelenekte son dönemde “iyi niyetli ihmal” fikri ortaya atıldığı ve bu fikrin ortaya çıkışının Avrupalı olmayan kültürlerin etnik merkezîyetçi inkârı, uluslararası barış ve güvenlik kaygıları ve ABD’deki ırk ayrımcılığını giderici kararların etkisi dahil olmak üzere, bir dizi faktöre bağlanabileceği; nihayetinde azınlık haklarının liberal geleneğin meşru bir bileşeni olduğu belirtilmektedir (Kymlicka, 2009: 94).

Kırım Tatarlarının liberal gelenek ile ilgili durumları bölüm başında liberalizm başlığı altında ulus olma özellikleri, çoğulcu toplum ve kültürel çoğunluk, etnik ve ulusal grup olmaları, kolektif hak grupları ve ortak kimlik özellikleri yönünden belirlenmişti. Bu safhada, Özgürlük ve Kültür bağlamında olmak üzere, “kültürlerin tanımlanması, liberalizm ve bireysel özgürlük, kültürel aidiyet ve kültürlerin tekilleştirilmesi; Adalet ve Azınlık Hakları yönünden”, eşitlik argümanı, tarihsel anlaşmaların rolü; Kültürel çeşitliliğin değeri ve devletlere benzerlik; Azınlıkların Grup temsilinin değerlendirilmesi; Hoşgörü sınırları ve özellikle liberalizmin sekterliği ve liberal olmayan azınlıklar gibi konularda Kırım Tatarlarının durumu analiz edilecektir.

3.2.4 Liberalizm İle Azınlık Hakları Arasındaki Tarihsel İlişki

Bu safhada ise öne çıkarılacak husus, liberal adalet ilkeleriyle hareket eden, liberal bir toplumun, yurttaşlarının kültürel aidiyetlerine siyasi anlam yüklenip yüklenemeyeceğine ilişkin tartışmalar konusunda Kırım Tatarlarının durumunun ortaya konulmasıdır. Liberal adalet ilkeleriyle hareket eden, liberal bir toplumun, yurttaşlarının kültürel aidiyetlerine siyasi anlam yükleyemeyeceği görüşü bazılarının da bunun “*hatalı olduğunu ve liberal adalet ilkelerinin ulusal azınlıklara belli özel*

statüler tanınmasıyla tutarlı olduğu ve aslında bunu da gerektirdiği” (Kymlicka, 2009 s. 261) görüşleridikkate alındığında Kırım Tatarlarının statüsü, konunun tartışılmasına iyi bir örnek teşkil eder.

Kırım Tatarlarının Çarlık Rusya’sı, akabinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyet, daha sonra Ukrayna içindeki konumları, o devletlerle ilişkileri, yaşadıkları mücadeleler, maruz kaldıkları uygulamalar; söz konusu tartışmanın bir örneğini oluşturur. Zira eşitlik statüsünden azınlık statüsüne düşürülmüş bir toplum olarak haklarını “*örneğin, ülke içi sınırların çizimi; okulların, mahkemelerin ve hükümet hizmetlerinin dili; resmi tatil günlerinin tayini ve merkezi ve yerel yönetimler arasında yasama güçlerinin bölünmesi, çoğunluktaki ulusal sistematik ayrıcalıklar tanınması konusu, gibi” (Kymlicka, 2009: 96 ve 293) müzakere etmesi de farklılık arz eder. Kırım Tatarları, içinde buldukları üç devlet içinde de “eğitim, yerel özerklik ve dil ile ilgili gruplara özgü haklar konusunda elde ettikleri ile dezavantajlı bir konuma düşmekten bir ölçüde kurtulmuşlar veya aynı zamanda bir azınlık olarak, çoğunluk gibi “kendine ait bir hayat” sürme imkânı da elde etmiştir. Ancak, elde ettikleri hakların Kırım’ın ilhak edildiği Rusya Federasyonu içinde siyasi statülerinin değişme ihtimali, özellikle dezavantajlı hale gelmeleri gündemdedir. Bugün bir azınlık ulus olarak Kırım Tatarlarının Rusya Federasyonu içindeki konumundan ziyade bu devletin federe bir devleti olan Kırım Cumhuriyeti içindeki konumları tartışma konusu olacaktır. Bugün Kırım Cumhuriyeti içinde çoğunluğu oluşturan Rusların hegemonyasına tabidirler. Diğer bir ulus olan Ukraynalıların Ruslar ile ortak bir kimliği temsil etme imkânları olduğu, bu uluslardan gerek dil gerek din yönünden farklılıkları dikkate alındığında, Kırım Tatarlarının bugüne kadar elde ettikleri haklardan mahrum kalmalarına ve teorik olarak öngörüldüğü gibi alınacak “düzenleyici kararların, çoğunluk kültürünün gücünü ve canlılığını arttırırken, bir azınlık kültürünün politik gücünü ve kültürel canlılığını çarpıcı bir biçimde azaltabilir” (Kymlicka, 2009: 96)*

Bu ifadelerle söylenmek istenen Kırım Tatarlarının yurttaş olarak kültürel aidiyetleri mi öne çıkarılacağı yoksa liberal adalet ilkeleri gereği ulusal azınlıklara belli statüler tanınmasıyla mı ilişkilendirilecekleri konusudur. Bizce ikinci yol tercih edilmelidir ki bu Kırım Tatarlarının tarih boyunca o coğrafyaya ve orada yaşayan halklara yaptığı hizmetlerinin karşılığı olarak haklarıdır.

3.2.4.1 Liberallikle İlgisiz Gruplarla Nasıl Baş Edileceği Sorunu

Burada ortaya konması gereken bir konu da Liberal ve liberal olmayan gruplarla ilişkilerin yürütülmesine ilişkindir. Taraflardan birinin liberalizme karşı olan bir azınlık olması halinde daha liberal olan çoğunluk üyelerinin ulusal azınlık üyeleriyle bir masaya oturarak ve birlikte yaşamının bir yolunu bulmak zorunda olduklarına hükmedilmektedir. Liberallerin liberal olmayan ulusal azınlıklara görüşlerini dayatmak gibi otomatik bir haklan olmadığı, ancak bu görüşlerin gerçekte neler olduklarını tespit etmeye hakları olduğu ve gerçekte bunun sorumlulukları olduğu (Kymlicka, 2009: 261) vurgulanmaktadır.

Tarih boyunca medeniyetleri ve demokratik yönetim anlayışı ile hüküm süren bir ulus olan Kırım Tatarları, bugün itibarıyla azınlık konumuna düşürülmüş olsalar bile tarih boyunca muhafaza ettikleri kendi milli kimlik ve kültürel haklarını talep etmeleri kadar haklı bir gerekçeleri olamaz. Buna rağmen, değişen ve gelişen özellikle 19 ncu yüzyıl siyasi anlayışları ve hakim devletlerin propagandalarının etkisiyle liberal olmayan toplumlar olarak gösterilmişlerdir. Bunda onlardan olmayan ve dilleri özellikle dinlerinin farklılığından kaynaklanan özelliklerinin öneminin büyük olduğu söylenebilir.

Kırım Tatarları'nın yerel özerklik talepleri yönünden hak ihdası için bir dayanak Liberal bağlılığın bir tezahürü olarak gösterilen Milletler Cemiyeti olabilirdi. Bu Cemiyetin Avrupa'nın çeşitli ulusal azınlıkları için geliştirdiği, *küresel birey hakları eğitim, mahalli özerklik ve dille ilgili gruplara özgü belli haklar sağlayan azınlıkları koruma projesi*, iş Kırım Tatarlarına gelince işlemez hale getiriliyordu. Nitekim bu tespitimizi Kırımoğlu da “...*Rus partilerinin demokrattığı, .. halklara kendi kaderlerini tayin hakkı konusu gündeme geldiği vakit sona eriyor yahut çok zayıflıyordu*” diyerek teyid etmektedir (Kırımoğlu, 2003: 14).

3.2.4.2 Kültür İlişkisi

Kırım Tatarlarının kültürlerine sahip çıkma konusundaki hassasiyetlerinin anlaşılabilmesi biraz da nelere maruz kaldıklarının anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Sovyet yönetiminin 1944 sürgünüyle Kırım Tatarlarını adeta köklerinden söküp atması, Tatarları geçmişlerine bağlayan bütün değerleri, eserleri de büyük çok büyük ölçüde yok etmiştir. Özellikle Kırım Muhtar Cumhuriyeti ortadan kaldırıldıktan

sonra, Kırım'ın Tatar geçmişini silmeye çalışmıştır. Tatar Kütüphaneleri, kitapları, , camiler, müslüman mezarlıkları ve çeşmeler hatta bunlara ve yerleşim yerlerine sokaklara ait isimler ortadan kaldırılmış ya da tahrip edilmiştir. Ancak, Akmescit'teki (Simferepol) Kebir Camii, Gözleve'deki Cuma Camii, Kefe'deki Müftü Camii, Bahçesaray'daki Han Camii, Eski Kırım'daki Özbek Han Camii camiler bir şekilde bu tahribatın dışında kalmışlardır .Fakat bunlar da bir süre depo ya da ateizm müzesi gibi kullanılmışlardır (Kanlıdere, 2016: 240)

Bu arada Akmesçit İsminin Sİmferepol olarak değiştirilmesi gibi Tatar şehirlerinin de isimleri değiştirilmiştir. Hatta günümüzde Kırım Tatarlarına sözde bahşedilen iyiliklerden birisi de bu yerleşim yerlerinin isimlerin Rusça isimlerinin yanında kullanabilme imkanı verilmesidir.

Söz konusu kültürel tahribat, 1980'li yılların sonundan itibaren vatanlarına dönen Tatarlar tarafından telafi edilmeye çalışılmaktadır. Büyük bir kısmı yok edilen tarihî mirası geri getirmek mümkün olmasa da, Tatarlar elde kalan eski camilerini, mezarlıklarını, medreselerini, kütüphanelerini canlandırmaya, Rusçaya çevrilen yer adlarının Tatar asıllarını geri getirmeye çalışmaktadırlar.

Kırım Tatarlarının kültürlerine sahip çıkma konusundaki hassasiyetlerine önemli örneklerden biri de yurtlarına döner dönmez kütüphanelerine sahip çıkmalarıdır. Zira Sovyet yönetimi Kırım Tatarlarının yazılı birikimleri olan kütüphanelerini de yok etmeye çalışmıştır. *Kırım Tatarları, büyük uğraşlar vererek Mart 1991'de Akmescit'te Kırım Milli Kütüphanesi oluşturmayı başarmışlar ve adını İsmail Bey Gaspıralı Kütüphanesi olarak belirlemişlerdir* (Emel, 1991: 47). Bugün de faaliyetleri aktif bir şekilde sürdüren kütüphane, eski Tatar eserlerini yeniden toparlamaya, eski Sovyetler Birliği'nin başka yerlerine dağılan eserleri yeniden bir araya getirmeye çalışmaktadır. Aynı tarihlerde Karasubazar'da da bir kütüphane kurulmuş ve Bekir Çobanzade'nin adı verilmiştir (Kanlıdere, 2016:146).

Ancak önemli sorunlardan biri Kırım Tatarlarının bu kütüphanelerde bulunacak ya da bulunması gereken kitapları kendi anadillerinde okuyup yazamamalarıdır. Bu nedenle örneğin Kırım Tatarları arasında pek fazla bilinmeyen ve kitapları “yasak eserler arasında yer alan Kırımlı meşhur yazar ve romancı Cengiz Dağcı'nın (1919-2011) eserleri ancak Rusçaya çevrilerek yeni nesillere okutulmaya çalışılmaktadır.

Bu nedenle bugün Kırım Tatarlarının karşılaştığı en büyük sorun, anadilin genç kuşağa öğretilmesi ile ilgilidir. Kırım Tatarları bir millet olarak kabul edilmedikleri için, kendi milli okullarını oluşturma imkânlarından mahrum kalmışlardır (Kırımlı, 1996: 62). Bu da yeni nesillerin kendi dillerinden ve dolayısıyla kültürlerinden kopmalarına yol açmakta, çoğu Tatar genci kendi dilini konuşmamaktadır. 2019 itibarıyla Rusya'ya iltihaktan sonra sağlanan imkânlarla Tatarcanın Tatar gençler arasında yayılmakta olduğu da gözlenmektedir.

Kırım'daki Tatarca olan yer isimleri de sürgünden sonra hafızalardan silinmek istenmiş, belli başlı şehir ve bölgelere Rus ve Sovyet generallerinin ismi verilmiştir. Bahçesaray ve Aluşta'nın bile adları değiştirilmiş ise de, bunlar tutmamıştır. Bahçesaray'a burayı ziyaret eden Rus şairi Puşkin'in (Puşkinski), Aluşta'ya ise Rus generali olan Kutusovski'nin adı verilmiştir (Kırımlı, 1996: 68). Tatarlar, değiştirilen Tatar yer isimleri tabelalarının yanlarına onların eski Tatar adlarını koymaya çalışsalar da, bunlar engellenmekte ve Tatarca tabelalar kesilip atılmaktaydı. 2019 itibarıyla Rusya'ya iltihaktan sonra sağlanan imkânlarla, özellikle anayasal güvencelerle bu konuda da imkânlar sağlanmaktadır.

Sonuç olarak, Tatarların bütün bu kültürel ihya çabaları, sürgün yüzünden yaralanan kültürel ve milli kimliklerini yeniden inşa etme faaliyetleri olarak ortaya çıkmaktadır. Zira tarihî miras, onların kültürel kimliklerinin çok önemli bir parçasıdır. Tatarların edebî ve tarihî şahsiyetlerini yâd eden anıtlar dikmeleri, Sovyetlerin despotik yıllarında unutturulan ve yok sayılan milli hafızayı yeniden canlandırma girişimleridir.

Kırım Tatarları bunu herhangi bir millettten daha fazla hissetmekte, günlük hayatlarında daima tarihle yüzyüze gelmekte, milli hafızalarının korunmasında tarih bilmenin gerekli olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktadırlar. Bu yüzden, Kırım tarihinin Tatar bakış açısıyla yeniden yazılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü, Sovyet yönetimi Kırım Tatarlarının tarih çalışmalarını yasakladığı için, Tatar aydınları tarih araştırmalarını filoloji kisvesi altında yapmak zorunda kalmışlardır (Kanlıdere, 2016: 235).

Buradan, liberal hakları savunanların aslında bireysel özgürlüğü savunduklarını, bireysel özgürlüklerin ise kişinin ulusal aidiyetine bağlı olduğunu ve bu bağlılığın azınlık ve çoğunluk arasındaki eşitliğe ulaşmasına yardımcı olduğu konusundaki

düşüncenin haklılığını Kırım Tatarlarının hak talepleri konusundaki tecrübeleri ile çıkarabilmekteyiz.

3.2.5 Grup Farkına Dayalı Haklar

Kırım Tatarlarının Kırım nüfus yapısı içindeki payları yanında idareye talip olma azim ve kararlılıkları ile ifade ettikleri anlam da tespit edilmelidir. Kırım Tatarlarının Kırım Hanlığı dönemindeki nüfuslarının yaklaşık iki milyon olduğu, 1897 yılında 186 000'e düştüğü (gerçekte düşürüldüğü) ve bu sayının Kırım'ın toplam nüfusunun % 34'üne tekabül ettiği ifade edilmektedir (Kırımoğlu, 2003: 5). Rusların 1773, akabinde 1783 de Kırım'ı ilhak amacıyla özellikle ve de Müslüman olmalarından dolayı Kırım Tatarlarına mili kimliklerini, kültürel değerlerini ortadan kaldırmak kasdıyla giriştikleri saldırılar sonrasında, daha sonra ise 1789 da Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Yaş Anlaşması neticesinde Kırım'ın tekrar Osmanlı idaresine geçeceği ümidin göremeyen tartışmalı da olsa 100000 civarında Tatar göçü ile Kırım'daki Tatar nüfusunun iyice azaldığı da değerlendirilmektedir. Rus Kaynakların ise o dönemlerde Kırım Tatar nüfusunun 120000 civarında olduğunu vurgularken bir taraftan da kitlesel göçlerin devam ettiğini kaydetmektedirler (Fisher, 2009: 103-110). 1793'de Kırım yarımadasının nüfus dağılımı şöyleydi:

	Erkek	Kadın
Tatar Asilzadeleri	570	465
Tatar Uleması	4.519	4.105
Halktan Tatarlar	48.484	99.280
Müslüman Köleler	343	405
Nogay Tatarları	4.331	3.593
Çingeneler	1.664	1.561
Tatar Tacirleri	1.780	1.048

Gayr-ı Rus Hristiyanlar	6.220	5.346
Hızmettkarlar	1.185	247
Ev Köleleri Rus	110	116
Göçmenler Rus	4.861	3.397
Asilzadeler tarafından getirilen göçmenler	1.987	586
Kosaklar	5.803	
Hristiyan Din Adamları	89	33
Devlet Görevlileri, Subaylar ve Aileleri	382	270
Toplam:	82.308	120.452

Sunulan verilere göre bu tarihte göçmen olarak veya ilhak dolayısıyla Kırım'a gelen ve Rus kategorisine girenlerin sayısı çok fazla olmadığı görülmektedir (Fisher, 2009: 116).

Bu veriler ilişkin yapılan değerlendirme Tatarlar hakkında belki en makul açıklamalardan biri olarak kabul edilebilir. Şöyle ki “XIX. yüzyıl, Kırım Tatar tarihinde tarihi ve değerlendirmesi en zor olan yüzyıldır. Hanlık devrinde ve XIX. yüzyılın sonunda Tatarların yeniden doğuşundan sonra Tatar aydınları ve siyasetçiler kendileri hakkında detaylı yazılar yazmışlardır. Yabancı müşahitler de bu iki devirde Tatarlar hakkında pek çok bilgi toplamışlardır. Fakat 1783'de Rus'ların Kırım'ı ilhakıyla başlayıp 1883'de İsmail Bey Gaspıralı'nın önderliğinde yeni bir Tatar kültürünün yükselişiyle sona eren yüzyıl hakkında tarihçilerin elinde Tatar veya sair gayr-ı Rus kaynaklardan gelen hemen hemen hiç faydalı malzeme yoktur. Mevcut olanlar, sadece hükümetin

tarihi dökümanları ile bölgeyle ilgilenen Rus müşahitlerden aktardıklarıdır. Bu tür bilgiler çok olmakla birlikte, nitelikleri, bu devirdeki Kırım Tatar hayatının tam bir portresini çizmeye yeterli değildir” (Fisher, 2009: 118).

Rus idareleri aslında kendileri nüfus çoğunluğu elde etmeye başlayıp askeri yönden güçlendikleri tarihlerden itibaren Kırım Tatarlarının gelişmesini önlemeye yönelik önemli çatışmalar çıkarmışlardır ki bunların en önemli gerekçeleri, “Kırım Tatarlarının bir Grup olarak ilgilenmemeleri, bölgenin de sömürge olarak görülmeşi” olarak gösterilmektedir.

Rus Hükümetinin Kırım Tatarları hakkındaki anlayışları konusunda, Kırım’a yönelik olarak uyguladıkları bölge ve idari teşkilatlanma siyaseti de fikir vermektedir.

1784’den itibaren Rus devlet adamları Kırımı, güney sınır bölgesinin bir parçası olarak gördüler. 1784’de Tavriçeskaya oblastı (Kırım Eyaleti) yaratıldığında, hanlığın tarihi parçası olmayan bölgeler de yarımadaının yanı sıra oblast'a dâhil edildiler. Başlangıçta oblast yedi bölümden müteşekkildi. Bunlardan dördü yarımadaıydı (Simferopol, Theodosiya-Kefe, Yevpatoriya). Aslında bu düzenlemeyle Hükümet, Kırım’a ait olmayan üç bölümün dahil edilmesiyle, etnik ve tarihi açıdan homojen olmayan ve Tatarlarınkinden ayrı siyasi ve ekonomik gayelere hizmet eden bir oblast yaratmıştı.

Çar Paul zamanında Kırım şehirlerine tekrar eski isimlerin verilmesi söz konusu olmuşsa da 1802’de önceki duruma yani tatarca isimler tekrar Rusça isimlerle değiştirilmiş ve dönüşmüş ve idari yönetim 1917’ye kadar devam ettirilmiştir. Bu süreçte XVIII. yüzyılın sonundaki idari değişiklikler, Tatarlar için küçük meselelerde Tatarlaşmayı ve büyük meselelerde Ruslaşmayı ihtiva ettiğine ilişkin değerlendirme de gözden kaçırılmamalıdır.

Bu sahada mahalli bürokrasinin yüksek makamlarında zaten temsil edilmemektedirler Tatar sorununun kabulünün tek göstergesi olarak sadece Kırım’da mahkeme yetkisi olan her dairede bir tercüme bürosunun kurulması gösterilmektedir.

“Kırım Tatarlarının Rus Hükümetler nezdinde temsilleri Tatar Mirzalarına verilen seçilme hakları ile ilgilidir ki bu haklar 1839 da verilmişti. Hanlık dönemin de mirzalar diğer gruplardan daha fazla toprak ve serveti kontrollerinde tutuyorlardı. Topraklarında yaşayan Müslüman köylüler, sadece toprak sahibi mirzalara karşı olan mali yükümlülükle sınırlı tam bir şahsi hürriyete sahiptiler. Mirzalar ayrıca kurultayları

ve hanlık idaresinde sahip oldukları makamları ile üst düzeyde siyasete katılmaya da alışmışlardı” (Fisher, 2009:124).

İlhak manifestosunda vaad olunan ve 1784, 1794 fermanlarıyla teyid edilen bu hakların 1840'larda hala (yani 50 yıl gecikmeyle) özel hükümet kararlarıyla tevdi olunan imtiyazlar durumunda olduğu, bütün bu zorluklara rağmen bazı Tatar mirzaların Rus prensiplerine adapte olarak sivil ve askeri sahalarda devlete hizmet ettikleri, XIX. Yüzyılın sonlarında üç Tatar mirzasının müşavir olarak görev yaptıkları; bunların Tavriçeskaya oblast'ın Tatar asilzadelerinin başkanı olarak Mehmetşa Bey; bölge mahkemesi üyesi olarak Kazindar Mehmet Ağa; mahalli sulh mahkemesinin Tatar kısmı müdürü olarak Temir Ağa. Bunlara ilaveten beş tane Tatar hakim yardımcısı olduğu aktarılmaktadır.

Bunların yanında KırımTatarlarının Rusların güvensizliklerine rağmen Rus Ordusuna alınmalıdır. Büyük yararlılıkları görülen Tatarlardan nizami süvari alayları da oluşturulmuştu

Netice itibarıyla bütün gelişmelerin yani Tatarların, XIX. yüzyıl boyunca imparatorlukta uygulanan en sert Ruslaştırma siyasetine tabi tutulmalarına rağmen yüzyılın sonunda Tatar aydınları arasında *1917-1921 ihtilal döneminde milli bir hareketin temelini teşkil eden ve Tatarların kültürel ve siyasi benliğine ağırlık veren nisbeten başarılı bir milli komünizmle sonuçlanan yeni bir hareketin gelişmesine imkân verdiği* değerlendirilmektedir.

1923 yılında ise Lenin'in ve Bolşevik liderlerinin aslında Tatar milli kültür ve siyasi hayatını düzenlemek amacıyla Kırım Tatarlarının arzuların kabul döneminde. 1923 yılında Kırım halklarının oluşumu şöyleydi (Fisher, 2009: 198).

Ruslar ve Ukraynalılar	306.000	% 49,1
Tatarlar	150.000	% 25,0
Yahudiler	50.000	% 8,0
Almanlar	40.000	%6,4
Ermeniler	12.000	% 2,0

Bulgarlar 12.000 % 2,0

Toplam 623.000

1921’de parti üyeliği

İşçiler % 49.8

Köylüler % 23.1

Diğerleri % 27.1

Kırım Bolşevik Parti Teşkilatı’nın 1918’deki 5875 üyesinden sadece 192’si Kırım Tatarıydı. 1925’de toplam üye sayısı 6450’ye yükselmişti. Bunlardan 333’ü Tatar’dı. Parti üyelerinin oluşumu ise şu şekildeydi:

İşçiler % 63.0

Köylüler % 17.3

Diğerleri % 19.7

Bu duruma rağmen Rus Hükümetinin Tatarların milli hedeflere ilgi duyacağını beklediği ancak bunun her iki taraf açısından da yanıtıcı olacağı vurgulanmaktadır. Profesör Bennigsen’in şu tespitinde ifade ettiği gibi:

“Müslümanlar inkılap hareketini ni- hayet tamamlayabilmek için yeni rejimden faydalanabileceklerini düşünme hatasına düştüler. Bolşevikler de boş yere onları tekrar eğitimden geçirip sonunda iyi birer marksist yapacakları ümidini besliyorlardı. Bolşevikler ayrıca sosyalist veya komünist Tatarların Sovyet Devleti’nin merkezîyetçi tabiatına muhalif bir milliyetçi siyasetin hatalarını göreceklarini ümit ediyorlardı” (Fisher, 2009: 198).

Kırım Tatarlarının Kırım’ın Ukrayna bağlanması neticesinde kendilerine karşı gösterilen tutum ise Kuşçev’in 1956’da yirminci parti kongresinde yaptığı gizli konuşma ile özetlenebilir ki aslında değişen bir şey yoktur ve Kırım Tatarları, Misket Türkleri ve Volga Almanları adları zikredilmeden fakat sürülen diğer milletlerden ismen bahsederek yapılan zulümleri bir nebze olsun ikrar etmiştir. (Sözkonusu konuşmaya ilişkin bkzFisher, 2009: 250).

1967 yılına kadar Tatar faaliyetleri engelenmeye çalışılsa da bu yılda Kısmi rehabilitasyon olarak adlandırılan bir takım düzenlemelerle önce Kırım Tatarlarına yönelik suçlamaların kaldırılması ve “*Evvelce Kırım’da yaşamış olan Tatarların Özbekistan ve diğer birlik Cumhuriyetleri’nde iyice yerleşmiş oldukları, Sovyet vatandaşlarının bütün haklarından yararlandıkları toplum ve siyaset hayatına katıldıkları, çalışan halkın temsilcisi olarak Yüksek Sovyet’e ve mahallî Sovyetlere seçildikleri, Sovyet ekonomi ve parti organlarının sorumlu görevlerinde buldukları, onlar için radyo yayını yapıldığı, milli dillerinde bir gazetenin yayımlandığı ve diğer kültürel tedbirlerin alındığı nazar-ı itibare alınacaktır. Tatarlarla meskun yörelerin daha da geliştirilmesi için birlik cumhuriyetlerinin bakanlar meclislerine onların milli menfaat ve özelliklerini nazar-ı dikkate alarak, Tatar asıllı vatandaşlara ekonomik ve kültürel meselelerde yardımda bulunmaya devam etmeleri*” konusunda talimatın verildiği görülmektedir (Fisher, 2009: 256)

Kırım Tatarlarına yönelik bu uygulamalarının bir sebebi de onların Ulus bile olsalar küçük, ilkel ve geri bir topluluk olarak görülmesidir. Zira On dokuzuncu yüzyılda, ortak bir ulusal kimlik çağrısı sıklıkla daha küçük ulusal grupların etnik merkezîyetçi bir inkârına dayanıyordu. Bu tarihlerde büyük ulusları, küçük milliyetlerden ayırmak kolay görülüyordu. Büyük uluslar kendilerine tarih ve kültür taşıyıcısı olarak görürken küçük milletleri ilkel ve geri kalmış görüyorlardı. Bu nedenle bu dönemin bazı liberalleri küçük ulusların, büyük ulusların tarihi gelişimi için asimile olmasını ve büyük ulusların bağımsızlıklarını savunmuşlardır. Kymlicka’nın Liberal düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Mill’den aktardığı “*dünyanın genel hareketine katılıp, ilgi göstermeden, daracık zihinsel yörüngelerinde dönüp durarak, geçmiş zamanların yarı vahşi kalıntıları gibi kendi kayalıkları üzerinde somurtmak yerine*” bir Kuzey İskoçyalı için Büyük Britanya’nın parçası olmak ya da bir Basklı için Fransa’nın parçası olmak hiç tartışmasız daha iyiydi (Kymlicka, 1998: 164) şeklindeki düşüncesi, bir şekilde Kırım Tatarları için de uygun ve gerekli görülüyordu.

Kırım Tatarları yönünen söylenebilecek olan asıl görüş ise tüm bu düşüncelere karşı duran diğer bir liberal görüştür. Bu görüş sahiplerine göre gerçek özgürlük çok uluslu devletler ile sağlanabilecektir. Örneğin, Lord Acton ulusal grupların ve kendi başlarına içsel bir hayat sürdürme arzularının, devlet gücünün aşırı büyümesi ve

kötüye kullanılması karşısında bir denetim mekanizması olarak hizmet ettiğini savunmuştur (Kymlicka, 2009: 285-290). Nitekim bugün itibarıyla Kırım'ın önde gelen siyasi temsilcilerinden ve Kırım Tatar Meclis Başkanı olan Refat Çubarov'un "eğer 1991'de Kırım Tatarlarının ilan ettiği Kırım Muhtariyeti tanınmış olsaydı bugün bütün bu acılar yaşanmayacaktı... Ukraynalı politikacılar da bunun ne kadar hayatiyet taşıdığını anladı" ifadesi bu liberal görüşü teyid eder niteliktedir (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ruslarin-kirimi-slavlastirma-politikasi-devam-ediyor/1414659>).

3.2.6 Siyasi Temsil Yaklaşımları

Çok uluslu devletlerde bir azınlıklar ile ilgili birçok mesele vardır. Bunlardan birisi de azınlık haklarının siyasi temsildir. Kırım Tatarlarının siyasi temsilleri ile ilgili tecrübelerini sosyalist ve liberal gelenek yönünden de değerlendirilebilir. Kırım Tatarlarının Sosyalist gelenek içindeki temsilleri için ilgili kısımda anlatılanların yeterli olduğu değerlendirmekteyiz.

Liberal gelenek içindeki siyasi temsilleri ise;

- 1905-1917 dönemindeki siyasi temsilleri,
- Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağlandıkları Ukrayna yönetimi içerisindeki siyasi temsilleri
- Rusya Federasyonuna iltihaklarından sonraki siyasi temsilleri,

yönünden üç kısımda değerlendirilebilir.

Kırım Tatarlarının 1905-1917 Dönemindeki Siyasi Temsilleri:

Kırım Tatarlarının siyasi temsil konusundaki girişimlerinde dönüm noktası 1905 inkılapçı olayları gösterilmektedir (Kırımlı, 1996: 68) Söz konusu yılda vuku bulan kargaşada başlangıçta, olayların genellikle Ruslar arasında ve çoğunlukta oldukları bölgelerde geçtiğinden Rusların iç işleri gibi kabul ettikleri, bir süre sonra bu kabullerine rağmen ihtilalle birlikte takdim edilen özgürlüklerin ve özgürlükçü ortamın, Kırım Tatar aydınları tarafından da uygun olarak değerlendirilmesi üzerine ihtilal yönetimi ile işbirliğine gidilmiş ve böylelikle 1905 yılı Rusya İmparatorluğundaki diğer Türk ve Müslüman unsurlarla siyasi bir platform üzerinde birliğin sağlanması için ciddi adımlar atılmıştır. Bu birlik önemli kesintilere

kesintilere rağmen, bütün Türk halkları kapsayan bir siyasi hareket olarak görülmektedir. (Kırımlı, 1996: 69)

Siyasi sahada da etkili olmanın öneminin farkında olan Kırım Tatarları özellikle Abdürreşid İbrahim Öncülüğünde Rus Liberal *zemstvo* (16ncı yüzyıla dayanan bir vergi toplama kurumu) *hareketiyle* bir takım temasları başlatmışlardır. Dönemin içişleri bakanının tavsiyesi ile de Müslüman halkın ricalarını içeren resmi bir dilekçe ile başvurmaları kararlaştırılmıştır. (Fisher, 2009: 143)

Bunun üzerine A. İbrahim, İdil-Ural bölgesindeki Müslüman aydın ve eşrafın katılacağı bir *Müslümanlar Kongresi* düzenlenmesi fikrini müzakereye açmış ilk safhada Kazan'da yaklaşık 60 kişinin hazır olduğu *özel toplantılar da hükümete* sunulmak üzere bir dilekçe hazırlanması ve Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi toplanması kararlaştırılmıştı. Sunulacak dilekçe ile ilgili müzakereler sırasında 17 maddelik bir dilekçe metni kabul edilmişti ki dilekçede yer alan en önemli “*ricalar*” arasında “*Müslümanlara yani Kırım Tatarlarına kanun önünde her açıdan Ruslarla eşitlik verilmesi ve onlara tam olarak verilen her türlü hürriyetlerden Müslümanların da yararlandırılması;*” gibi hükümler yer alıyordu. Bunların yanında Müftü ve Kadıasker'in halkın oyu ile beş yıllık dönemler için seçilmesi talepleri de vardı (ki bu taleplerin aslında genel ortamın izin verdiği ölçüde milli *temsil* organına çevirme isteği olarak yorumlanmaktadır). İlave olarak Vakıfların ıslah edilmiş İdare i Ruhaniye'ye devri ile bir milli gelir-toprak fonu kurulması da öngörülyordu (Kırımlı, 1996: 70).

Bu dilekçe ve içeriğine ilişkin Sn. Petersburg'da yapılan görüşmeler sırasında *Müslümanların hiç değilse Gürcüler ve Ermenilerle eşit haklara sahip olmayı bekleediklerine* ilişkin taleplere Rus Bakanın “*Güzel ama Müslümanlar ziyadesiyle taassup sahibidir eğer kendilerine konuşma özgürlüğü verilirse verilirse Rusların dinine saldırıp, eleştiri ve kınamalar yazarak karışıklığa sebep olurlar... Müslümanların hali başkadır*” cevabı aslında hürriyetçi ya da liberal de olsalar Müslümanlar, dolayısıyla Kırım Tatarları hakkındaki ön yargı hemen hemen değişmez nitelikliydi. Nitekim izin de alınamamıştır. Talep edilen iznin verilmemesine rağmen bir nehir vapuru gezisi bahanesiyle 8 Ağustos 1905'te yapılan toplantıda (ki bu toplantı 120 kişilik bir temsille aynı zamanda “*Birinci Bütün-*

Rusya Müslümanları Kongresi”dir) Kırım Tatarlarından olan Gaspıralı Bey başkan seçildi. Bu ilk kongrede siyasi anlamda;

- Bütün siyasi, içtimai ve kültürel faaliyetlerin birlikte yürütülmesi, -Rus toplumunun ilerici (peredovoy) kısmının ideallerini paylaşarak, ülkede halk tarafından seçilmiş temsilcilerin devletin kanunlarının yapılmasına ve idaresine iştirak edeceği esası üzerine kurulmuş bir hukuk düzeninin (pravovoy poryadok) tesisi için çalışılması,
- Müslümanlara her türlü konuda Ruslarla eşit hakların verilmesi,
- Mahalli meclislerin kurularak daimi Bütün-Rusya Müslümanları Kongreleri adına bölgelerde faaliyet göstermeleri ve ilh. gibi kararlar kabul edildi (Kırımlı, 1996: 75)

Birinci Kongrenin gerekli iznin alınmaması gerekçesiyle kararların Nitekim 8 Kasım 1905 de Bahçesaray’da yapılan bir toplantı da (*ki bu sefer toplantının Çar’ın yayımladığı Ekim Manifestosu gereği legal olduğu* vurgusu yapılmıştı). Gaspıralı dört siyasi akımı öne çıkararak hangi Rus Partisinin desteklenmesi gerektiği konusunu tartışmaya açmıştı. Öne çıkarılan siyasi görüşler:

- Eski sistemin hiçbirşeyinin değişmemesini isteyen “Muhafazakarlar”,
- Fark gözetmeksizin bütün milletler için eşitlik ve adalet talep eden “Liberaller”,
- Eski sistemi kökünden değiştirmek ve bütün mal, mülk ve parayı herkese eşit olarak dağıtmak ve paylaştırmak isteyen “Sosyal Demokratlar”,
- Özel imtiyazlar,
- Rusya’nın geri kalan kısmından ayrı bir idare talep eden Finler ve Lehler gibi bazı uluslar

şeklinde sıralanmış neticede Liberallerle işbirliği yapılması kabul edilmişti (Kırımlı, 1996: 76)

Fakat 3 Haziran 1907’de Devlet Duması Seçim Kanunda yer alan “*Rus devletini güçlendirmek için kurulmuş olan Devlet Duması ruhen de Rus olmalıdır*” (Fisher, 2009: 152) ifadesi Kırım Tatarlarının gerek meclis gerekse diğer yönetim kademelerinde temsil ve görev alma arzusunu sınırlıyordu.

Birçok parti ve sendika azınlık grupların hakları için mücadele vermektedir. Bu partiler ve sendikalar her zaman yeterli olmamakla beraber eğer ki yapmak istedikleri reform hareketleri yeterli görüldüğü halde tercih edilirler. Bu konuda Young “çok sayıda siyasi parti ve sendika tırmanan bir talepler ve öfke sarmalına girmeksizin yıllardan beri grup temsiline izin vermektedir” (Kymlicka, 1998: 226). Burada siyasi temsil için cevabı aranması gereken bazı sorular vardır. Bunlardan birincisi “hangi azınlık grup temsil edilmelidir?” sorusudur. Bu soru öncelikle politikaya belirleme açısından siyasi temsil gruplarına yardımcı olacaktır. Sorulması gereken ikinci soru ise “bir grubun ne kadar sandalyesi olmalıdır?” sorusudur. Çünkü belli bir grubun hakları savunmak isteniyorsa eğer o grubu temsil eden, o grubun içinden birilerinin olması gerekmektedir. Ancak burada sayı ayarlaması önemlidir çünkü bir grubu temsil edeceğim derken, tüm politika o gruba yönelebilir ve asıl kendi tabanını kaybedebilirler. Sorulması gereken üçüncü soru ise, “grup temsilcileri nasıl hesap vereceklerdir?” Bu sorunun önemi büyüktür çünkü grubu temsil eden kişinin gerçekten o grubun hakları için savaştığının ikna edici bir şekilde anlaşılması gerekir.

Ukrayna Devleti Döneminde Siyasi Temsil:

Kırım Tatarları'nın Liberal Çok Kültürlülük konuları çerçevesinde nihai durumlarının Rusya'ya bağlanma öncesi (veya Ukrayna Dönemi) ve sonrası (11 Mart 2014) elde edilen haklar, Liberal düşüncenin gelişimi itibarıyla ulaşılan “*Batılı demokrasilerin, ekonomik refahın ve kişisel hoşgörünün, azınlık milliyetçiliğinin etkilerini yitireceğine ilişkin herhangi bir kanıt sağlamadıkları; tersine, bu hedeflere ulaşıldığında bile, azınlık milliyetçiliğinin Batıda azalmadığı hatta arttığı,*” (Kymlicka, 1998: 21) şeklindeki görüşler bağlamında değerlendirmeye alınmıştır ki bu gözlemler, Kırım Tatarları yönünden de geçerli kabul edilebilir.

Örneğin, Ukrayna Cumhuriyetine bağlıyken Kırım Özerk Cumhuriyeti içinde Tatarlara has ve 33 üyeden oluşan Kırım Tatar Meclisi ve başkanlığı ihdas ettiren Kırım Tatarları, bu meclisleri ile gerek Özerk Cumhuriyet içinde gerekse Ukrayna Merkezi Hükümeti ve tüm Uluslararası Toplum Örgütleri içinde tüm Tatarları temsil etme ehliyeti kazanmış; bunlara ilave olarak Kırım Ulusal Marşı ve Kırım Ulusal Bayrağını da kabul etmiş ve ettirmişti.

Böylelikle Ukrayna Halkının sahip olduğu seçme ve seçilme hakkına Kırım Tatarları da ulaşmıştı. Öyle ki Ukrayna Parlamentosu'nun VII. Oturumu'nda Kırım Tatarları

“bir” milletvekili (Mustafa Cemilev) ile temsil edilmişti. 2010 yılındaki yerel seçimlerde ise, Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosunda Kırım Tatarı olan 6 milletvekili; Yerel konseylere ise 1000 kişi (onlardan 870’i köy ve kasaba meclisleri üyesi) seçilmişti. İşgal veya Rusya’ya iltihak öncesi Kırım’ın etnik nüfus sayısına göre Kırım Tatarları’na düşen pay, yüzde 13,7 olarak tanımlanmakta idi. Kırım Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu’nda, Başkan Vekili görevi de dahil olmak üzere, Kırım Tatarlarından 8 kişi üst düzey yönetici olarak çalışmakta; bunlara ilave olarak, etnik Kırım Tatarları Bahçesaray Bölge Devlet İdaresi’nde, birçok bölge ve yerel konseyinde milletlerarası ilişkiler bölümü başkanlıklarını yürütmekte idiler.

Bu süreçte Kırım Tatarlarının en önemli talep ve hedeflerinden biri de ana dillerinde eğitim ve öğretim haklarıydı. Bu kapsamda Ukrayna yönetiminin desteği ile Kırım Tatarlarının ana dil de dahil olmak üzere kültür ve eğitim alanlarında ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile 1990 yılında Simferopol Devlet Üniversitesi’nde Kırım Tatar Filolojisi Bölümü (Kırım Tatar ve Doğu Dilleri Filoloji Fakültesi) kurulmuştur. 1993 yılı itibarıyla da öğrenci ve öğretmenlerinin çoğu etnik Kırım Tatarlardan oluşan Kırım Devlet Sanayi Ve Pedagoji Üniversitesi kurulmuştur. Bu üniversitede Kırım Tatar ve Türk filolojisi Bölümü ile Kırım Tatarcası Bilim Araştırma Merkezi bulunmaktadır.

Yüzlerce Kırım Tatarcası öğretmeni eğitim almış, Devlet bütçesi finansmanı ile okullara dağıtılan çok sayıda tez, Kırım Tatarca ders kitabı ve sözlük hazırlanmış, Ukrayna Milli Eğitim ve Bilim Bakanlığı’nın girişimleri ile bilhassa Kırım Tatarları için çeşitli kitaplar, sözlükler hazırlanmış, böylelikle Kırım Tatarları’na, büyük ölçüde bilimsel araştırmalar yapma, kendi tarihini öğrenme imkânı tanınmıştı.

Bu tespitlerin yanında ilginç bir gelişme de Kırım’ın Rusya federasyonuna iltihakından sonra; azınlık statüsünde olan Kırım Tatarlarının 20.03.2014 tarihinde⁴ Ukrayna’nın “Yerli Halkı” olarak ilan edilmesidir.. Kırım Tatarları tarafından yıllardır talep edilen ancak tasvip görmeyen bu karara göre Ukrayna Meclisi, Kırım Tatarlarının diğer ulusal azınlıklar gibi etnisite, dil, kültür ve din yönünden sahip

⁴ Kararın tam metni için bakınız, Ukrayna Yüksek Meclisi Resmi İnternet Sayfası, <http://portal.rada.gov.ua/en/news/page/news/News/News/89899.html>.

olduğu özellikleri korumayı ve geliştirmeyi yasal teminat altına almıştır. (Özarıan, 2014: 118) Doğal olarak bu karar da siyasi açıdan manidar bulunmaktadır.⁵

Rusya Federasyonuna İltihaktan Sonra Siyasi Temsil:

Kırım'ın Rusya'ya ilhakından sonra Rus Yönetiminin uygulamaları da Kırım Tatarları'nın siyasal ağırlığı hakkında fikir vermektedir. Özellikle 11 Mart 2014 tarihinde Kırım Parlamentosu olağanüstü oturumunda alınan kararların amacı "Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu, ... Kırım Tatar halkının haklarının iade edilmesi garantisi ve halkın Kırım toplumuna entegrasyonu sürecine katkı sağlamak" olarak tanımlanmakta ve kararlar Elif Sudagezer'in yaptığı habere göre aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- Rus ve Ukrayna dillerinin yanı sıra Kırım Tatar diline de resmi dil statüsünün verilmesi;
- Kırım Parlamentosu seçimlerinin nispi seçim sistemine göre yapılması ve yönetim organlarında Kırım Tatarlarının en az yüzde 20 oranında (bu oran yukarıda da vurgulandığı gibi Ukrayna döneminde % 13,7 idi) temsil edilebilmesi;
- Bölge ve şehir belediye şuralarında ve diğer organlarda Kırım Tatarlarının temsilinin garanti edilmesi;
- Köy şurası üye seçimlerinin çoğunluk sistemine göre yapılması;

Kırım Tatar özyönetim organı olan Kırım Tatar Milli Kurultayı ve onun oluşturduğu organların tanınması;

- Kırım'a dönen Kırım Tatarlarına maddi yardım sağlanarak 5 yıllık ve uzun vadeli iskân planlarının hazırlanması;
- Sürgünden Kırım'a dönen Kırım Tatarlarının hukuki, maddi ve toprak sorunlarının çözülmesi;
- Kültür kurumları ve profesyonel sanat ekiplerin gelişmesine yardım etmek dahil olmak üzere milli kültürel alanda Kırım Tatar halkının hakları ve çıkarlarının korunması;

⁵ Konu ile ilgili daha geniş değerlendirme için bkz; Özarıan, B. (2014). *Soğuk Savaş Sonrasında Kırım'ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü*. Uluslararası Hukuk ve Politika Der. Cilt: 10, Sayı: 39, ss.97-135.

- Kırım Tatar tarihi ve kültürel anıtlarının korunması ve onarımı;
- Kırım’da Kırım Tatar dilinde okul öncesi, mecburi öğretim ve yükseköğretim programlarının geliştirilmesine yardım edilmesi;
- Kırım Tatar halkının 18 Mayıs 1944 tarihinde sürgün edilmesinden sonra Kırım’da değiştirilen yerleşim birimleri adlarının mevcut adlarla birlikte kullanılmasını sağlanması;
- Kırım Tatar dilinde basılı ve elektronik yayın organlarının gelişmesine yardım edilmesi;
- Kırım’da dini inançların hukuki bakımdan eşit şekilde varlığını sürdürmesinin sağlanması.

Bu kararlar, Ukrayna Yönetimi zamanındaki hakların bir nevi muhafazası (temsil oranı ve bazı haklar yönünden de daha ileri) gibi görülebilir. Hatta Kırım Parlamentosu Başkanının aldıkları kararın tarihi bir karar olduğunu zira Kırım Tatar halkının bu kararı tam 70 yıl, sürgün trajedisinden beri beklediğine dikkat çekerek “*Kabul edilen böyle kararları, Kırım Tatar halkı için ne Sovyetler Birliği yönetimi ne de bağımsız Ukrayna yönetimi aldı...*” şeklindeki ifadesi de bir teyid olarak değerlendirilebilir.

Bu kararların akibeti yönünden bakacak olursak, 13 Mart 2019 tarihi itibarıyla yani Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasının (ki bu ifade Ukrayna yetkililerince “işgal” olarak ifade edilmektedir) 5. yılında siyasi, idari, tarihi ve kültürel ve özellikle anayasa yönünden gelişmelerle ilgili olarak, Kırım Tatar Kültür Dernekleri Federasyonu ve Kırım Kalkınma Vakfı Genel Başkanı ile Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosluğu’nun verdiği bilgilere göre de son derece olumlu gelişmelerin kaydedildiği anlaşılmaktadır. İlgili açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosunun aldığı kararların hayata geçirildiği kanaati öne çıkmaktadır (Sudagezer,2019: <https://tr.sputniknews.com/columnists/-kirim-rusya-baglanisinin-yildonumu-yalanlar-gercekler/>). Şöyle ki;

“Kırım Tatar Kültür Dernekleri Federasyonu ve Kırım Kalkınma Vakfı Genel Başkanının, “Ukrayna’nın, Rusya’nın Kırım’ı işgal ettiği iddiasının doğru olmadığı zira bağlılığın bir referandum kararıyla alındığını ve hukukilik kazanıldığı, Ukrayna’nın, Kırım’da tutuklamalar, insan kaçırımlar ve ölümler olduğu iddialarının gerçeği yansıtmadığı, Kırım’daki tutuklamaların, Hizb-ut Tahrir terör örgütünün üyelerine yönelik olduğu Kırım’da sistematik insan kaçırımları ve

ölümler olmadığı” tespitlerine ilave olarak Kırım Tatarlarına sağlanan eğitimden mali desteklere kültürden özgürlüklere kadar birçok gelişmeye dikkat çekmektedir (Ayrıntılar için bkz. Sudagezer, 2019) Bu düzenlemelerin aynı zamanda Rusya Federasyonuna ilhak kararı alan Kırım Parlamentosunun 2014 yılında aldığı kararların uygulamaya konulduğunun bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bunlara ilave olarak Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosluğunun Kırım nüfusunun yüzde 97,5’nin, kendisini Rusya Federasyonu vatandaşı olarak gördüğü”ne ilişkin vurgulama ise bir algı yönetimi olarak değerlendirilebilir.

Bu gelişmelerle ortaya çıkan bir sonuç da Kırım Tatarlarının siyasi liderliğinin Ukrayna ve Rusya Federasyonu yanlısı olarak bölündüklerine ilişkindir. Böyle de olsa bu gelişme ve sonuçların azınlık milliyetçiliğinin, demokratikleşme, refah ve hoşgörünün başarılması ve etnik-kültürel hareketlilikle el ele geliştiği tezi Kırım Tatarları için bir defa daha teyid edilmekte olduğunu göstermektedir.

3.2.7 Kırım Tatarlarının Jurgen Habermas’ın Demokratik Hukuk Devletinde Tanınma Mücadelesi Yaklaşımı Yönünden Değerlendirilmesi

Habermas’ın, *“tanınma talebinde bulunan siyasi kültürle çoğunluk kültürü arasında, aynı toplumda eşit var olma hakkına sahip olunması için mutlaka çözümlenmesi gereken bir kaynaşma oluştuğuna”* ilişkin vurgusu Kırım Tatarları yönünden de geçerlidir. Öyle ki, yüzlerce yıl egemenlik tesis ettikleri yurtlarından çıkarılıp sürgün edildikleri yurtlarına döndüklerinden beri gerek zamanın Sosyalist Yönetimi olan Sovyetler Birliği, akabinde Bağımsız Ukrayna Devleti ve nihayet Rusya Federasyonu bünyesinde hala tanınma ve var oluş mücadelesi sürdürmektedirler.

Daha önce Kymlicka’nın Çok Kültürlülük ile ilgili değerlendirmenin yapıldığı kısımda tartışıldığı için bu kısımda Kırım Tatarlarının kimlik analizi yapılmayacak, belki de bunları tamamlayıcı olarak “kendi kültürünü sorgulama, sürdürme ya da değiştirme olanağının ötekilere verilmesi” anlamında Habermas’ın ifadesiyle “tartışımçı bir Kollektif olarak” mevcut hukuk düzeninin sunduğu imkanlar çerçevesinde nasıl bir tanınma mücadelesi içinde olduklarının tespiti yapılacaktır.

“Çoğunluk kültürünün kendi yaşam biçimini azınlık olarak görülene dayatması” şeklinde işaret edilen uygulamalara marız kalan Kırım Tatarlarının süreç içindeki tecrübeleri bu safhada konuyla ilgili değerlendirmelere örnek teşkil edecek

nniteliktedir sözkonusu değerlendirmeler de “Demokratik Hukuk Devleti Ve Tanınma Mücadelesiana başlığı altında Hukuk *Devletinde Etik Nüfuz Eşit Haklı Bir Arada Varoluş ve Soyaların Korunması ile Devlet Vatandaşlığı ve Ulusal Kimlikler e* ilişkin kriterler yönünden yapılacaktır. Ancak tekrardan kaçınmak için bazı açıklamalarımızda Kymlicka yaklaşımı ile ilgili kısımda anlatılan konular için o ilgili kısıma atıf yapılacaktır.

3.2.7.1 Demokratik Hukuk Devleti ve Tanınma Mücadelesi

Bu safhada tartışma konusu Habermas’ın “bireyselci bir haklar öğretisi, kolektif kimliklerin dile getirildiği ve kanıtlanmaya çalışıldığı tanınma mücadelelerinde etkin olup olamayacağı” şeklindeki sorusudur. Soruyu anlamlı kılan ise ,”Her ne kadar bireylerin dokunulmazlığı -ahlakta olduğu kadar hukukta da- karşılıklı birbirini tanıma ilişkisinin çalışır yapısına bağlı olsa da, asıl olan tek şey, bireysel hak kişilerinin korunmasıdır” şeklindeki tespittir. Çünkü Habermas’a göre modern anayasalar varoluşlarını, vatandaşların kendi kararlarıyla özgür ve eşit haktaşlar olarak bir arada topluluk oluşturması düşüncesini ortaya atan akıl hukukuna borçludurlar. Bu bağlamda, öznel hak ve bireysel hak kişisi kavramları, hakların taşıyıcısı kavramının önkoşulu olarak görülmektedir.

Ancak Habermas’ın sorunu, “*vaktiyle yerine getirilememiş taleplerin yorumlanmasına ve kabul ettirilmesine ilişkin yürütülen kavgalar, yine kolektif aktörlerin yer aldığı ve onurlarının çiğnenmesine karşı çıkıldığı, meşru haklar uğruna verilen mücadeleler”* dir ve bu “*tanınma mücadelesi”*, aslında kollektif aktörlerin meşru haklar uğruna verilen mücadelelerdir” (Habermas, 1996: 111) şeklindeki tespitiyle ilişkilendirmesi, konunun anlaşılmasına özellikle Kırım Tatarlarının geçmişte ve günümüze kadar ve bugün de yaşadıkları tecrübeleri ve mücadeleleri ve süreçteki tutum ve davranışlarının anlaşılmasına katkı yapacaktır. Bunun yanında tanınma mücadelesinde benimsenen değer ne olduğunun ortaya konması; yani ya “*Cinsiyet, ırk ve etnik kökenden bağımsız olarak, her bir bireyin kendine özgü kimliğine saygı* ya da “*haksızlığa uğramış grupların fazlasıyla değer verdiği kendine özgü davranış biçimleri, hareketleri, farklı dünya görüşleri karşısında saygı”* ayırımında olduğunun belirlenmesi de Habermas’ın tartışma konusuna anlamlı bir katkı olacaktır.

Kast ettiğimiz katkının anlaşılması veya Kırım Tatarlarının bu tartışmanın hangi tarafında bulunduğu anlaşılması için son yüzyıl içindeki süreçte öne çıkan dönemler itibarıyla yani, 1905-1917 dönemindeki siyasi temsilcileri, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağlandıkları Ukrayna yönetimi içerisindeki siyasi temsilcileri ve Rusya Federasyonuna iltihaklarından sonraki siyasi temsilcileri, kapsamında yaşanan gelişmeler, tanınma sürecinde yaşanan tecrübeler, bu tecrübelerin şekillendirdiği siyasi ve idari müzakerelerdeki talep ve tedbirler Kırım Tatarlarının tanınma mücadelesinde bireysel tercihlerin mi yoksa kolektif tercihlerin mi öne çıktığını gösterebilir. Bunun yanında talepler, kolektif haklar olarak görülse bile, talep edilen ayrıcalıklı haklar değil, hakim çoğunluğa ve bireylerine verilenin aynısının talep edilmesi olduğu da anlaşılacaktır. Bu anlamda geriye yönelik bir göz atma ile Kırım Tatarlarının kendi hakim oldukları yönetim zamanlarında da diğer etnik unsurlara kendi toplumlarına verdikleri hakları verdikleri, bunu korudukları ve değiştirmedikleri de görülecektir. Şöyle ki:

Kırım Tatarlarının siyasi hareketleri için ilk dönüm noktası olarak gösterilen 1905 olaylarından sonraki süre içerisindeki müzakerelerin kapsamı:

- 1905 yılı Rusya İmparatorluğundaki Türk-Müslümanların siyasi bir platform üzerinde birliğin sağlanması için önemli istisnalara rağmen, İmparatorlukta (Rus) bütün Türk halkları kapsayan bir siyasi hareketin ortaya çıkarılması,
- *Özel toplantılarla hükümete* sunulmak üzere bir dilekçe hazırlanması ve Bütün-Rusya Müslümanları Kongresi toplanması kararlaştırılması,
- Sunulacak dilekçede yer alan en önemli “*ricalar*” arasında “*Müslümanlara yani Kırım Tatarlarına kanun önünde her açıdan Ruslarla eşitlik verilmesi ve onlara tam olarak verilen her türlü hürriyetlerden Müslümanların da yararlandırılması;*” hükmünün öne çıkarılması ve kabulü (Kırımlı, 1996: 70)

Kısacası Kırım Tatarlarının o döneme ilişkin taleplerinin özünü Sn. Petersburg’da yapılan görüşmeler sırasında da ifade ettikleri gibi *Müslümanların hiç değilse Gürcüler ve Ermenilerle eşit haklara sahip olmayı beklentisi olmaktadır.*

Çoğunluk ve hakim yönetiminin görüşünü ve nihai kararın gerekçesini ise Rus Bakanın “*...Müslümanlar ziyadesiyle mutaassıptır. Eğer bunlara söz hürriyeti*

verilirse Rusların dinine hücum edip, eleştiri yazarak karışıklığa sebep olurlar...’’ cevabı belirler. Nitekim de beklenen karar olumsuz çıkar.

Süreç, Kırım Tatarları yönünden bitmez ve 8 Ağustos 1905’te 120 kişilik bir temsille de olsa aynı zamanda “*Birinci Bütün- Rusya Müslümanları Kongresi*” toplanır. Kırım Tatarlarından olan Gaspıralı Bey başkan seçildi. Bu ilk kongrede siyasi anlamda;

- Bütün siyasi, içtimai ve kültürel faaliyetlerin birlikte yürütülmesi,
- Rus toplumunun ilerici (peredovoy) kısmının ideallerini paylaşarak, ülkede halk tarafından seçilmiş temsilcilerin devletin kanunlarının yapılmasına ve idaresine iştirak edeceği esası üzerine kurulmuş bir hukuk düzeninin (pravovoy poryadok) tesisi için çalışılması,
- Müslümanlara her türlü konuda Ruslarla eşit hakların verilmesi,
- Mahalli meclislerin kurularak daimi Bütün-Rusya Müslümanları Kongreleri adına bölgelerde faaliyet göstermeleri, gibi kararlar kabul edilmesi (Kırımlı, 1996: 75).

Bu dönem ve safhada alınması gereken kararlardan biri de başkan Gaspıralı’nın öne çıkardığı dört siyasi akımı temsil eden Rus Partilerinden hangisinin desteklenmesi gerektiği konusuna ilişkindir. Öne çıkarılan siyasi görüşler

- Eski sistemin hiçbirşeyinin değişmemesini isteyen “ Muhafazakarlar”,
- Fark gözetmeksizin bütün milletler için eşitlik ve adalet talep eden “Liberaller”,
- Eski sistemi kökünden değiştirmek ve bütün mal, mülk ve parayı herkese eşit olarak dağıtmak ve paylaştırmak isteyen “Sosyal Demokratlar”,
- Özel imtiyazlar,
- Rusya’nın geri kalan kısmından ayrı bir idare talep eden Finler ve Lehler gibi bazı uluslar

şeklinde sıralanmış neticede Liberallerle işbirliği yapılması kabul edilmişti (Kırımlı, 1996: 76).

Ancak, Devlet Duması Seçim Kanunda yer alan “*Rus devletini güçlendirmek için kurulmuş olan Devlet Duması ruhen de Rus olmalıdır*”

(Fisher, 2009: 152) ifadesi Kırım Tatarlarının gerek meclis gerekse diğer yönetim kademelerinde temsil ve görev alma arzusunu sınırlıyordu.

Sadece o dönem müzakerelerde taraf olan kolektif aktörlerin temsilcilerinin tutum ve davranışları, şahsi söz ve kanaatleri ile yaklaşım farklılıklarını göstermesi yanında Kırım Tatarlarının siyasi tutumlarını ve hukuka verdikleri önemi göstermesi, açısından yeterlidir. Çünkü sonraki devlet yönetimleri döneminde de talepleri sürekli bu yöndedir.

Habermas'ın “... *Demokratik hukuk devletinde siyasî güç iki temele dayanır: Mevcut sorunların kurumsal ele alınması ve prosedürler uyarınca çıkarlar arasında uzlaşma sağlanması; her ikisi de, hukuk sisteminin hayata geçirilmesi olarak anlaşılmalıdır...*” tespitinde vurguladığı hususlar, Kırım Tatarlarının beklentisi ve tercihlerini tanımladığı ifade edilebilir

Bu tespitimizden hareketle Kırım Tatarları temsilcileri ile ve dönemin Rus yetkilileri arasında gerçekleşen görüşmelerin, Habermasın tarif ettiği şekilde” *eşit sosyal yaşam fırsatlarından yoksun bırakılmış kolektiflerin bastırılmasına karşı yürütülen mücadele, sosyal-liberal reformist hareketlerin kendini göstermesiyle, medenî hakların sosyal devlet anlayışıyla evrenselleşmesi mücadelesine dönüşmüş* (Habermas, 1996: 112vd.) olduğu söylenebilir.

Kırım Tatarlarının müzakerelerde takındıkları tutum, Habermas'ın ”*haklar öğretisiyle*” de bağdaşmaktadır; Kırım Tatarları “asıl mallar”ın (para, boş zaman ve emek gibi) ya bireylerce paylaşılmakta ya da (ulaşım, sağlık veya eğitim işlerinin altyapısı gibi) hizmetlerden bireyler tarafından yararlanıldığının da farkında oldukları için, elde edilen hakların sosyal hizmetler biçiminde güvence altına alınmasını talep etmektedirler.

Kırım Tatarlarının gerek müzakere öncesi ve müzakere safhasındaki tutum ve taleplerine bakıldığında “*Tanınma politikası ve mücadelesinde kolektif kimliklerin korunması konusunda, eşitlik ilkesinin*” önemine önemli ölçüde saygılı oldukları da görülmektedir. Özellikle “*Bütün siyasi, içtimai ve kültürel faaliyetlerin birlikte yürütülmesi ve Rus toplumunun ilerici (peredovoy) kısmının ideallerini paylaşarak*” şeklindeki müzakere maddeleri bu kanaat için yeterli ölçüde birer örnektirler. Bu ifadeler bir yandan da “... *Politikalardan biri, eşitlemeci (farklılıkları ortadan*

kaldırıcı) bir evrenselciliği güderken, diğeri dengeyi sağlamalıdır” şeklinde ifade edilen Taylor’un “eşitlik ilkesi yönünden de denge sağlayıcı olarak da görülebilir.

Kollektif Hakların savunulması hususunda Kırım Tatarlarının sürece dahil ettikleri bir mücadele tarz ve örneği de “ sivil itaatsizlik” eylemleridir. Bu mücadele tarzı da Kırım Tatarlarının Demokratik Hukuk Sistemine samimi bağlılıklarının bir göstergesidir. Sivil itaatsizlik ciddi haksızlıklar söz konusu olduğunda bütün yasal yollar denendikten sonra başvuru, şiddeti reddeden bir eylem tarzı olması itibariyle Kırım Tatarlarının mücadelelerinde başvurdukları mücadele yöntemlerinden biridir. Türlü baskı ve zorlamalara karşı Kırım Tatarları hiçbir zaman şiddete başvurmadan haklı davalarını sivil itaatsizlik eylemleriyle hem dünya kamuoyuna hem de Sovyet Rusya’ya duyurmaya çalışmışlardır.⁶

Kırım Tatarları ana vatanlarından sürgün edilmelerine karşı; mitingler, protesto gösterileri, açlık grevleri, dilekçeler, mektuplar, zorunlu ikamet politikalarına karşı illegal bir şekilde Kırım’a dönmek ve orada boş arazileri işgal etmek, çadır kentler kurmak, pasaportlarını toplu şekilde yırtmak, okul boykotları gibi tamamen şiddeti reddeden sivil itaatsizlik eylemleriyle kendilerini anlatmaya çalışmışlardır. Sistemin mantığı ve işleyişi demokratik ve adil bir karakterde olmadığından dolayı Sovyet Rusya baskıcı birçok unsurunu da Kırım Tatarlarının taleplerini engellemek için bir araç olarak kullanmıştır. Yapılan sivil itaatsizlik eylemlerine karşı gösterilen tepkilerin başında tutuklamalar, hapis cezaları, ağır çalışma kamplarına sürgünler, zorunlu ikamet politikaları gibi insan onurunu hiçe sayan uygulamalar gelmektedir.

Nitekim Habermas’ın bu konudaki tespitlerine bakıldığında Kırım Tatarlarının uygulama ve tarzlarını teyid eder nitelikte olduğunu görmek mümkündür. Habermas da “demokratik hukuk devletlerinde bile bir takım yasal düzenlemelerin meşru olmayacağı durumların haklı bir sivil itaatsizliğe neden olabileceğini” belirtir ve Hukuk devletinin bütünüyle bitmiş bir yapı olmadığı gibi, meşru bir hukuk düzenin de kendisini değişen koşullara göre kurmaya, ayakta tutmaya, yenilemeye ya da geliştirmeye yönelik olması gerektiğini vurgular (Habermas, 1996: 123) Sonuçta hukuk devleti tamamlanmamış bir proje olduğu için anayasal organlar arasında bir takım sorunlar yaşanması ihtimali de her zaman var olacaktır. Bundan dolayı sivil

⁶ Konuyla ilgili daha geniş bir analiz için bkz.Serkan Erdal, Selçuk Aydın, Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Kırım Tatarlarının Anavatana Dönüş Mücadelesi ve Mustafa Cemiloğlu, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED-60, Eylül 2017 Erzurum

itaatsizlik hukuk devletinin değişen koşullara uyum sağlarnasını ve hukukun kendini gerçekleştirme sürecinde görülen aksaklıkların düzeltilmesinde başvurulacak en son ihtimal olarak görülmektedir (Erdal; Aydın, 2017: 539).

Bu arada vurgulanması gereken bir husus da Kırım Tatarlarının kendi adlarına talep ettikleri hakları başka hak sahipleri için de göstermiş olmalarıdır. Kırım Tatarları sadece kendileri için bir istisna oluşturmak ya da kendilerine dönük haksızlıklara karşı mücadele etmek yerine, evrensel ilkeler üzerinden insan olmanın getirdiğı bir takım hakların gasp edilmesi noktasında üst bir ahlak anlayışının yansımasıyla hareket etmişlerdir. Kırım Tatarları, Sovyet Rusya'nın dindar insanlara yaptığı baskıları, Sovyet ordusunun Afganistan'ı işgalini, Polonya'da "Solidarność" (Dayanışma) demokratik muhalif işçi sendikasının isyanını basma teşebbüslerini, kendi bağımsızlığı için mücadele eden Letonya, Litvanya ve Estonya'ya siyasi ve ekonomik ambargo uygulanmasını ve bu ambargolara karşı yapılan mitinglerin bastırılmasını, Sovyet rejimi tarafından Bakü, Tiflis, Vilnius ve Riga'da sivillerin öldürülmesini, Bulgaristan ve Çin'in komünist rejimlerinin gerçekleştirdiğı kitlesel insan hakları ihlalleri gibi, totaliter rejimlerin kendi halklarına ve yabancı ülke halklarına karşı gerçekleştirdiğı tüm adaletsizlik ve şiddet içeren eylemlerini sivil itaatsizlik eylemleriyle protesto etmişlerdir (Erdal; Aydın, 2017: 538).

Günümüze kadar tanınma sürecinde öne çıkarılabilir bir husus da "kendine özgü bir toplum oluşturma hakkı" ile ilgilidir. Kırım Tatarları kadim bir ulus olma bilinci içinde aslında "kendine özgü bir toplum" hedefi de gütmektedir ve hatta bunu şimdi Kırım dışına sürgün edilen Kırım Tatar Meclisi Başkanı Çubarof "Eğer 1991 yılında Kırım Tatarlarının ilan ettiği Kırım Muhtariyeti tanınmış olsaydı bugün tüm bu acılar yaşanmayacaktı... Kırım Tatarlarına muhtariyet verilmesi fikrine karşı çıkan Ukraynalı politikacılar da bunun ne kadar hayatiyet taşıdığını anladı" diyerek ifade etmektedir (<https://qha.com.tr/haberler/cubarov-rusların-kırım-daki-sinsi-slavlastırma-politikasını-dile-getirdi/8671/>).

Bu değerlendirmelerden sonra Habermas'ın "Tanınma Mücadeleleri ve - Çözümlemelerinin Temelinde Yatan Olgular ve Düzeyler" meselesine getirerek "Feminizm, çokkültürlülük, milliyetçilik ve Avrupa merkezli sömürgecilik mirasına karşı yürütülen mücadeleler, birbirine benzer ancak karıştırılmaması gereken

olgulardır...” şeklinde takdim ettiği konular etniklik, milliyetçilik gibi konular Kymlicka bahsinde tartışıldığı için burada yer verilmemiştir.

Ancak, *Avrupa merkezîyetçiliği ve egemenliği, Genel sorunları betimleyebilmek için aynı olaylardan yola çıkan felsefî tartışmalar ve Onurları kırılan ve aşağılanan azınlıkların "hak" ya da "haklar" sorunu* Kırım Tatarlarının tanınma mücadeleleri yönünden de anlamlı bulunmaktadır.

Batı kültüründeki Avrupa merkezîyetçiliği ve egemenliği, uluslararası boyutlu tanınma mücadelesinin esaslarından biri olarak görülür ki Körfez Savaşında Batılı müttefiklerce yapılanaskeri müdahalenin gerek dini hassasiyetli kitleler, gerekse de laik aydınlar tarafından, Arap-İslam dünyasının bağımsızlığını ve kimliğini tanınamazlık olarak değerlendirilmesi ...nin temel düşünce olduğu ifade edilmektedir (Habermas, 1996: 116-117). Kırım Tatarları da siyasi temsilleri ve tanınma mücadelelerinde kendilerine karşı sadece Müslüman oldukları için karşı çıktığı ve haklarının veremediği kanaatindedirler. Nitekim bu çalışmanın “sosyalist gelenek döneminde Kırım Tatarlarının durumu incelenirken gerek Kırım Liderlerinin gerek Sovyet müzakerecilerin hatta Stalin’in sarîh açıklamaları verilmişti.

Kırım Tatarlarının tanınma mücadeleleri yönünden önlerindeki önemli engellerden biri de “Genel sorunların tanımlanmasında aynı olaylardan hareketle geliştirilen felsefî tartışmalar” ile ilgili görülmektedir. Habermas’ a göre bu olaylar, *kültürlerarası anlaşmada ortaya çıkan sorunların açıklanmasında, bir yandan, ahlâk ve ahlâklılık arasındaki ilişkiyi, diğer yandan, anlam ve önem arasındaki içsel ilişkiyi hem aydınlatır, hem de eski bir soruya yeni ufuklar oluşturur*. Dolayısıyla Kırım Tatarlarının gerek dil gerek ahlak alayışlarındaki farklılık tanınma mücadelesini de önemli ölçüde etkilemektedir.

Onurları kırılan ve aşağılanan azınlıkların “hak” ya da “haklar” sorunu böylece hukuksal bir anlam kazanır. Böyle bir azınlık olarak Kırım Tatarlarının tanınma mücadelesinde beklentileri “Siyasi Temsil” süreçlerinde takındıkları siyasi ve idari tutumları, demokratik süreçte hukuksal kurumsallaştırılmış bir işleyişi ile halk egemenliği ilkesi ve temel haklar yoluyla bir meşru hukuk talep etmeye yöneliktir. Böylelikle kendi içinde bireysel hakların korunması imkânını da elde etmiş olcaktadırlar. Aynı zamanda, hukuksal eşitlik sorununun giderilmesiyle, kültürel olarak farklı bir grup olarak Kırım Tatarları da gelenekleri, yaşam biçimleri, etnik kökenleri

vb. özellikleriyle diğer kolektiflerden ayrılan ve kendi kimliğini koruma ve geliştirme uğruna diğer kolektiflerden ayrı olmak isteyen ve eşit biçimde tanınmasına imkân sağlayacak hukuki meşruiyet kazanmayı ümit etmekte ve mücadelelerine esas tutmaktadırlar.

Zira bir hukuk düzeni, Habermas'ın ifade ettiği gibi *“ancak tüm vatandaşların özerkliğini eşit biçimde sağladığı zaman, meşrudur. ..Normatif açıdan bakıldığında, demokrasisiz bir hukuk devleti yoktur.*

Son olarak *“devlet vatandaşlarının anavatanı için hayatını riske atma biçiminde bir dayanışmanın gerekli olduğuna”* ilişkin tespiti de Kırım Tatarları yönünden farklı ve olmayacak bir şekilde kullanılmıştır. Gönüllü ve resmi olarak alındıkları Askerlik görevlerinde başarılarıyla göz doldurmuş olmalarına ve hatta bu konuda takdir edilmelerine rağmen aleyhlerine kullanılmış hatta yurtlarından sürülmelerine gerekçe gösterilmiş ve bu konudaki gayretleri de tanınma mücadelelerine yeterli olmamıştır.

Bu durumu Habermas, *“varoluşunu ve kendine özgü yaşam biçimini diğer uluslarla savaşarak kanıtlamış, ...dil ve soy topluluğu ile kuşaktan kuşağa aktarılan hikâyeler etrafında yapılanmış ortak yazgıya sahip topluluk ... sanal geçmişlerde kök salan ulusal kimlik, aynı zamanda gelecekteki cumhuriyetçi özgürlük haklarının hayata geçirilmesi projesinin sorumlusudur”* diyerek açıklamıştır (Habermas, 1996: 39 vd.).

Özetle devlet vatandaşlığı ile beraberinde yaratılan ulusal kimlik, vatandaşların ülke içinde dışarıya karşı birlik olmak, aynı değerlere, aynı kültürlere sahip çıkmasını ve o ülke vatandaşlarının ortak bir değer etrafında toplanmasını sağlamıştır.

SONUÇ

Kırım Tatarlarının ana vatanları olan ve önemli konuma sahip olan ve bu sebeple ciddi çatışma alanlarından birini teşkil eden Kırım yarımadası, SSCB'nin dağılımından sonra Ukrayna Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. Kırım, özerk cumhuriyet sıfatıyla Ukrayna idarî sistemi içinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Kırım'ın özerkliğini sağlayan unsurlardan biri demografik yapısıdır ve Kırım Tatarlarıdır. Kırım'ın mevcut etnik yapısı içinde Kırım Tatarları ayrı bir yere sahiptir zira diğer etnik gruplardan daha eski bir geçmişe sahiptirler. Günümüzde yarımada'nın nüfusunun ancak % 12'sini teşkil etmeleri, bu gerçeği değiştirmez çünkü Kırım'ın demografik yapısı, Rus hâkimiyetinin başladığı 1783'ten itibaren sistematik bir şekilde değiştirilmiştir. Kırım'ın tarihine bakacak olursak 1420-1443 seneler arasında Kırım Hanlığın meşru bir şekilde yarımada hâkimiyetini kurmaya muvaffak oldukları dönemdir. Fatih Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte Kırım Hanlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında dostluk ittifakları kuruluyor ve Hanlığın Osmanlı himayesi altında kalması 1774 senesine kadar Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasıyla son buluyor. Neticede Kırım, 9 yıl süren "bağımsızlığından" sonra 1783'den beri Rus egemenliği altındadır. 1853-54 Kırım Savaşı ile 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında Tatarların önemli bir kısmı göç etmek zorunda bırakılmıştır. Tatarların terk ettikleri topraklar Slav kökenli göçmenlerle doldurmuştur. Hanlık devrinde nüfusu yaklaşık iki milyon olan Kırım Tatar halkı 1897'de 186.000'e düşmüştür. Kırım Hanlığı bir daha özgürlüğe kavuşmadan yok olmaya mahkûm bırakılmıştır.. Çarlık Dönemi, Sovyet rejimleri, I ve II Dünya Savaşları, sürgünler ve soykırımlar Kırım Tatarları adeta kendi öz anavatanında azınlık durumuna düşürdü. Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle kendi anavatanlarına dönmeye ve orada hayatlarını idame ettirme çabalarını sürdüren halk, 2014 yılında Kırım Rus ilhakından sonra her geçen gün yeni sıkıntılara maruz kalmaktadır. Kırım Tatarlarının durumu daha karmaşık hale getiren ABD, AB ve Rusya gibi büyük güçler ile Ukrayna ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin arasındaki güç mücadelesinin arasında sıkışıp kalmalarıdır. Zira Kırım Coğrafyasında tarihsel süreç içinde ulus olma özellikleriyle hareket eden, politika belirleyen, hakimiyet kuran, idare tesis eden Kırım Tatarları, zaman içinde maruz kaldığı dış saldırılar ve hamisi olan Osmanlı Devletinden (zaman içinde güçsüz düşmesinden dolayı) yardım alamamaları neticesinde cesaretlendirilen, provoke edilen diğer etnik unsurların iç ayaklanmaları sebebiyle idari ve siyasi etkinliklerini, iktidarlarını kaybetmişlerdir. Öyle ki kendi öz

yurtlarında bile yaşamalarına izin verilmemiş, başka coğrafyalara sürülmüşlerdir. Ancak bütün olumsuz şartlara rağmen ulus olma bilincinin erdemiyile yine kendi vatanlarına bir kısım nüfusu (yakalşık 200 000 kişi) ile de olsa dönme imkânını elde etmişler ve kendi dil ve kültürlerini tesis etmeye, dinlerini yaşamaya muvaffak olmuşlardır. Bugün itibarıyla Kırım yakınlarında Ukrayna topraklarındaki şehirlerde ve diğer ülke topraklarında yaşayan önemli bir Tatar nüfusu olduğu da değerlendirilmektedir. Kırım Tatarlarının Kırım Coğrafyasına olan ilgileri, nüfus miktarları, dil ve kültürel yapıları, özellikle İslamiyete bağlılıkları, Türklükleri; bugüne kadar ve bugün itibarıyla Kırım’da gerek hâkim olan diğer uluslar ve yönetimleri (sırasıyla Çarlık Rsyası, Sovyetler Birliği, Ukrayna Dönemi ve nihayet Rusya Federasyonu) döneminde gerek ideolojik yaklaşımlar yönünden de hedef olarak görülmüş ve en temel insani hakları yönünden de kısıtlanmış ve bu değerleri için, mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki Bugün Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasında uluslararası politik gündemin asli bir unsuru olmaları yanında Türkiye ile olan kadim beraberlikleri diğer ülkeler yönünden de gerek ikili gerek çoklu ve bölgesel alanlarda Birleşmiş Milletler gibi Uluslararası Kuruluşlar nezdinde de gündem konusu haline gelmişlerdir.

Kırım Tatarlarının özetlenmeye çalışılan bu özellikleri ve geçmişleri, günümüzde öne çıkan siyasi tartışmaların merkezindeki Liberal Düşünce anlayışı yönünden de incelenmeye değer bulunmaktadır.

Kırım Tatarlarının bugüne kadar bir ulusal azınlık olarak içlerinde buldukları çok uluslu devletlerin yönetimi altında edindikleri tecrübeler bir taraftan Kymlicka’nın öne çıkardığı Devletlerin Geleceği ve çok kültürlülük, Etnik Yapılar ve Ulusal Gruplar, Liberalizm ve Azınlık Hakları arasındaki ilişki, Ulus Devlet ve Azınlık ilişkisi, Küreselleşme Süreçlerinden kaynaklanan iç ve dış etkiler, İnsan hakları; diğer taraftan Habermas’ın dillendirdiği, Demokratik Hukuk Devleti ve Tanınma Mücadelesi, Ahlaki Bilimsel İçeriğe İlişkin Sosyokültürel İnceleme, Kolektif Haklar- Bireysel Haklar İlişkisi, Devlet Vatandaşlığı ve Ulusal Kimlikler; dolayısıyla Milli Kimlik analizine esas alınan kriterler, günümüz Kırım Tatarların durumunun ve ulusal ve uluslararası politikaların belirlenmesindeki etkilerinin derecesi yönünden ulaşılan sonuçlar aşığıdaki gibi özetlenebilir. Şöyle ki,

Kymlicka’nın Liberalizme ilişkin tanımlarından hareketle Liberter açıdan bakıldığında Kırım Tatarlarının Sovyetler Birliği hâkimiyeti döneminde yaşadığı “sosyalist dönem”

hariç -ki, o dönem de egemenlik kendi ellerinde olmadığı için tabi olmak zorunda kalmışlardı - serbest piyasa sistemi ile bağdaşmayacak yönleri olmadığı gibi gerek toplumsal gerek bireysel anlamda hür teşebbüs anlayışına yatkın olmaları ile tanınırlar. Bunun yanında, piyasa mantığının ortaya çıkardığı olumsuzlukları da giderecek sosyal yardımlaşma anlayışlarıyla de piyasa tercihini yapan özellikle batı toplumlarından ve zihniyetinden de farklılık arz ederler. Bu yönleriyle Kırım Tatarları, Kymlicka'nın ifade ettiği “*refah devletinin merkez-sol yöndeşleri; sekülerizm, demokratikleşme, fırsat eşitliliği, kadınlar, etnik ve dini azınlıkların, dezavantajlı ve baskıya uğrayan diğer grupların sivil haklarının korunmasından yana, benzer bir tür ılımlı sol yaklaşımı temsil ettiğine*” ilişkin Liberal tanıma uygun bir fikri yapıya da sahiptirler.

Kırım Tatarlarının *bugünkü fikri anlayışlarının*, Kymlicka'nın Liberal tanımına eklediği belli azınlık haklarının temel liberal değer olan “bireysel özerklik “ ile “*her bireyin anne ve babalarımızdan miras aldığımız hayat tarzlarını ya da dinimizi, ya da etnik cemaatimizi sorgulayan ve kendimiz için bu geleneksel hayat biçimlerini ve sosyal rollere bağlı kalmaya değip değmeyeceklerine karar verme hakkı ile tutarlılık gösterdiği*” görüşlerle de tutarlı olduğu açıktır.

Çok Uluslu Devletler Ve Çok Etnik Devletler Ayrımı İtibarıyla değerlendirildiğinde Kırım Tatarları, “*Belirli bir toprak parçası ya da yurttan yaşayan ayrı bir ortak dili ve kültürü olan az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmış, tarihsel, bir cemaat olarak bir devlet bünyesinde bulunmaları*” yönüyle de bir ulusu temsil etmektedirler.

Çokkültürlü ulusların ikincil kaynağı olan göçler yönünden bakıldığında, büyük devletler, bir ulustan büyük bir kesimi göçmen olarak ülkelerine alır ve minimum derecede de olsa kendi öz kültürlerini korumalarına izin verirlerse çok kültürlü toplum olmaya başlarlar. Kırım Tatarları da çıkarıldıkları yurtlarına tekrar döndüklerinde Kırım yarımadası itibarıyla bölgedeki devletin çokkültürlü hale gelmesine katkı yapmıştır. Kaldı ki Kırım Tatarlarının göçmen olmadıkları, sadece asli vatanlarına dönmüş bir ulus oldukları gözden uzak tutulmamalıdır.

Böylelikle Kırım Tatarları, çok toplumlu devletlerdeki göçmenlerden de ayrılmışlardır. Zira göçmenlerle azınlıkları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Çünkü göçmenler ulus olarak kabul edilmemektedirler. Bir başka özellik de göçmenlerin “*asimile olmaya direnirken, ulusal ve etnik gruplardan farklı olarak ayrı bir federe yönetim şekli istememeleri*” dir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Kırım Tatarları da geldikleri

yurtlarında hâkim olan devletin (Ukrayna) resmi dilini de kullanmak zorunda kalmış, fakat kendi dilleri de resmi dil olarak kabul edilmiş, ana dillerinde eğitim hakkını eğitimin her safhasında kullanmışlardır. Ancak 2014 yılında tekrar Rusya'ya iltihak edilince ilk safhada bu haklar ortadan kaldırılmış görünse de bilahare Anayasal düzenlemelerle yeniden taahhüt altına alınmış. Kırım'ın Rusya'ya iltihakı uluslararası toplum nezdinde kabul edilmediğinden hali hazırdaki statüleri netlik kazanmamıştır. Ama iki devletin anayasaları itibariyle bakıldığında, 2014 yılında Ukrayna hükümeti Kırım Tatarları yerli halk statüsünü tanımış bulunmaktadır, fakat RF Anayasasında Kırım Tatarları hala azınlık statüsüne göre muamele görmektedirler.

Kırım Tatarları, Kırım'ın Rusya'ya iltihakından sonra yapılan yasal düzenlemelerle de Ruslar ve Ukraynalılar gibi bir ulus olarak kabul görüldükleri “*Kırım'ın çok uluslu halkının, Ukraynaca ve Kırım Tatarcası da dâhil olmak üzere ana dilde eğitim hakkına sahip oldukları*” açıklamasıyla teyid edilmekte ve bu konudaki olumsuz görüş ve kanaatlerin yersiz olduğu bir nevi gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu hal, Kırım Tatarlarının Kolektif Hak Grupları ve Ortak Kimlik olma özellikleri yönünden durumlarını da bir ölçüde tanımlar niteliktedir.

Grup farklılıklarına ilişkin olarak her fırsatta bir takım düzenlemelerin gündeme getirildiği ve bunların çoğunlukla ulusal ve etnik farklılıkların düzenlenmesiyle ilgili olduğu da görülmektedir ki bunlar, gruplara özgü olarak özyönetim hakları; çok etniklilik hakları ve özel temsil hakları olarak sıralanmaktadır. Kırım Tatarları veya onların şahsında Müslüman topluluklar bu haklardan yararlandırılmadıkları hatta bu hakları talep ettiklerine pişman ettirildikleri de görülmektedir.

Belki de en dikkat çekici husus, Tatarların çok etniklilik hakları bağlamında talep ettikleri ve “*etnik grupların en çok tartışma yaratan talebi olan dinsel pratikleri temelinde onları dezavantajlı duruma düşüren yasalar ve düzenlemelerden muafiyet*” konusunda takındıkları tutumla ilgilidir. Müslüman kimliklerini diğer etnik unsurlar karşısında bir cemaat, bir ulus olarak, ibadet yerleri, cami, dini bayramlar ve tatiller gibi hakları bireyleri adına talep eder ve bu konuda ısrarlı olurlarken bir taraftan da bireylerinin birlikte yaşadıkları diğer ulusların kültürlerine uyum sağlamaları yönündeki gelişmelere çoğunlukla anlayış göstermeleri hatta benimsemeleridir. Hatta isimler konusunda bile her ne kadar ısrarlı görünseler de isimlerin belirlenmesinde genel çoğunluğa fazla aykırı görünmeme konusunda dikkatli hareket etmektedirler.

Özel Temsil hakları yönünden Kırım Tatarları, özel temsil hakları fikrine giderek artan bir ilgi duymuşlar hatta vazgeçilmez bir tutum ve ümitleri olmuştur. Zira gruplar için özel temsil bazen baskı temelinde değil, özyönetim talebinin bir sonucu olarak savunulmaktadır. *Bir azınlığın özyönetim hakkı, eğer belli bir dışsal organ azınlığa danışmadan ve onun rızasını almadan tek taraflı olarak güçlerini yeniden düzenleyebilir ya da geri alabilir konumda olursa* -ki Kırım Tatarlarının sık sık maruz kaldıkları bir uygulamadır- son derece zayıflayacaktır. Bundan dolayı, ulusal azınlığın güçlerini yorumlayabilir ya da değiştirebilir konumdaki her organda garantili temsil hakkının olması özyönetimin doğal bir sonucu gibi görünmektedir. Bunun bir örneği olarak KTMM, 1989 yılından itibaren Kırım'a dönen Kırım Tatarlarını temsil eden bir sivil toplum kuruluşu olarak Ukrayna Hükümeti tarafından tanınmış; Kırım Tatarlarını hem Ukrayna makamları nezdinde hem uluslararası düzeyde temsil eden meşru bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna yanlısı tutumuyla bilinen KTMM, Kırım'ın Rusya Federasyonu'na ilhakına ilişkin referandumu boykot etmişlerdir. Bunu takip eden süreçte KTMM kapatılmış; başta İlmi Umerov olmak üzere, Kırım'da bulunan Meclis üyeleri sistematik olarak sorgulanmış ve sınırdışı edilmiş veya mahkûm edilmiştir.

Devletlerin Politika Oluşturma Anlayışları Üzerinde Etkili Olan Sistemler ve Teoriler Yönünden Kırım Tatarları, özellikle sosyalist ve liberal anlayış sahibi yönetimler içindeki tecrübeleriyle de değerlendirilmişlerdir.

Kırım Tatarları, iddiaları, kültürel hak ve fikirlere saygı duyduğu, temelinin cemiyet ve kardeşlikten geçtiği şeklinde özetlenebilecek olan Sosyalist yönetim altında, tarih boyunca görmedikleri zulme maruz kalmışlar, fakat yine de var oluş mücadelesinden vazgeçmemişler, kimlik mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır. Zira sosyalist yaklaşımlar hiç de düşünüldüğü gibi olmamış aksine kültürel hak ve fikirleri körleştirmeye hele Kırım Tatarlarını yok etmeye çalışmışlardır. Nitekim Kırım Tatarlarının Sosyalist düşünce ile ilişkilerinde özellikle özerklik, idari teşkilat, toprak meselesi, Kırım Cemiyetinin Sovyetleştirilmesi, Kırım milliyetçiliğine karşı mücadele, Tatar direnişi ve kollektifleştirme, Tatar kıyımı, Tatar kültürünün Ruslaştırılması gibi hususlarda yaşadıkları tecrübeler bu görüşü teyid eder niteliktedir.

Kırım Tatarlarının Sosyalist sisteme sadece idari zorunluluktan katlanmak zorunda olduğunu göstermektedir. Kırımoglu da Sosyalist dönemde de (Veli İbrahimov döneminde) Kırım'ın milli kültürü ve ekonomi sahalarında belirli bir başarıya imza

atıldığını belirtmesi ancak sosyalistliğine atıf yapmaması fakat Milli Fırka ile güçlü işbirliğine dikkat çekmesi, Kırım Tatar liderlerinin, sosyalist dönemde de durumu çok iyi okuduklarını ve realist değerlendirmeler yaptıklarını göstermektedir. Aslında yapılan, “*sosyalist sistem ve o sistemin sosyalist fikriyatına bel bağlamaktan ziyade milli kimlik anlamında var olmanın mücadelesini, sistemin idari düsturları çerçevesinde sürdürmek karalılığı*” olarak değerlendirilebilir.

Liberal Çok kültürlülük Modeli açısından Kırım Tatarlarının liberal gelenek ile ilgili durumları, yine Kymlicka'nın Özgürlük ve Kültür bağlamında olmak üzere, kültürlerin tanımlanması, liberalizm ve bireysel özgürlük, kültürel aidiyet ve kültürlerin tekilleştirilmesi; adalet ve azınlık hakları yönünden, eşitlik argümanı, tarihsel anlaşmaların rolü; kültürel çeşitliliğin değeri ve devletlere benzerlik; azınlıkların grup temsilinin değerlendirilmesi; hoşgörü sınırları ve özellikle liberalizmin sekterliği ve liberal olmayan azınlıkların durumu, gibi kavramlar yönünden de ayrı ayrı tartışılabilir. Kırım Tatarlarının Çarlık Rusya'sı, akabinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyet, daha sonra Ukrayna içindeki konumları, o devletlerle ilişkileri, yaşadıkları mücadeleler, maruz kaldıkları uygulamalar; söz konusu tartışmanın bir örneğini oluşturmaktadır. Zira “*ülke içi sınırların çizimi; okulların, mahkemelerin ve hükümet hizmetlerinin dili; resmi tatil günlerinin tayini ve merkezi ve yerel yönetimler arasında yasama güçlerinin bölünmesi, çoğunluktaki ulusal sistematik olarak ayrıcalıklar tanınması konusu,*” gibi hususların müzakere edilmesinde Kırım Tatarları, eşitlik statüsünden azınlık statüsüne düşürülmüş bir toplum olarak görülmektedirler.

Kırım Tatarları, bugün Kırım içinde çoğunluğu oluşturan Rusların hegemonyasına tabidirler. Diğer bir ulus olan Ukraynalıların Ruslar ile ortak bir kimliği temsil etme imkânları olduğu, bu uluslardan gerek dil gerek din yönünden farklılıkları dikkate alındığında, “*alınacak düzenleyici kararların, çoğunluk kültürünün gücünü ve canlılığını arttırırken, bir azınlık kültürünün politik gücünü ve kültürel canlılığını çarpıcı bir biçimde azaltabilir*” şeklindeki açıklamada olduğu gibi Kırım Tatarlarının bir ulus ama bir azınlık olarak politik gücü ve kültürel canlılığı azaltılmış görünmektedir.

Habermas yaklaşımıyla tarihsel süreç değerlendirildiğinde bugün itibarıyla Kırım Tatarlarının liberal anlayışları Habermas'ın “*tartışmacı vatandaşların demokratik self determinasyon değil, üretken vatandaşların kişisel mutlulukların duyurulmasıyla*

apolitik bir toplumu oluşturacak bir ekonomi toplumunu, hukuk devleti standartlarında normlaştırılması” ve “demokratik irade oluşturmanın işlevinin, siyasi güç kullanımını meşrulaştırılması” olduğuna ilişkin “Liberal” yaklaşımına daha yakın oldukları ifade edilebilir.

Mevcut şartlar altında yani *“başka bir devletin egemenliği altında kendi kimliklerini bir azınlık olarak kabul ettirebilme kazanımlarının”* yanında yine Habermas’ın *“tartışımıcı”* diye tanımladığı vatandaşlara biçtiği hukuk devleti içinde demokratik irade oluşturma işlevinin siyasi güç kullanımını gerektirdiğine ilişkin yaklaşımı yönünden de kendi imkân ve kabiliyetlerinin farkında olarak bireysel tercihlerini, kendilerinden beklendiği gibi *üretken vatandaşların kişisel mutlulukların duyurulmasıyla apolitik bir toplum oluşturma gayreti ile kendilerini* içlerinde buldukları çoğunluk kültürüne kabul ettirebilme hedefi içinde, *hukukileşme sürecine* ilişkin siyasi faaliyetlerini devam ettirmektedirler.

Kymlicka ve Habermas yaklaşımlarına ilişkin görüşlerin analizine göre, *“Batılı demokrasilerin, ekonomik refahın ve kişisel hoşgörünün, azınlık milliyetçiliğinin etkilerini yitirmesine yol açacağına ilişkin herhangi bir kanıt sağlamadıkları; tersine, bu hedeflere ulaşıldığında bile, azınlık milliyetçiliğinin Batıda azalmadığı hatta arttığı, demokratikleşme, refah ve hoşgörünün başarılması ve etnik-kültürel hareketlilikle el ele geliştiği”* değerlendirilmektedir ki bu gözlemler, Kırım Tatarları yönünden de geçerlidir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. ve Vural, İ. Y. (t.y.). *Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler*. <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>
- Al, A. (2015). *Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi*. İGÜSBD, 2(1), 144-159. <https://doi.org/10.17336/igusbd.23626>
- Aradjioni, M.; Gertsen. A. (2005). *Krımskiye Tatari.(Kırım Tatarları)*. İzd. DOLYA. Simferopol.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (5. bs). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (1999). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (3.bs). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Ateş, D. (2013). *Uluslararası Politika Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*. Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Ateş, D. (2012). *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*. Bursa: Dora Basım-Yayın.
- Bozkurt, C. (2014). *I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri*. 26.
- Çakmak, H. (2014). *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Çay Sağlam, T.; Yaşar, M. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Volume 12/3 S.144
- Demirhan Çakır, D. (2014). *Will Kymlicka'nın Çokkültürcülük Yaklaşımı: Eleştirel Bir Okuma* Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Siyaset Bilimi Bilim Dalı. Ankara.
- Doğan, A. (2011). *Ekonomi Politik: Kavramsal ve Kuramsal Bir Tartışma*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Doğan, T. (2013). *İstihbarat Kurumlarının Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi: ABD İstihbarat Topluluğu (Ic) Örneği*, 2013 s.177. Ankara.
- Efegil, E. (2018). *Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Ercan, B. (2009). Liberalizm ve Neo-Liberalizme Bakış. Çomak, H. (ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Erdal, S. Aydın, S. (2017). *Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Kırım Tatarlarının Anavatana Dönüş Mücadelesi ve Mustafa Cemiloğlu*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED-60. Erzurum.
- Erol, M. S. (2014). “Ukrayna-Kırım Krizi Ya Da İkinci Yalta Sureci”, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 41. Bahar 2014, s. 2-5.
- Fisher, A. (2009). *Kırım Tatarları*. Selenge Yayınları. İstanbul.
- Gilpin, R. (2017). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Polisiği*, 5.Baskı, Kripto Basım Yayın. İstanbul.
- Griffith, M.; O’Callaghan, T. ve Roach, S.C. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, CESRAN (2. Bs’dan çev.), Ankara: Nobel Yayın.
- Gül, M. (2015). *Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm* (C. 10). <https://doi.org/10.17550/aid.26865>
- Habermas, J. (2004). “Öteki” olmak, “öteki” yle yaşamak: siyaset kuramı yazıları. YKY.
- İnalcık, H. (1993). *Kırım*. İA. VI. S. 741-746. İstanbul.
- (2017). *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, [İş Bankası Kültür Yay](#).1.Basım. İstsnbul.
- Kanlıdere, A. (2016). Kırım Tatarlarının Kültürel Kimliklerini Yeniden İnşa Çabaları. *Karadeniz Araştırmaları*, (51), 233-243.
- Kapani, M. (2005). *Politika Bilimine Giriş*, (17. bs), İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Karatay, Z. (2012). *Kırım Tatar Millî Hareketi ve Sovyet İnsan Hakları Savunucuları*. Emel, Sayı: 238-241, ss. 3-10.
- Kardaş, Ş., ve Balcı, A. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kaygısız, Ü. (2017). *Birinci Kuşak İnsan Haklarından Seyahat Özgürlüğüne Türkiye’de Engelliler Açısından Bakış*. Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1), 51-59.
- Kaygusuz Ö. (2016). Egemenlik ve Vestfalyan Düzen. Balta, E. (edt), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (2. bs) İstanbul: İletişim Yayınları, 25-51.
- Kivilcim, Z. (2010). *Ulus-Aşırı Şirketler ve İnsan Hakları: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Örneği*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(3), 87-112. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002174
- Kırımlı, H. (2002). *Kırım. Rus İdaresi Dönemi*. İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Meb Yayınları, Ankara
- (1996). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik Ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- (1992). *Kırım Tatarları Arasında Milli Hareket Ve Milli Anlılık*. Yıldız Der. Cilt 5-6. Simferopol.
- Kızılsümer Özer, D. (2016). İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması. Balta, E. (edt), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (2. bs) İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 351-371.
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. Ayrıntı Yayınları, 1. Basım. İstanbul
- Özarlan, B. (2014). *Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü*. Uluslararası Hukuk ve Politika Der. Cilt: 10, Sayı: 39, ss. 97-135.
- Özbay, F. (2014). *Rusya’nın Ukrayna politikası ve Kırım Hamlesi*. 2023 der. Mart. Sayı 155, ss. 8-11.
- Ozenbaşı, A. (1992) *Kırım Faciası*, Yıldız Der. Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı. Cilt 1. s. 9-49. Simferopol

- Özcan, K. (2018). *Kırım Kırım Kırılan Kırım*. Çizgi Yay.Evi. İstanbul
- Özçelik, S. (2018). *Kırım 2014 İşgaline Karşı Kırım Tatarları ve Türkiye'nin Politikaları ve Yaklaşımları*. Karadeniz Jeopolitiği. Beta Basım Yay. ss. 1198-1222. İstanbul.
- (2018). 2. *Soğuk Savaş Ve Kırım'daki Jeo-Stratejik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali Ve Kırım Tatarları*. Black Sea-Caucasus Region: Risks And Opportunities.
- Özdal, H. vd. (2014) *Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu. Ankara.
- Rüma, İ. (2016). Uluslararası Örgütler. Balta, E. (edt), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (2. bs) İstanbul: İletişim Yayınları, 371-407.
- Savaş, V. (1986). *Kalkınma Ekonomisi*. Beta Yay. Evi.
- Savut, E. (2012, Mart 27). Uluslararası Politika Akademisi – (UPA) – *Uluslararası İlişkilerin Bir Aktörü Olarak Çok Uluslu Şirketler*. <http://politikaakademisi.org/2012/03/27/uluslararasi-iliskilerin-bir-aktoru-olarak-cok-uluslu-sirketler/>
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (4. bs). Filiz Kitabevi: İstanbul.
- Sur, M. (2012, 25 Eylül). *Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği*. Program adı: Uluslararası Hukuku ve Adaleti Yeniden Düşünmek, T.C. Kültür Üniversitesi.
- Şamilkızı, G. (2018). *Kırım Ateş. Bir İşgalin Anatomisi*, Ötüken Neşriyat, 2.Basım, İstanbul.
- Tağraf, H. (2002). *Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi*. 15.
- Tairov, S. (2011). *Krimskiye Tatari S Drevneyshih Vremen Do Nashih Dney (Kadimi Devirlerden Günümüze Kadar Kırım Tatarları)*. İzd.Dolya. Simferopol.

- Tuğtan M. A. (2016). Güç, Realizm ve Anarşi. Balta, E. (edt), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (2. bs) İstanbul: İletişim Yayınları, 111-133.
- Turhan, M. (2003) *Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Yargısı Dergisi, 20, s. 216.
<https://www.anayasa.gov.tr/media/4635/mturhan.pdf>
- Uygun, O. (t.y.). *Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme-Dilane* [Siyaset]. website:
<http://kutuphanecafe.blogspot.com/2014/05/ulusustu-siyasal-birlikler-ve.html>
- Vozgrin, V. E. (1992). *İstoricheskiye Sud'by Krymskih Tatar. (Kırım Tatarların Tarihi Kaderleri)*. İzd: Mysl. Moskova.
- Wiltse, E.Ç. (2016). Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık. Balta, E. (edt), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. (2. bs) İstanbul: İletişim Yayınları, 133-151.
- Yılmaz, S. (2006). *Ulusal Güvenlik ve İstihbarat: Türkiye ve ABD Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Web kaynaklar

(<http://www.unicankara.org.tr/today/3.html>)

Sudagezer, E. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201903131038183630-kirim-rusya-baglanisinin-yildonumu-yananlar-gercekler>

http://www.mfa.gov.tr/no_-102_-27-nisan-2016_-kirim-tatar-milli-meclisi_nin_faaliyetlerinin-yasaklanmasi-hk_.tr.mfa

QHA, “Sözde Savcı Meclis Faaliyetlerini Askıya Aldı”, 13 Nisan 2016, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/sozde-savci-meclis-faaliyetlerini-askiya-aldi/144423/>

DW, Tatarlar Ukrayna’yı İstiyor, <http://www.dw.com/tr/tatarlar-ukraynay%C4%B1-istiyor/a-17614794>

QHA, Kırım Tatarlarına kesilen para cezaları ikiye katlanabilir, 04 Eylül 2014, <http://qha>.

com.ua/tr/toplum/kirim-tatarlarına-kesilen-para-cezaları-ikiye-katlanabilir/133842/

Dünya Kırım Tatar Kongresi Ankara'da toplandı, işte sonuç bildirgesi

<https://ukrturk.net/dunya-kirim-tatar-kongresi-ankarada-toplandi-iste-sonuc-bildirgesi/>

Bariyev: Rus Baskısı Yüzünden Kırım Tatarları Anavatanlarında Azınlık Haline Geldi

<https://qha.com.tr/haberler/bariyev-rus-baskisi-yuzunden-kirim-tatarlari-anavatanlarında-azınlık-haline-geldi/25199/>

RF Eğitim Yasası; <http://zakon-ob-obrazovani.ru>

Ukrayna'da Kırım Tatarları ile ilgili meselelerin çözümü hakkında bilgiler

<https://turkey.mfa.gov.ua/tr/press-center/news/23051-ukraynada-krm-tatarlar-ile-ilgili-meselelerin-zm-hakkında-bilgiler>

Sudagezer, E. (2019). 16 Mart 2014'te Yapılan Referandum Sonucunda Kırım'ın

Rusya'yla Birleşmesinin 5. Yıldönümüne Günler Kala Sputnik, Rusya Federasyonu

İstanbul Başkonsolosluğu'nun Paylaştığı Bilgiler Işığında Kırım Gerçeklerini Derledi.

<https://tr.sputniknews.com/columnists/201903131038183630-kirim-rusya-baglanisinin-yildonumu-yananlar-gercekler/>

Dünya Kırım Tatar Kongresi'nin Kırım Tatar Halkına Müracaatı.

<http://www.kirimderneği.org.tr/bildiriler/920-dunya-kirim-tatar-kongresi-nin-kirim-tatar-halkına-muracaati>

İncekaya, G. (2019). Rusların Kırım'ı Slavlaştırma politikası devam ediyor

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusların-kirimi-slavlastirma-politikasi-devam-ediyor/1414659>

Cubarov rusların kırım daki sinsi slavlastirma politikasını dile getirdi

<https://qha.com.tr/haberler/cubarov-rusların-kırım-daki-sinsi-slavlastirma-politikasını-dile-getirdi/8671/>

ÖZGEÇMİŞ

Özbekistan Cumhuriyeti'nin Semerkant şehrinde 25 Temmuz 1988'de dünyaya gelen Kırım Tatar asıllı olan Madiya ALTUN, 1992 yılında ailesiyle birlikte Anavatan toprakları olan Kırıma geri dönmüş ve eski adı Gündoğan köyü olan Teplovka köyüne ailesi ve yakın akrabaları ile birlikte yerleşmiştir. İlkokul, Ortaokulu ve Liseyi köyde dereceyle bitirip, yüksek tahsiline 2005 senesinde Türkiye'de başlamış ve 2010 yılında Sakarya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde Lisans diploması almıştır. Akabinde aynı yıl Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır ve eğitimine burada devam etmektedir.